

NR. 108 f 6,95 / BF 140

De Kleine Aarde

KWARTAALBLAD VOOR EEN DUURZAME LEEFSTIJL

Lente
1999

THEMA Wie het kleine niet eert ✱ Sparen zonder rente ✱ Natuurvoedingswinkel online ✱ Op de step, op de step ✱ **INTERVIEW** Peter van Straaten

'Ik werkte twee dagen per dag'

INGE LENTING

Maarten van Dullemen heeft een gevarieerde loopbaan achter zich. Na een afgebroken studie medicijnen ging hij als journalist schrijven over de Vietnamoorlog. Later werkte hij zo'n vijftien jaar bij *De Groene Amsterdammer*, was een tijdje freelance journalist en runde gedurende drie jaar de uitgeverij en het tijdschrift van de Kleine Aarde. 'Mijn eerste kennismaking met de Kleine Aarde was toen ik als redacteur van *De Groene Amsterdammer* een discussie organiseerde tussen de Kleine Aarde en een groep studenten uit Wageningen. De principes van de Kleine Aarde spreken me aan, hoewel ik zelf niet zo ecologisch ben.' Zijn vrouw had haar werk in Amsterdam en Van Dullemen kreeg op het terrein van de Kleine Aarde in Boxtel een eigen kamer en een klein tuintje. 'Ik werkte twee dagen per dag, want ik deed de hele uitge-

verij in m'n eentje. Van 's ochtends tien tot 's avonds zes en van acht uur 's avonds tot drie uur in de ochtend, heerlijk rustig zonder telefoontjes.'

Na een felle interne discussie over de toekomst van de Kleine Aarde en het mogelijk verdwijnen van de uitgeverij, stapte Van Dullemen op en ging werken bij het Medisch Comité Nederland-Vietnam, een organisatie die medische hulp biedt bij ziektes als malaria en tbc. Daar werkte hij vijf jaar.

Ook nu nog houdt Van Dullemen zich bezig met Vietnam, al is het op een heel andere manier. In september vorig jaar opende hij aan de Amsterdamse Weteringschans *Hemel & Aardewerk*, een winkel met aardewerk, schilderijen en ook enkele muziekinstrumenten uit Vietnam. Hij runt de winkel samen met Le thi May, zijn lerares Vietnamees. 'Eigenlijk ben ik impor-

teur. Ik sta op fairs en verkoop aardewerk aan zo'n dertig winkels. De keramiek is afkomstig uit een dorp in Vietnam waar zo'n 700 pottenbakkers werken. Het zijn allemaal familiebedrijfjes van een man of zeven. Soms zeggen mensen: 'Je verleent ontwikkelingshulp', maar dat is niet zo. Ik koop wat ik mooi vind, niet omdat mensen het geld nodig hebben. Het is trouwens een relatief welvarend dorp.' Of de winkel rendabel wordt, zal de toekomst moeten uitwijzen. 'Ik bevind me nu in een spannende fase. De winkel is gevestigd in een renovatiepand met een opzegtermijn van twee weken. En dat is wel erg kort met een voorraad van 27 kubieke meter.'

*Maarten van Dullemen:
'De principes van de Kleine
Aarde spreken me aan.'*

Inhoud nummer 108

Landbouw

Eco-landbouw worstelt met aardappelziekte 13

Cultuur

Theater Milieutheater op maat 18

Mooi en duurzaam één voor Natascha Drabbe 19

Consument

Groen geld Rentevrij sparen kàn 20

Gezien Milieuvriendelijke waar voor u 22

Voeding

Vragen aan... Anneloe Rijpkema 36

Voorjaar Culinaire verleidingskunst 38

Tuin

Vragen aan... Marjon Weijzen 40

De tuin van... Henk Pleiter, Dwingeloo 41

Bouwen & Wonen

Duurzame luxe in de Groene Leguaan 42

Vragen aan... Harrie Perebooms 44

Verhuizen over water de juiste weg 45

Spijker op z'n kop Verstandig ventileren 46

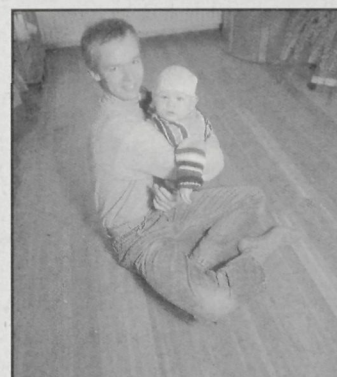
Ecologische voetafdruk maakt duurzaam spannend 25

Bezoek het terrein van de Kleine Aarde 26

Oog voor het kleine

Meer duurzaamheid in huis? Dat betekent helemaal niet dat u uw woning compleet hoeft te verbouwen. Vaak geven kleine dingen al een enorme voldoening. Kijk maar op pagina

6

Peter van Straaten

wordt nerveus als hij een vogel niet kan thuisbrengen, knielt eerbiedig bij een orchidee en schreef het jeugdboek 'Een jongen en zijn boom'. Gesprek met een stadsmens.

14

Ook voor grote mensen

Stedelingen viel het wellicht al op: autopeds in voetgangersgebieden en winkelcentra. De nieuwe, eigentijds vormgegeven step kan echter méér.

34

EN VERDER...

Colofon	2	Medewerkers	33
Postbus 151	2	Bladeren	48
Commentaar	3	Kunst	58
Wesley	3		
Uit het nieuws	4	Columns	
Raadgevers	12	Kees Stip	17
Ecocrypto	17	Pauline Terreehorst	21
Regeladvertenties	24	Hans Achterhuis	36
Mensen en mogelijkheden	33	Koos Dijksterhuis	44

EkoDirect

Natuurvoeding
thuisbezorgd

Anders nog iets?

Stel, de natuurvoedingswinkel is ver van huis. Dan is winkelen op Internet ideaal. U bestelt online - EkoDirect bezorgt uw biologische waar allerminst virtueel aan huis.

37

De Kleine Aarde

Postbus 151, 5280 AD Boxtel
Tel.: 0411-684921, fax: 0411-683407
E-mail: dekleinearde@pz.nl
Internet: <http://www.pz.nl/dekleinearde>
Bezoekadres: Het Klaverblad 1, Boxtel

De Kleine Aarde wil zoveel mogelijk mensen interesseren voor een milieuvriendelijke, gezonde leefwijze, gebaseerd op landbouwmethoden, voedingsgewoonten en omgang met energie en grondstoffen, die het milieu ontzien en ook in andere landen een duurzame ontwikkeling ondersteunen.

Versijnt viermaal per jaar, bij het wisselen van de seizoenen. Columnisten schrijven onder eigen verantwoordelijkheid. Hun mening dekt niet noodzakelijk die van de Kleine Aarde.

Dit tijdschrift wordt gedrukt op honderd procent kringlooppapier.

Redactie

Uli Bartsch, Laurens Lammers,
Frank van der Lecq

Omslagfoto

Jef Meul/Foto Natura

Aan dit nummer werkten verder mee:

Hans Achterhuis, Hans Allart, Marina de Bekker, Benelux Press, Nathan Brinkman, Koos Dijksterhuis, Katrien Holland, Ellen Karis, Inge Lenting, Hans van der Mars, Chantal Overgaauw, Anita Pantus, Harrie Perebooms, Michèl Post, Projectbureau Duurzame Energie, Anneloe Rijpkema, Michel Robles, Gerard de Rooy, Kees Stip, Robert van Stuyvenberg, Pauline Terreehorst, Marjon Weijzen, Wesley, Twan Wiermans, Michiel Wijnbergh, Tseard Zoethout

Advertenties

Heleen Petter (tel. 0411-684921)

Abonnement/donateurschap

Donateurs krijgen het tijdschrift toegestuurd. Standaarddonatie f 45,-/Bf 900. Minimumdonatie f 25,-/Bf 500 per jaar. U wordt donateur door f 45,- (of f 25,-) over te maken op giro 52730 van de Kleine Aarde in Boxtel. Zet erbij 'nieuwe donateur'. Voor België is het giro-nummer 000-1137770-57. Wij nemen aan dat u uw donateurschap voortzet tenzij u ons uiterlijk 1 oktober anders bericht.

Losse nummers

De Kleine Aarde is verkrijgbaar in boekhandel, kiosk en natuurvoedingswinkel. U kunt oude nummers nabestellen door de prijs plus verzendkosten over te maken op giro 52730 van de Kleine Aarde in Boxtel. Nrs. 1-26 uitverkocht. Nrs. 27-91 f 1,-. Nrs. 92-95 f 5,95. Vanaf nr. 96 f 6,95. Verzendkosten f 3,- voor 1 exemplaar, f 5,- voor meer exemplaren.

Vormgeving:

Heleen van der Sanden-de Groot
Druk: Macula, Boskoop

Uitgave: Stichting de Kleine Aarde, centrum voor een leefbare wereld

Auteursrecht: de Kleine Aarde 1999
ISSN 0166-3704

Postbus 151

Wilt u reageren? Graag!
Stuur uw reactie naar
Redactie de Kleine Aarde,
Postbus 151, 5280 AD
Boxtel. De redactie kan
brieven inkorten.

Keurmerken (1)

Op pagina 10 van het winter-nummer van de Kleine Aarde staat een kader met als titel 'Handels- en keurmerken'. Daarin staat dat Eko en Milieu-keur keurmerken zijn en dat Max Havelaar en Demeter 'in feite gewoon handelsmerken' zijn.

Wat het merk Max Havelaar betreft, is dit een vergissing. Een familielid van mij, die een baan heeft bij het bedrijf Fair Trade in Culemborg, bevestigde mij dit nog eens. Het handelsmerk op hun producten (koffie e.d.) is Fair Trade en verder staat op elk pakje een stempel van Max Havelaar, een keurmerk van een controle- orgaan.

In het artikel wordt het verschil tussen Ekokeur en Milieu-keur wel toegelicht, maar wat Max Havelaar inhoudt, blijft in het duister. Men zou zelfs uit de laatste zin van het kader kunnen opmaken dat Max Havelaar één van de handelsmerken van de biologisch-dynamische bedrijven zou zijn, wat al helemaal niet het geval is. Zoudt u deze vergissing in het volgende nummer van de Kleine Aarde willen herstellen? Dr. F. Tjallingii, Wageningen-Hoog

Starring de Kleine Aarde

Goed kijknieuws. Twee afleveringen van het Teleac/NOT-programma *Tuinieren met de natuur* op TV2 zijn gewijd aan de tuinen van de Kleine Aarde.

De eetbare tuin is het onderwerp van aflevering 7 (9 mei). Tuinvoorlichter Marjon Weijzen toont vanuit onze eetbare siertuin hoe je groenten en kruiden kunt telen in een tuintje van zo'n 50 vierkante meter.

Aflevering 8 (16 mei) brengt tuinmedewerker Ben van Dieren in beeld. Hij laat zien hoe je afval uit de tuin kunt gebruiken om milieu- en natuurvriendelijke afscheidingen te maken. Andere onderwerpen van de tiendelige televisieserie zijn de basisprincipes van natuurlijk tuinieren, dieren in de tuin, de wijkstuin en de volkstuin.

'Tuinieren met de natuur', vanaf 21 maart elke zondag om 18.30 op TV2

Keurmerken (2)

In het winternummer van uw blad staat een goed verhaal over biologische landbouw. Bij het kadertje over handels- en keurmerken maakt u echter een storende fout. U noemt Max Havelaar een gewoon handelsmerk en dat is onjuist! De Stichting Max Havelaar is een onafhankelijke stichting die controleert of grondstoffen of producten wel zijn ingekocht conform de vastgestelde voorwaarden. Criteria betreffen o.a. een minimum prijs, sociaal beleid van de producent, rechtstreekse inkoop zonder tussenhandel, een gedeelte van de prijs als voorschot, meerjarige contracten. Max Havelaar is geen producent of brancheorganisatie. Max Havelaar is een voorbeeld van een keurmerk. Ik hoop dat u Max Havelaar recht wilt doen. Peter Gerlegh, Paramaribo (Suriname)

Naschrift redactie

U hebt gelijk. De producten met het Max Havelaar-keurmerk zijn volgens vooropgestelde sociale en milieu-regels geproduceerd en verhandeld. Die regels staan te lezen in de Handelsvoorwaarden van de onafhankelijke Stichting Max Havelaar, die een en ander controleert. Informatie vindt u onder meer op Internet: www.maxhavelaar.nl. Over keurmerken in het algemeen, geen gemakkelijk onderwerp, vindt u veel informatie op www.keurmerk.nl.

Schelpkalkmortel

In het winternummer van de Kleine Aarde schrijft Harrie Perebooms over schelpkalkmortel. Volgens hem zou dit product enigszins elastisch zijn. Volgens mijn man en mij is dit niet juist. Schelpkalkmortel doet er lange tijd over om te

AFSTEL?

MAI opgeschort

Het *Multilateral Agreement on Investments* is van de baan. In het MAI (zie de *Kleine Aarde* 105) zou worden geregeld dat landen geen speciale eisen mogen stellen aan buitenlandse investeerders. Maar het omstreden verdrag gaat niet door. De ondertekening was al een aantal malen uitgesteld, en nu hebben de Fransen zich geheel teruggetrokken. Daarmee is het MAI definitief van de baan. In brede kring bestond de vrees dat het MAI zou leiden tot verzwakking van sociale en milieuwetgeving, ondanks een aantal vage, niet bindende clausules in de verdragstekst.

Zelfs nu is de kous echter nog niet af. Staatssecretaris Ybema (Economische Zaken) heeft aangekondigd dat Nederland zich nu in de Wereldhandelsorganisatie zal inzetten voor een soortgelijk verdrag. En eind vorig jaar begonnen de onderhandelingen over de *Transatlantic Economic Partnership*, een vrijhandelsverdrag tussen de Europese Unie en de Verenigde Staten met dezelfde strekking als het MAI.

SGEP

Kritiek op groen stroombedrijf

De nieuwe elektriciteitswet brengt het ideaal van de windmolenverenigingen een stapje dichterbij: directe levering van groene stroom aan hun leden. De plannen van het jonge stroombedrijf SGEP

(Samenwerkende Groene Energie Producenten) barsten van de ambities. Niet alleen streeft de SGEP naar honderdduizend leden aan het eind van het jaar 2000, ook

beoogt ze door en voor haar leden 50 procent duurzame energie op te wekken voor de prijs van gangbare, vervuilde energie.

'Onderzoeken hebben uitgewezen dat zo'n negentig procent van de bevolking vóór duurzame energie is,' stelt SGEP-voorzitter Dik van Elk. 'De Erasmus Universiteit te Rotterdam vindt onze cijfers zelfs vrij behoudend. Veel mensen en organisaties staan er positief tegenover. Zo hebben we nu al ondersteuning van het ministerie van Economische Zaken, de Consumentenbond en prof. Lucas Reijnders van Natuur en Milieu.'

De SGEP keert het kleinschalige karakter van de oude windverenigingen de rug toe. Hoewel het opgestelde vermogen van de aangesloten coöperaties slechts negentien megawatt bedraagt, gaat Van Elk nu al uit van aanzienlijk grotere vermogens. 'Dat kan alleen als het ledenaantal sterk stijgt.

ning houden met speciale metingen voor de groene stroom, distributie, logistiek en administratie.'

Het oordeel van Kees Schouten, voorzitter van de Westfriese windmolen-coöperatie en aanwezige bij de oprichtingsvergadering van SGEP eind november, is ronduit vernietigend. 'Het zijn

luchtkastelen. Wie kan nu echt op zulke grote aantallen leden rekenen? Natuurmonumenten of de ANWB deden daar bijna honderd jaar over! Bovendien betekent het realisatie van enkele honderden megawatts in een paar jaar, alleen om aan de behoefte van de

FOTOS: PROJECTBUREAU DUURZAME ENERGIE

leden te voldoen. De SGEP heeft zeker nooit van protesten van de lokale bevolking of het bestuurlijk onvermogen gehoord. De jaarlijkse groei van windenergie in Nederland is nauwelijks 50 MW. Maar het idee om duurzame stroom als vereniging direct aan onze leden te gaan leveren, zullen we zeker bestuderen.'

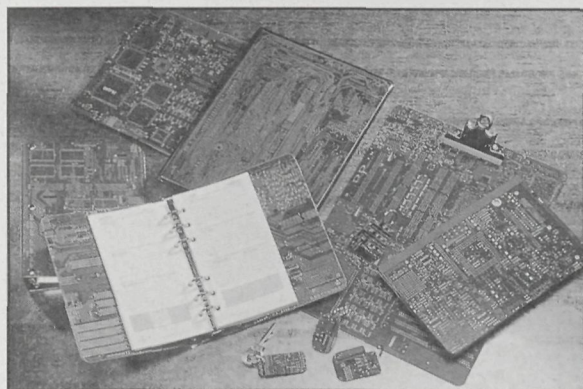
Omdat de leden de groene stroom direct afnemen, kunnen zij als garantie voor financiers dienen. Groenfondsen kunnen naast financiering ook als lid in de SGEP participeren. Zo is de Rabobank toch ook gegroeid?' aldus Van Elk. Winddeskundigen ontvangen de SGEP echter met scepsis en wantrouwen. Ad Brogtrop, directeur van het Projectbureau Duurzame Energie: 'Ik denk dat de SGEP zich behoorlijk verslikt. Ze willen zowel een consumenten- als een producentenorganisatie zijn. Is het eerste al een enorme uitdaging, het tweede is een heksentoer. Ook bij productie zonder leveringsgarantie moeten ze reke-

leden te voldoen. De SGEP heeft zeker nooit van protesten van de lokale bevolking of het bestuurlijk onvermogen gehoord. De jaarlijkse groei van windenergie in Nederland is nauwelijks 50 MW. Maar het idee om duurzame stroom als vereniging direct aan onze leden te gaan leveren, zullen we zeker bestuderen.'

Informatie: SGEP, Leek, tel. 0594-519488; Infopunt Duurzame Energie, Arnhem, tel. 0900-9892

RECYCLING

Tweede leven voor pc-onderdelen

Wat dacht u van een agenda tussen twee printplaten uit een oude computer? Of een printplaat als muismat? Het bedrijf CompuNote richt zich tot de milieubewuste consument met artikelen gemaakt van gerecyclede pc-onderdelen. Het bedrijf maakt ook klemborden en sleutelhangers van oude computeronderdelen. De grondstof voor het bedrijf is nog lang niet uitgeput. Immers, jaarlijks worden er wereldwijd zo'n 20 miljoen computers afgedankt.

Informatie: CompuNote, Utrecht, tel. 0117-454242, fax 035-5381139, e-mail: info@compunote.net, internet: <http://www.compunote.com>

TRAPKRACHT

'Groen' gras maaien

Remko Killaars uit Steyl, afgestudeerd aan de Eindhovense Design-Academy, ontwikkelde een opzienbarend voertuig: de trapkracht-grasmaaier. Killaars ging uit van de gedachte 'dat de manier waarop de mens met zijn omgeving, het milieu, omgaat, niet altijd even positief is. Nu pas wordt duidelijk dat technische ontwikkelingen ook grote problemen met zich mee kunnen brengen, desalniettemin wil de mens zijn luxe leven behouden of er tenminste zo weinig mogelijk van inleveren.' Killaars en Marc Theelen bouwden een prototype van de

Locust (Engels voor sprinkhaan), voorzien van liefst 21 versnellingen. Volgens de bouwers *werkt* het apparaat en kun je er ook grotere gazons mee aan. 'Hij zorgt voor lichamelijke oefeningen in plaats van lawaai en luchtvervuiling.' En toch kun je lekker blijven zitten.

Informatie: Remko Killaars, tel. 077-3730535

FOTO: HANS VAN DER MARKS

LANDBOUW

Minder gangbaar, meer eco

Uit CBS-cijfers bleek onlangs dat in Nederland per dag acht boerenbedrijven de poorten sluiten. Gaat dat zo door, dan is er over tien jaar nog maar de helft van het huidige aantal boeren over. Vooral familiebedrijven leggen het loodje. Het aantal megaboerderijen, thans 500, groeit. Dit zijn grote BV's

die niet in gezinsverband worden gerund.

Tegen deze achtergrond is het opvallend dat, aldus het Platform Biologica, elk moment de duizendste biologische boer feestelijk kan worden ingehaald. De biologische sector groeit blijkbaar wel als kool.

TEST TEST

Composteren op de pc

Het Belgische bureau Eclips-Interactive bracht onlangs software uit waarmee je op de pc composteren kunt simuleren. Het programma, *Composim*, vraagt onder meer gegevens over de grootte van de tuin, het soort tuinplanten en de tijd die je per week aan de tuin besteedt. Op basis van de antwoorden geeft het een advies

voor het gebruik van een compostvat of -bak. Vervolgens kan de composteerder in spe gericht aan de slag.

Composim 1.0 draait onder Windows 3.11, 95 en 98.

Kosten ca. f 50,- Informatie: Eclips, Antwerpen, tel. (0032)-(0)32487194, e-mail: eclips@glo.be

ZOETJESAAN

Suikerreus gaat eco

De Suiker Unie, de belangrijkste bietsuikerproducent in ons land, gaat in haar fabriek in Dinteloord tussen de 500 en 1000 ton biologische suiker produceren. De suikerbieten worden voor een meerprijs ingekocht om de akkerbouwers te overreden er circa 250 hectare voor vrij te maken. De

Suiker Unie pleegde marktonderzoek waaruit bleek dat de komende jaren een snelgroeiende markt naar eco-suiker zal ontstaan bij onder meer zoetwarenproducenten en industriële koek- en banketbakkers. De Suiker Unie verwacht het product binnen drie jaar winstgevend te maken.

Bamboeparket

Snel-groeiend en toch duurzaam

'Zo'n anderhalf jaar geleden zijn Maaïke en ik in mijn huis gaan samenwonen. Een mooie gelegenheid om vloerbedekking naar onze zin te kiezen.' Aan het woord is leerkracht Pieter Sijbrandij (36) uit Voorburg. 'Eerst hadden we linoleum op het oog. Maar een mooi kleuraccent kostte een enorme smak geld. Toen kwamen we een advertentie van Ekoparket tegen. Het bleek dat je van de gemeente nog subsidie kreeg ook als je bamboeparket nam.' Sijbrandij: 'Bamboe is net zo hard als eikehout. Heel duurzaam dus. Onder het bovenste laagje bamboe zit niet, zoals bij laminaatparket, MDF of zoiets, maar een tweede laagje bamboe. En het is natuurlijk geweldig dat je na zes jaar weer een nieuw bamboebos hebt. Voor het onderhoud van het parket zet ik af en toe een plekje in de harsolie. Maar of bamboeparket ook tegen naaldhakken is bestand, weet ik niet!'

FRANK VAN DER LECQ

Informatie: Bamboe Informatiecentrum Nederland, Almere, tel. 036-5291318 of bij een Plyboo-leverancier in uw buurt

Milieumaatregelen in huis hoeven helemaal niet al te ingrijpend te zijn.
Interieurarchitecte Wypkeline Wijnants en een hele groep enthousiaste mensen die we een bezoek brachten, laten zien dat het 'de kleine dingen zijn, die het doen.'
 Zes pagina's ideeën voor mensen buiten de eco-wijk.

Oog voor het kleine...

Interieurarchitecte Wypkeline Wijnants: 'Duurzaam is niet altijd duurder'

Voor een interieurarchitect die duurzaam wonen belangrijk vindt, is het prettig dat duurzaam bouwen en wonen trends zijn geworden. Maar volgens Wypkeline Wijnants blijft de bewoner de baas. 'Want die moet er wonen, ik niet.'

Ze stond aan de wieg van het 'duurzaam wonen'. Ruim vijf jaar geleden had de Drentse interieurarchitecte Wypkeline Wijnants (56) niet durven hopen dat 'natuurlijk' en 'milieubewust' bouwen en wonen een trend zouden worden. Toch besloot ze om voor eens en altijd het milieu in haar werk te integreren. Het was belangrijk genoeg. Anno 1999 zijn er nog relatief weinig binnenhuisarchitecten die gespitst zijn op het milieu, maar voor degenen die dat wel zijn, is er komende jaren volop werk. Voor een bescheiden uurtarief geeft Wijnants een simpel, eenmalig advies, maakt ze een ontwerp (inclusief bijbehorend tekenwerk) of levert ze zowel het ontwerp, het tekenwerk als de hele uitvoering van een plan.

'Een eenvoudig advies kan betrekking hebben op de indeling van een bestaande of nieuwe ruimte - met of zonder ontwerp - of een aanpassing van de verwarming, verlichting of kleur van die ruimte. Een groter project kan een hele verbouwing inhouden en een half jaar in beslag nemen.' Wijnants is in de praktijk meer met verbouwen bezig dan met inrichten, meestal aan de hand van een nieuw ontwerp voor een bestaand pand. 'De bouwmuren laat ik in principe staan. Je moet uitgaan van de bestaande constructie. Maar met de gegevens over het karakter en de ligging van het huis en de wensen van de bewoners zelf in mijn hoofd, ga ik aan de slag. Pas daarna komt ook de keuze van materialen aan de orde.'

Kartonnen verpakking

Ondanks dat Wijnants wel specifieke voorkeuren heeft voor bepaalde duurzame materialen, dringt ze die nooit op aan haar klanten. Vloerbedekking, verf, gordijnen, stoffering: de opdrachtgever zoekt het zelf uit. Ze draagt wel mogelijkheden aan, bijvoorbeeld bepaalde milieuvriendelijke muurverven. Zo maakt Wijnants veel gebruik van Maril, een muur- en structuurverf van Aqua-

Vijf tips van Wypkeline Wijnants, interieurarchitecte

1. Denk aan mogelijkheden voor water- en energiebesparing
2. Let op materiaalgebruik: zo natuurlijk mogelijk
3. Hergebruik materialen uit je oude inrichting
4. Benut zoveel mogelijk zonlicht
5. Bezoek een woonwinkel of Dubomarkt in de regio

LAURENS LAMMERS

Bamboeparket

Snel- groeiend en toch duurzaam

6 'Zo'n anderhalf jaar geleden zijn Maaïke en ik in mijn huis gaan samenwonen. Een mooie gelegenheid om vloerbedekking naar onze zin te kiezen.' Aan het woord is leerkracht Pieter Sijbrandij (36) uit Voorburg. 'Eerst hadden we linoleum op het oog. Maar een mooi kleuraccent kostte een enorme smak geld. Toen kwamen we een advertentie van Ekoparket tegen. Het bleek dat je van de gemeente nog subsidie kreeg ook als je bamboeparket nam.' Sijbrandij: 'Bamboe is net zo hard als eikehout. Heel duurzaam dus. Onder het bovenste laagje bamboe zit niet, zoals bij laminaatparket, MDF of zoiets, maar een tweede laagje bamboe. En het is natuurlijk geweldig dat je na zes jaar weer een nieuw bamboebos hebt. Voor het onderhoud van het parket zet ik af en toe een plekje in de harsolie. Maar of bamboeparket ook tegen naaldhakken is bestand, weet ik niet!'

FRANK VAN DER LECQ

Informatie: Bamboe Informatiecentrum Nederland, Almere, tel. 036-5291318 of bij een Plyboo-leverancier in uw buurt

**Milieumaatregelen in huis
hoeven helemaal niet al te ingrijpend te zijn.
Interieurarchitecte Wypkeline Wijnants en een
hele groep enthousiaste mensen die we
een bezoek brachten, laten zien
dat het 'de kleine dingen zijn, die het doen.'
Zes pagina's ideeën voor mensen buiten de eco-wijk.**

Oog voor het kleine...

Interieurarchitecte Wypkeline Wijnants: 'Duurzaam is niet altijd duurder'

Voor een interieurarchitect die duurzaam wonen belangrijk vindt, is het prettig dat duurzaam bouwen en wonen trends zijn geworden. Maar volgens Wypkeline Wijnants blijft de bewoner de baas. 'Want die moet er wonen, ik niet.'

Ze stond aan de wieg van het 'duurzaam wonen'. Ruim vijf jaar geleden had de Drentse interieurarchitecte Wypkeline Wijnants (56) niet durven hopen dat 'natuurlijk' en 'milieubewust' bouwen en wonen een trend zouden worden. Toch besloot ze om voor eens en altijd het milieu in haar werk te integreren. Het was belangrijk genoeg. Anno 1999 zijn er nog relatief weinig binnenhuisarchitecten die gespitst zijn op het milieu, maar voor degenen die dat wel zijn, is er komende jaren volop werk. Voor een bescheiden uurtarief geeft Wijnants een simpel, eenmalig advies, maakt ze een ontwerp (inclusief bijbehorend tekenwerk) of levert ze zowel het ontwerp, het tekenwerk als de hele uitvoering van een plan.

'Een eenvoudig advies kan betrekking hebben op de indeling van een bestaande of nieuwe ruimte - met of zonder ontwerp - of een aanpassing van de verwarming, verlichting of kleur van die ruimte. Een groter project kan een hele verbouwing inhouden en een half jaar in beslag nemen.' Wijnants is in de praktijk meer met verbouwen bezig dan met inrichten, meestal aan de hand van een nieuw ontwerp voor een bestaand pand. 'De bouwmuren laat ik in principe staan. Je moet uitgaan van de bestaande constructie. Maar met de gegevens over het karakter en de ligging van het huis en de wensen van de bewoners zelf in mijn hoofd, ga ik aan de slag. Pas daarna komt ook de keuze van materialen aan de orde.'

Kartonnen verpakking

Ondanks dat Wijnants wel specifieke voorkeuren heeft voor bepaalde duurzame materialen, dringt ze die nooit op aan haar klanten. Vloerbedekking, verf, gordijnen, stoffering: de opdrachtgever zoekt het zelf uit. Ze draagt wel mogelijkheden aan, bijvoorbeeld bepaalde milieuvriendelijke muurverven. Zo maakt Wijnants veel gebruik van Maril, een muur- en structuurverf van Aqua-

Vijf tips van Wypkeline Wijnants, interieur- architecte

1. Denk aan mogelijkheden voor water- en energiebesparing
2. Let op materiaalgebruik: zo natuurlijk mogelijk
3. Hergebruik materialen uit je oude inrichting
4. Benut zoveel mogelijk zonlicht
5. Bezoek een woonwinkel of Dubomarkt in de regio

7

LAURENS LAMMERS

FOTO: ROBERT VAN STUYVENBERG

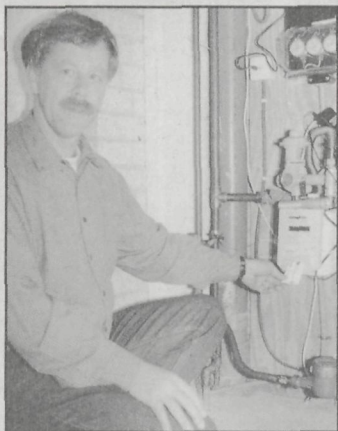
Geen elektra maar gas

Francine Rozen gebruikt een gas-stopcontact voor de wasdroger.

Francine Rozen (39) woont met haar gezin in de Helmondse nieuwbouwwijk De Akkers. Rozen: 'Ik heb drie gasstopcontacten in huis: twee binnen en eentje buiten. Ik heb er maar eentje in gebruik, voor de wasdroger. Het gasstopcontact buiten kun je gebruiken voor terrasverlichting of een barbecue. Over de Coopra-wasdroger op gas ben ik erg enthousiast. Met een volle trommel ben ik in 40 minuten klaar. En het kost me slechts 32 cent. Op stroom zou het me 80 cent kosten. Gas is verder een schone energiebron. Jammer genoeg zijn er nog te weinig andere apparaten beschikbaar voor deze techniek. Ons energieverbruik is vorig jaar gedaald met tien procent. Dat is best veel. Op een speciale Teletekst-pagina kunnen we precies zien wat we per maand verbruiken. Via een modem en de kabel worden onze gegevens doorgegeven aan Obragas en die zet ze weer voor ons op de pagina. Oh, ik zie dat we meer opgemaakt hebben dan het streefverbruik. Kijk maar: begin december hebben we 66 kubieke meter gas verbruikt in één week tijd. Vijf kuub meer dan wat we zouden mogen.'

Informatie: Obragas, Helmond, tel. 0492-594794

Hidde Nota uit Uden haalt zijn gas bij de supermarkt door middel van een gas-chipper.

Gas-chipper Bewust stoken

Hidde (47) en Anny Nota (44) uit Uden halen hun gas bij de supermarkt door middel van een gas-chipper. Hidde: 'Bij de supermarkt vraag ik om 100 gulden gas. Dat komt op de chipper te staan. De chipper steek je thuis in de gasmeter. Het saldo zet je over op de meter. Is het tegoed op, dan geeft de meter een signaal en spreekt hij een reserve van 50 gulden (= 100 kuub gas) aan. Als je niks doet, heb je geen gas en moet je je chipper weer opladen. Maar gelukkig is dat nooit voorgekomen. De kinderen houden dat goed in de gaten. Je kunt natuurlijk in één keer voor 800 gulden laden, maar dat is niet leuk. Ik wil weten wat ik feitelijk nodig heb. Alleen als het heel erg koud is, pin ik voor 200 gulden. 'We hebben een notitieboekje waarin staat wat we "getankt" hebben en verbruikt. Hier zie je: in 28 dagen hebben we voor 150 gulden verbruikt. We zitten nu vijf procent onder het streefverbruik.'

Informatie: Obragas, Helmond, tel. 0492-594794

marijn. Muren maken het grootste oppervlak van een huis uit. De keuze van een goede verf is dus van groot belang. Maril is een verf met een lijnolie-emulsie als bindmiddel en natuurlijke kleurstoffen. Wijnants is echter ook gecharmeerd door de literverpakking. Maril zit namelijk in een milieuvriendelijke kartonnen doos, niet in blik.

'Sommige van mijn collega's vinden het onjuist dat ik opdrachtgevers materialen laat uitkiezen. Zij vinden dat ik daardoor teveel water bij de wijn doe. Maar bij mij is het resultaat altijd een compromis. De bewoner moet er wonen, ik niet. Mensen zijn soms ook niet zo erg gevoelig voor alternatieven.'

Sinds de opmars van duurzaam bouwen en wonen merkt Wijnants wel dat ze minder moeite hoeft te doen om natuurlijke materialen aan de man te brengen. 'Natuurproducten zijn gewilder, die hoef ik niet meer zo te slijten. Ik kom ook wel eens andere nieuwe dingen tegen, zoals nu bureaus van oude melkpakken. Maar ik moet nog zien of die aanslaan. Leem is in aan het raken, maar blijft een arbeidsintensieve en daardoor dure toepassing. Ook vlas maakt een *come-back*, mede door de problemen in de landbouw en het omschakelingsproces naar alternatieve teelten. Voor boeren is vlas een mooi product om grootschalig te produceren. Vlas wordt nu onder meer als isolatiemateriaal toegepast. Het verwerken van vlasisolatie is lastig, omdat de meeste aannemers er nog niet bekend mee zijn. Maar in wezen is de verwerking net zo eenvoudig als die van steen- of glaswol.'

Oud papier

Wijnants merkt verder op, dat mensen langzamerhand geneigd zijn om meer geld uit te geven aan milieuvriendelijk wonen. Duurzame materialen zijn volgens haar ook niet per se duurder. Oud papier bijvoorbeeld is als isolatiemateriaal niet veel duurder dan steenwol. Gipsplaat van ro-gips (een bijproduct van de elektriciteitscentrales) is net zo duur als fosforgips of natuurgips en bovendien milieuvriendelijker. 'In een ontwerp van een verbouwing moet ook rekening gehouden worden met mogelijkheden voor water- en energiebesparing, (korte) leidingen naar tappunten, het gebruik van zonlicht, zonwarmte, ventilatie en afsluitbare, gescheiden ruimtes. Besparingen leveren op langere termijn weer geld op.' De vraag is wat je kunt doen als je maar weinig te besteden hebt. Iemand die maar vijfduizend gulden uit wil geven, kan echter een aardig begin maken met het leggen van een goedkope milieuvriendelijke vloer, bijvoorbeeld van watervaste houtvezelplaten. Duurzame vloerbedekking is eveneens betaalbaar, bijvoorbeeld marmoleum. 'Je kunt ook kijken of je verlichting energiezuinig genoeg is. Is de verlichting verder adequaat?

Stoelen van gebruikt hout

'Hij wilde ze direct hebben'

Marianne Epiney (40), kunstenaar en van oorsprong Zwitserse, woont met haar man Jeroen Reulings en kinderen in een stijlvol Arnhems huis met hoge kamers. Om de eettafel in de huiskamer heen staan vier stoelen van gebruikt hout, gemaakt door de Oosterbeker Ruud-Jan Kokke (zie ook de Kleine Aarde, winter 1997), ontwerper met een voorliefde voor gebruikt hout. 'We zijn al een tijdje met Ruud-Jan Kokke bevriend. Mijn man is cellist. Een paar jaar geleden zocht hij een speciale stoel voor het cello spelen en kwam toen bij Ruud-Jan terecht. Jeroen zag die stoelen van gebruikt hout en wilde ze direct hebben. Wij zijn allebei dol op het werk van Ruud-Jan Kokke. Onze buurman heeft ook meubels van Ruud-Jan. Het idee achter wat hij doet, spreekt ons enorm aan.'

FRANK VAN DER LECQ

**Informatie: Ontwerpburo
Kokke, Postbus 111, 6860
AC Oosterbeek**

Geen raam, toch daglicht

Bart Magermans: 'Ik kan overdag achter de computer werken zonder bijverlichting.'

Meer info: Jan Opreij, Margraten, tel. 043-3634311. H.J. Rieder in Huizen levert een vergelijkbaar product onder de naam Solatube (tel. 035-5243312). Lightbeams zijn verkrijgbaar in verschillende diameters.

Bart (33) en Monique Magermans (31) uit het Limburgse Mheer maken gebruik van een lightbeam om een kleine donkere studeerkamer te verlichten. Een kleine lichtkoepel reflecteert het daglicht langs een met aluminium beklede buis een ruimte in.

Bart: 'Onze studeerkamer is vrij klein en heeft geen raam. Er zit nu een koepel op het dak van 30 centimeter breed die het daglicht opvangt. Dat licht wordt via een reflecterende buis naar de plafonnière gebracht. Het handige van de buis is dat hij flexibel is. Koepel en plafonnière hoeven dus niet recht boven elkaar te zitten.

Draagbalken of leidingen zijn daardoor makkelijker te omzeilen. De hele montage van de lightbeam kostte een uurtje. Hij kan onder platte en schuine daken worden gemonteerd. En het maakt niet uit of je wel of geen dakpannen hebt. Ik kan overdag met wat zon makkelijk achter de computer werken zonder bijverlichting. Ook handig is dat de Lightbeam voor ventilatie zorgt, die ik zelf kan instellen. Daardoor is de studeerkamer geen bedompte ruimte.'

Kun je niet meer zonlicht benutten? Veel huizen waar ik kom, zijn van binnen te donker. Dat is slecht voor je ogen. Milieuvriendelijk inrichten is ook gezond inrichten. Maar bij gezond wonen denk ik toch eerder aan materiaalgebruik dan aan energiebesparing. Sommige gangbare materialen, zoals synthetische verf en sommige spaanplaatsoorten, hebben invloed op onze gezondheid. Onze huizen zijn verder veel te vochtig, omdat ze in de jaren zestig veel te goed geïsoleerd zijn. Energiebesparing gaat echter iedereen aan, niet alleen onszelf.'

Informatie: Wypkeline Wijnants, Assen, tel. 0592-318747

Regen? Zegen!

Op een normale woning valt gemiddeld 65 duizend liter regenwater per jaar. Daarmee kun je het toilet doorspoelen, de was doen en de planten water geven. Zo kun je per jaar 40 procent op het drinkwaterverbruik besparen oftewel al gauw 15 tot 35 gulden per maand. Hieronder zes regenwater-ideeën van specialist Danny Vandy.

1. Een regenton. Een kleine ton heeft een inhoud van 230 tot 1000 liter. Kan overal staan. Prijs (kleine ton): f 70,-.
2. Een ton van 2000 à 3000 liter voor huishoudens met kinderen. Daarmee kun je ook een droogteperiode overbruggen. Een 'suppletie-unit' voorkomt verder dat de tank droog komt te staan. Prijs (tank, pomp en suppletie-unit): f 2700,-.
3. Speciale koppelstukken voor tussen de ton en de regenpijp. Maken onder meer dat de ton niet overloopt. Prijs vanaf f 22,-.
4. Nieuw: waterdichte regenzak van 3000 liter die in de kruipruimte kan worden gelegd. De zak is aangesloten op de regenwaterafvoer en - via de pomp - met de aanzuigtoevoer naar het huis. Prijs: f 3900,-. Zie ook elders op deze pagina's.
5. Een zeef, nodig in elke installatie. Verkrijgbaar vanaf f 240,-.
6. Infiltratiepijp of -box om overtollig regenwater direct weer de bodem in te laten lopen, zodat het grondwater weer op peil komt. Prijs f 550,-.

Informatie: Ecosave, Biddinghuizen, Danny Vandy, tel. 0321-332038

Tegelkachel

Natuurlijk warm

Een tweedehands Tulikivi-speksteenkachel, tien jaar oud en 1800 kilo zwaar, vormt het hart van de woning van Annelies van den Tillaart (45) en haar gezin in Bostel. Van den Tillaart: 'Ik heb de kachel voor 5000 gulden gekocht, circa eenderde van de normale prijs. De vorige eigenaar heeft hem niet veel gebruikt. Wij hebben hem overgenomen omdat hij erg mooi is. We hebben hier beneden gewoon cv, maar die is altijd uit. We stoken de kachel op een wat koudere dag anderhalf uur op afvalhout uit onze werkplaats. Mijn man en ik hebben een bedrijfje dat natuurlijke keukens bouwt. Dat was ook een reden om een houtkachel te nemen: we hebben hout genoeg. In een jaar heb je vijf tot zes kuub nodig. De warmte is vergelijkbaar met zonnwarmte. Dat merk je als hij aangaat: de luchttemperatuur is veel lager. De kachel wordt niet zo warm van buiten dat je er je vingers aan brandt. In Zweden en Rusland zitten de mensen er ook op of ze hangen er lekker overheen.'

De warmte van een speksteenkachel is vergelijkbaar met zonnwarmte.

Informatie: Altech Nedar, Medemblik, tel. 0227-542106 (Tulikivi); Bos, Tull en 't Waal, tel. 030-6019670; De Stoffelhoeve, Oostrum, tel. 0478-580361; Ecostove, Swolgen, tel. 0478-692716. Zie ook de rubriek 'te koop' op pagina 24.

Warmtepomp in opmars

Warmtepompen zijn drie tot vier keer energiezuiniger dan een CV-ketel. Op veel plaatsen, niet alleen in huis, kunnen ze energie besparen. De bekendste toepassing in huis is de pomp die warmte afgeeft aan een boiler voor tapwater. Een voorraadvat is hierbij onontbeerlijk. Op een aantal nieuwbouwlocaties in Nederland zijn pompen in gebruik om het CV-water op te warmen tot een temperatuur van zestig graden, ideaal voor vloerverwarming en grote radiatoren. De warmtepomp is eigenlijk nog niet zo lang geleden herontdekt dankzij de stijgende aardgasprijs (door ecotax) en het groeiende milieubewustzijn. In ons land maakt hij pas sinds enkele jaren een come-back, onder meer als alternatief voor groene stroom. Goedkoop is de techniek helaas niet, maar de overheid subsidieert de aanschaf wel, bijvoorbeeld via een groene hypotheek en een ecotax-vrijstelling. Bij Ruud Trines (39) en Marga Croes (33) in Moergestel staat sinds november op zolder een elektrische wasdroger met een ingebouwde warmtepomp. Trines, werkzaam bij de Novem, heeft de energiezuinige AEG-wasdroger via zijn werk in huis gekregen.

'De wasdroger heeft een Novem-prijs gewonnen en ik doe nu mee aan een soort proefmarketing. De bedoeling is dat AEG hem op de markt gaat brengen, maar wanneer kan ik niet zeggen. De wasdroger is 50 procent energiezuiniger dan een gewone wasdroger. De pomp haalt lucht uit de omgeving en stuurt deze een paar graden koeler terug naar de droger. Het 'verpompen' van de warmte gaat met elektriciteit. In feite is de werking vergelijkbaar met een koelkast, maar dan andersom. Een koelkast geeft koude lucht uit de binnenkant af aan de achterkant. Het is een hele oude techniek. Het is de eerste wasdroger met het Energielabel A, de energiezuinigste klasse. Hij verbruikt slechts 1,75 kWh per wasbeurt.'

Informatie: Novem, Utrecht, tel. 030-2393493; Infopunt Duurzame Energie, Arnhem, tel. 0900-9892 (30 cent p.m.). Internet: <http://www.mep.tno.nl/otc/otc.htm>

Regenwaterzak Water in de kruipruimte

Jo en Tiny Deswijzen (beiden 51) en hun dochter in Kerkrade douchen onder en wassen met regenwater. De investering in hun regenwaterzak is pas over twintig jaar terugverdiend. Maar volgens Jo zijn idealen soms belangrijker dan geld.

Jo: 'Water in grote zakken, ik wist wel dat dat bestond. Op televisie zag ik ooit schepen die zoet water uit Noorse fjorden in zakken achter zich meenamen naar Afrika. De hele installatie hier, met zak, pomp en leidingen naar douche en wasmachine, is in drie dagen aangelegd. De zak heeft een inhoud van 3,5 kuub. We verbruiken nu 12 kuub leidingwater per maand. Dat was ooit 18 kuub. De regenwaterinstallatie vergt weinig onderhoud. De filters blijven vrij schoon. Limburg heeft al zacht water. Het is bij ons nog zachter. Huisvrouwen zijn er heel blij mee, hè Tiny?'

Informatie: Heflex, Sittard, tel. 046-4572206; Ecosave, Biddinghuizen, tel. 0321-332038, en de regenwaterspecialist bij u in de buurt

Liggende zonneboiler 'Helemaal gratis'

'In drie kwartier lagen de zonnepanelen op het dak, in één dag hadden ze de zonneboiler geïnstalleerd,' vertelt mevrouw Ien Berkel (57) in Doorn. Dat was eind 1997. Mevrouw Berkel: 'Eerst vroegen de burens of we soms nieuwe ramen hadden! In de zomer zijn de leidingen van de zonneboiler naar de combiketel soms zo heet dat je ze niet kan vastpakken. "Moet je eens voelen! Helemaal gratis!" riep mijn man toen hij dat voor het eerst merkte. We hebben nu nog een apart boiltje beneden voor de afwas. Het zou mooi zijn als we de zonneboiler ook daarvoor zouden kunnen gebruiken, niet alleen voor de badkamer zoals nu. Ik wist overigens niet dat het iets bijzonders was dat onze zonneboiler ligt! Maar er komen regelmatig mensen bij ons kijken, die zijn gestuurd door Van Echtelt, de installateur!'

FRANK VAN DER LECQ

Vraag naar een lijst met installateurs bij het Infopunt Duurzame Energie, Arnhem, tel. 0900-9892 (30 cent per minuut)

Raadgevers

Raadgevers geven gratis advies. Wie met een probleem zit, kan contact met hen opnemen. Houd er rekening mee dat de raadgevers dit werk in hun vrije tijd doen. Neem dus een paar spelregels in acht.

- Sluit een postzegel voor antwoord bij als u een schriftelijke reactie verwacht.
- Wilt u een raadgever bezoeken, bel of schrijf dan van tevoren.

Nieuwe raadgevers zijn welkom! Meld u bij Raadgevers, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel

De Kleine Aarde Informatie over milieuvriendelijke voeding, milieuvriendelijk tuinieren, duurzaam bouwen & wonen. Tuinen en bezoekerscentrum, 't Klaverblad 1, Boxtel, tel. 0411-684921 (open: van 1/4 tot 1/10 dagelijks; van 1/10 tot 1/4 werkdagen 10.00-17.00). Zie ook onder 'groente, fruit en tuin', 'bouwen en wonen', 'voeding'.

Groente, fruit en tuin

De Kleine Aarde tuinvoorlichter Marjon Weijzen tel. spreekuur di 13.00-17.00 op 0411-684921. Voor al uw vragen over milieuvriendelijk tuinieren.

Fruit- en groenteteelt J.W.J. van de Werken, Steenweg 76, 5301 HN Zaltbommel, tel. 0418-540624.

Biologisch tuinieren Rik Dedapper, COVOBIT, Groteweg 27/357, 9500 Geraardsbergen, België, tel. (0032-)(0)54417473 (na 18.00). Groenbemesters, gewasbescherming en fruitteelt.

Verzorging fruitbomen

J. Teunissen, Wilhelminasingel 137, 6001 GS Weert, tel. 0495-533395. Speciaal voor oude fruitrassen.

Struik- en houtgewassencompost Proefwerf van Comité Jean Pain, Gerrit van Dale, tel./fax (0032-)(0)52305365. Bezoekadres: Holle Eikstraat 25, Londerzeel, België.

Wilde tuinen R. Osinga, M. Popmawei

22, 9023 AJ Jorwerd, tel. 058-2519678.

Bodembedekking Dirk Prins, Asterstraat 3, 3911 WE Rhenen, tel. 0317-614282. Ook toepassing van inheemse kruidachtige planten in plantsoen, heemtuin en wilde tuin.

Paddestoelen Paddestoelentoren, Parkweg 65, 6511 BE Nijmegen, tel. 024-3778212.

Permacultuur Projekt Aarde, Hans Carlier, Stokebrand 233, 7206 EE Zutphen, tel. 0575-530394.

Pergola-associaties Adviesbureau Jolien Perotti adviseert biol. boeren en consumenten. Adriaanstraat 7, 3581 SB Utrecht, tel./fax 030-2328655.

Gebruikstuin Inheemse geneeskruiden en bloemenzaden. Advies over de aanleg van een eco-logische gebruikstuin. Maries Zaden, Land van Maat 14, 1852 HP Heiloo, tel. 072-5338546. Skäl 7222.

Natuurbeheer

Adviesbureau Van Nierop, Hortensiastraat 14, 5644 KP Eindhoven, tel. 040-2129319, fax 2131280. Onderzoek, planvorming, beheer van bossen en natuurterreinen. Ook cursussen op dit gebied.

Dieren

Ecologische (klein-)veehouderij Henk de Mink, Oudendijk 6, 3291 LN Strijen, tel. 078-6743418 (na 18.00). Ook advies over veevoerproductie en graslandonderhoud.

Kippen, geiten en schapen Theo Coolen, Weidepolder 18, 5235 VB Den Bosch, tel. 073-6410844 (werkdagen 19.00-20.00). Ook bekend van de cursus kleinveehouderij van de Kleine Aarde.

Nederlandse Landgeit Paul Bouman, Anderensweg 27, 9463 RN Eext, tel. 0592-261016. Landgeiten houden, verzorgen - alles over landgeiten.

Spinnen, weven en verven

Jabeek Nelly Hanssen-Jonkhout, Etzenraderstraat 33, 6454 AP, tel. 046-4425177.

Purmerend, Mies Bouwmeester, Herengracht 14, 1441 EW, tel. 0299-423774. Voor les en adviezen op textielgebied in binnen- en buitenland.

Ammerstol, Ineke Visser, Lekdijk 82, 2865 LE, tel. 0182-352913.

Bouwen en wonen

De Kleine Aarde bouwvoorlichter Harrie Perebooms, tel. spreekuur ma 9.15-12.30 op 0411-684921. Voor al uw vragen over duurzaam bouwen en wonen.

Advies Viba, Vereniging voor Integrale Biologische Architectuur, Veemarktkade 8-B4, 5222 AE Den Bosch, tel. 073-6216943.

Advies Nibe, Nederlands Instituut voor Bouwbiologie en Ecologie, Postbus 229, 1400 AE Bussum, tel. 035-6948233. Do-ochtend 9.00-10.00 tel. spreekuur voor vragen over bouwen, milieu en gezondheid.

Vochtproblemen Verex Miljø, Postbus 48, 9285 ZV Buitenpost, tel. 0511-542070. Voor vragen over vocht- en zwamproblemen in woningen en advies voor milieuvriendelijke oplossingen.

Architectuur Sjap Holst De Raadstraat 1, 5666 EA Geldrop, tel. 040-2863792.

Biologisch-ecologische architectuur, eco-design, leembouw.

Timmeren, bouwen Vof Varne, Postbus 5093, 1380 GB Weesp, tel. 06-52975772 (varend timmerbedrijf).

Rietdekken Grietines Harms, Balloërstraat 7, 9451 AK Rolde, tel. 0592-242800 (18.00-22.00).

Natuurverf Bio-ecologisch schildersbedrijf Kees Rolsma, Agathastraat 11, 7555 HJ Hengelo, tel. 074-2508839, fax 2508720. Voor advies liefst bellen 17.30-20.00. Schrijven mag ook.

Helofytenfilters Ecofy, Frank van Dien, De Schepen 17, 5688 VM Oirschot, tel. 0499-550328, fax 550329, e-mail ecofy@hetnet.nl. Voor info over helofytenfilters en waterzuivering.

Helofytenfilters Rietland, Dion van Oirschot, Rosmolenplein 346, 5014 ET Tilburg, tel. 013-5446599, fax 0032-14651419, e-mail jupiter@ping.be. Ook voor regenwatertoepassingen.

Kleuratelier eColor, kleuradvies, onderzoek en cursussen voor functionele kleurtoepassing op ecologische basis. Marie Anne Merk, De Kuiperij 13, 7437 CW Bathmen, tel. 0570-543361 (20.30-22.00), fax 542872, e-mail fcpoutre@wxs.nl.

Binnenmilieu BBA Boerstra Binnenmilieu Advies, Postbus 774, 3000 AT Rotterdam, fax 2447026, e-mail bba@xs4all. Vragen over binnenmilieuproblemen in woningen, kantoren, scholen e.d.

Composttoiletten

Composttoilet, grijswaterfilter-systeem Ecosave, tel./fax 0321-332038. Werkdagen 9.00-12.00.

Milieu-advies Adviezen over composttoiletten, composteren en andere milieu-adviezen voor kantoor en huis. Ekotrade Holland, De Wal 29, 9269 PA Veenwouden, tel. 0511-476611, fax 472699.

Energie

Biogasinstallaties Frits Ogg, Postbus 244, 6500 AE Nijmegen, tel./fax 024-3565588.

Elektriciteit, accu's, windenergie, energiebesparing Ing. Hendrik Venema, Kraayenbergstraat 23, 8051 XL Hattem, tel. 038-4445643.

Besparing en techniek Jos van Doorn, Balsemienlaan 26, 5582 AD Waalre, tel. 040-2216383 (na 18.00).

Zon en wind Infopunt Duurzame Energie, tel. 0900-9892 (f 0,30 per minuut). Voorheen: ODE.

Energie-, waterbesparing Ecosave, zie Composttoiletten.

Tegelkachels, schoorstenen De

Tegelkachel, Dorpsweg 67, 1631 DH Oudendijk, tel. 0229-543576.

Apparaten en machines

Graanmolens Dirk van Haren Noman, Beukstraat 15, 3920 Lommel, België, tel. (0032)(0)11-544475.

Graanmolens Anshar van der Wielen, Hilversumstraat 98, 6843 DL Arnhem, tel. 026-3812320. Voor muesliwalsen, huisbakkers, hooikisten, zuurkoolpotten en -messen en groenten-, vruchten- en kruidendrogers.

Machinebouw Jan de Jong, IJsselkade 16, 3401 RC IJsselstein, tel. 030-6885328 (mobiel 06-5344100), fax 030-6870487. Voor advies en bouw van moderne apparaten op het gebied van levensmiddelen: maal-, snijmachines etc.

Voeding

De Kleine Aarde voedingsvoorlichter Anneloe Rijpkema, tel. spreekuur ma 13.00-17.00 op 0411-684921. Voor al uw vragen over milieuvriendelijke en gezonde voeding.

Bio-dynamisch voedingstelefoon Voedingsinstituut Dúnamis, tel. 0343-533456 (ma, wo, vr 10.00-13.00). Voor vragen over biologische/biologisch-dynamische voeding.

Geitenkaas G.J. van Diemen, Mr. J.B. Kanweg 99, 9439 TE Witteveen, tel. 0593-552415 (na 14.00).

Wijn en bier maken Souplesse Import Gennep, Brabantweg 5a, 6591 HV Gennep, tel. 0485-512021, fax 517263.

Wijn, bier, gedistilleerd zelf maken Riet Beijer, Koninginnelaan 32, 3762 DE Soest, tel. 035-6020979 (di-vr).

Wijn, bier en kaas maken Huisvlijt, B. Vingerhoedt, Pieter Breugelstraat 20, 5213 BN Den Bosch, tel./fax 073-6890441.

Sap maken Anshar van der Wielen, zie Apparaten en machines.

Milieu algemeen

Leiden Leidse Rechtswinkel, tel. 071-5141516/5121111, fax 5130775; tel. spreekuur di 18.30-20.30, do 14.00-16.00.

Amsterdam Milieurechtswinkel, tel. 020-6233049, tel. & inlooppreekuur di 18.00-20.00, do 14.00-17.00.

Rotterdam Milieurechtswinkel, tel. 010-4049668, tel. spreekuur di 10.00-12.00.

Milieu Centraal tel. 0900-2025445 (f 0,44 per min.), ma-vr 9.00-17.00, fax 030-2305071, e-mail info@milieucentraal.nl t.a.v. Milieu Centraal.

Utrecht Wetenschapswinkel Biologie, voor (onderzoeks)vragen op natuur-, milieu- en gezondheidsgebied, tel. 030-2537363, fax 2535795, e-mail wbu@bio.uu.nl, internet http://www.bio.uu.nl/~wbu.

Automatisering

Barent Brouwers tel. 055-3557874, e-mail b. brouwers@ap.kadaster.nl.net. Internet, databases, besturingssystemen, applicaties.

Gangbare aardappeltelers in de IJsselmeerpolders verwijten biologische collega's dat ze een verspreidingsbron van aardappelziekte zijn. Terecht, zo blijkt uit onderzoek van de Landbouwniversiteit.

MICHEL ROBLES

De biologische landbouw wordt volwassen. Dat blijkt uit het groeiende EKO-assortiment bij Albert Heijn en andere supermarkten. Pas nog besloten alle supermarkten gezamenlijk om hun aanbod van EKO-vlees te vertwintigvouden tot 500.000 kilo per jaar.

Intussen ontzien landbouwkundigen de tere EKO-ziel steeds minder. Afgelopen zomer ontstond ophef over het gebruik van weliswaar 'natuurlijke', maar daarom niet minder giftige, koperhoudende bestrijdingsmiddelen in de EKO-aardappelteelt. In december kwam daar vanuit Wageningen een verontrustend proefschrift bij. Bio-aardappelvelden blijken inderdaad besmettingshaarden te kunnen zijn van de gevreesde *phytophthora infestans*.

Aardappelziekte verspreidde zich tot de jaren zeventig in ons land alleen via ongeslachtelijke voortplanting. Er bestond eigenlijk maar één variant en bestrijding met enkele standaardmiddelen voldeed. Geslachtelijke voortplanting was alleen bekend uit Mexico. Maar sinds hier na enkele natte rampjaren aardappels uit Midden-Amerika zijn ingevoerd, grijpt geslachtelijke voortplanting om zich heen en hobbelt de chemische bestrijding achter de toenemende genetische variatie aan.

Drie jaar lang (1994-1996) onderzocht ir. Maarten Zwank-

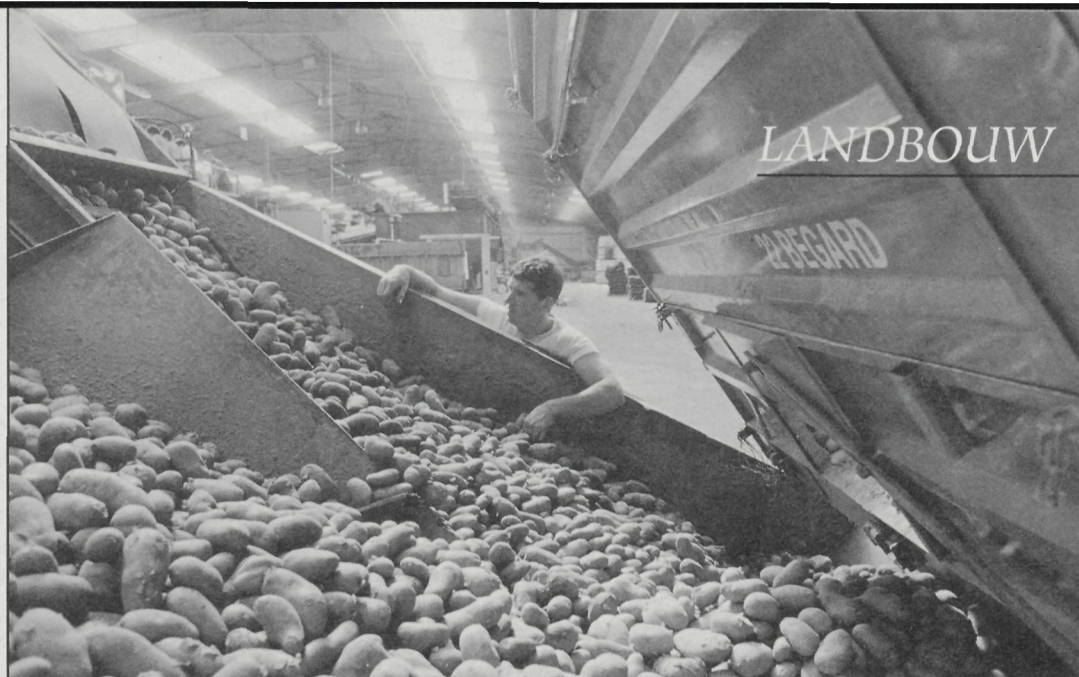

FOTO: TWAN WIERMANS

Bio-piepers verspreiden ziekte

huizen honderden commerciële percelen (gangbaar en biologisch) en ruim 3000 volkstuinjes in Zuidelijk Flevoland. Door veldwaarnemingen te combineren met DNA-onderzoek van de aangetroffen *phytophthora*-varianten kon hij veel besmettingen tot hun bron herleiden. Vooral in vochtige zomers kunnen biologische percelen *phytophthora*-haarden zijn. Dat concludeert Zwankhuizen althans uit de verspreidingspatronen die hij in één zo'n zomer (1994) observeerde.

Niet dat gewone telers van smetten vrij zijn. Ondanks vijftig jaar voorlichting en ondanks (sporadische) boetes komen daar nog altijd onafgedekte aardappel-afvalhopen voor. In drogere jaren blijken juist die de meest frequente verspreidingsbron.

Maar terwijl afvalhopen vooral rond juni als brandhaard fungeren binnen een relatief beperkte straal van honderden meters, treedt besmetting vanuit biologische percelen later in de zomer op, tot wel vier kilometer

er omheen. Zwankhuizen: 'Afvalhopen zijn kleine puntbronnen. Besmette percelen daarentegen liggen open in de wind en herbergen diverse schimmelvarianten. Die invloed reikt verder.'

Voor het seizoenverschil verwijst hij naar de ziektebestendiger rassen die eco-boeren verbouwen. 'Daarbij dringt de ziekte vanuit het blad slechts traag de aardappelknol binnen. Aangetast loof direct wegbranden zou afdoende zijn. Maar dan stopt de knolgroei. Dus wachten telers soms nog even. Gevolg: de schimmel krijgt de kans om sporen te verspreiden.'

'Telers moeten hun verantwoordelijkheid nemen en de Algemene Inspectiedienst moet strenger optreden,' vindt Zwankhuizen. 'Bijvoorbeeld: vijfduizend gulden boete voor wie verwaarloosde afvalhopen laat liggen. En niet zo bang zijn om biologische boeren te kapittelen die hun velden te laat afbranden. Ook al is dat politiek niet populair.'

Exit koperchloride

De biologische landbouw zal niet langer koperoxychloride gebruiken als bestrijdingsmiddel tegen *phytophthora*. De ontheffing door controleorganisatie Skal was een jeugdzonde, zo meldde de Federatie van Biologische Boeren onlangs in het tijdschrift *Ekoland*. Volgens de federatie is de effectiviteit van dit middel in de biologische landbouw geenszins bewezen, terwijl de meeste boeren er - om de oogst te redden - met pijn in het hart gebruik van hebben gemaakt. De federatie wil aardappelziekte in de toekomst voorkomen door teeltmaatregelen en ontwikkeling van nieuwe rassen, toelating van middelen op plantaardige basis (knoflook) en invoering van meer vroege rassen. 'De betrouwbaarheid en goede naam van de sector zijn in het geding,' aldus de federatie.

(TSEARD ZOETHOUT)

Ineens produceerde tekenaar Peter van Straaten vorig jaar een kinderboek.

Verrassing? Niet voor wie in het voorjaar van 1997 zijn expositie in Bergen op Zoom had bezocht. Als kind leefde Van Straaten praktisch in het bos.

MICHEL ROBLES

Intrigerende voorwerpen bevolken het bovenzaaltje van uitgeverij De Harmonie in Amsterdam. Bob Dylans verzamelde werk, een pak Harmonie koffie, een barokke mok met penis-tuit. 'Au!', vernem ik uit het nauwe trapgat. Lange man heeft zijn hoofd-gestoten...

Peter van Straaten: satanisch meewarig ontleden zijn spotprenten de gestrande prenties van het grachtengordel-bestaan. Chroniqueur van de steelse nijld, de poes-lieve wreedheid - wie had van hem een kinderboek verwacht, vol bladergeritsel en bosbeekgeruis?

Vorig jaar baarde Van Straaten (63) na dertig jaar broeden *Een jongen en zijn boom*, over een bedeesde knaap en een oude spar. Eindelijk keert het eermalige vogelaartje in zijn werk terug naar de natuur. Dat boek. Gaat over Jan, die niet aarden kan in het dorp waar hij is komen wonen. Op school wordt hij getreiterd door de kliek rond het pafferige zoontje van aanne-mer Weggemans. Zelfs zijn vriendinnetje valt hem af. Jans laatste toeverlaat is een immense spar op de oever van een geheim-zinnig meer.

Klauterend door ravijnen en struikgewas gaat de jongen bij zijn statige vriend op zoek - dromen, denken, rusten. Totdat ook

daar de stilte wordt verbrijzeld door de bouwdrift van pa Weggemans. Die boom moet plat, beslist de betonkop: hier zal een bungalow verrijzen. Radeloos grijpt Jan zelf de bijl, en met zijn boom 'vlucht' hij peddelend over het meer, de mist in naar nergens.

Cliché? Ogenschijnlijk wel. De pesterijen, de domme, zelfingenomen volwassenen - het zijn elementen die in talloze kinderboeken terugkomen. Tegelijkertijd vertoont dit boek echter bedrieglijke trekjes. Want ook al ademt het de naïviteit van een meisjesdagboek, ook al oogt Jan in kniekousen als een vooroorlogse padvinder of als de natuurvorschier Jac. P. Thijsse in spe, intussen trilt alles van een sluimerende erotiek, die schoolmeester Thijsse danig zou doen blozen.

Jan, ei-bloot zonnebadend op de rotsen. Marjoleintje in mini, rank tegen de tuinmuur geleund. Voortdurend verradert zich Van Straatens liefde voor erotische pren-

Als ik in het bos stemmen hoorde, dacht ik: getverdemme, mensen!

ten. Zoals zich in de vertelling vol bomen en opgeschrikt wild het schuchtere Petertje openbaart, dat ooit zelf eindeloos door de bossen doolde.

Van Straaten is het product van een, naar hij zegt, 'zeer geestige' generaalsdochter en een architect, die zijn opgroeiende zonen geregeld meenam, de paden op, de lannen in. Natuurlijke was in huize Van Straaten traditie, en wanneer het gezin in 1944 vanuit oorlogstad Arnhem naar de Veluwe evacueert, kan Peter zijn bosdrang dagelijks uitleven. Jarenlang houdt hij daarvan minutieuze, eigenhandig geïllustreerde 'natuurlogboeken' bij, de logboeken die nog niet lang geleden waren te zien op een tentoonstelling in Bergen op Zoom. Van Straaten: 'Ik speelde de wetenschapper. Ongetwijfeld zocht ik compensatie: laten zien, dat je ergens goed in bent. Want sociaal kon ik niet meekomen.

'Ik was beschermd opgegroeid, met vier

oudere broers. Gepest, zoals Jan, werd ik niet. Maar met de competitie tussen kinderen had ik grote moeite. Ik weet nog, op de kleuterschool, ik zat met een jongetje in de zandbak. Zegt hij: ik heb lekker grotere schoenen dan jij! Op dat moment beseft ik: de wereld is een wedstrijd - en daar doe ik niet aan mee.

'Ik was ook gewoon bang, hoor. Wanneer ik verderop een groepje grotere jongens zag staan, dan schoot ik bij voorbaat een zijstraatje in.

'Als ik in het bos stemmen hoorde, dacht ik: getverdemme, mensen! Ik wilde de illusie hebben dat ik alleen was. Mensenhaat en ook een hang naar stilte. Wat ik trouwens nog heb. Ik hou ook niet zo van muziek, moet ik bekennen. Ik vind het verrukkelijk om niets om me heen te horen.

'Ademloos las ik de boeken van de Amerikaanse woudloper William Long: in het bos wonen en met niemand iets te maken hebben, ideaal leek me dat! Ik voelde me

zelf een woudloper, wou ook per se niet in organisaties als de NJN (Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie, MR). Ik haat opereren in groepsverband. Boven-dien slaan alle dieren op de vlucht.

'De natuur was voor mij een soort eredienst. Ik ben niet godsdienstig opgevoed en als je jong bent, heb je kennelijk toch aan zoiets behoefte. Ik beleefde het werkelijk als een kerkgang. Als ik drie dagen niet in dat bos was geweest, kreeg ik een knagend schuldgevoel.

'Natuur heeft iets heel etherisch, een beetje buiten jezelf treden. Soms bleef ik 's avonds laat in het bos en dan hoorde je al dat gescharrel. Dat gaf me een diep heilig gevoel. Van New Age en groepsmeditaties moet ik niets hebben. Maar wat ik deed, was natuurlijk toch een vorm van mediteren.

'Ook mijn erotische dromen waren ermee verweven. Ik vind natuur zeer erotiserend. Met een beetje fantasie zie je Arcadië,

waar blote faunen vrouwen bespringen. Nu nog spelen veel van mijn porno-tekeningen buiten. Ik fantaseerde wel dat ik in het bos een meisje zou ontmoeten dat mijn belangstelling deelde. Maar de meisjes vonden het maar weezinwekkend, dat gedoe met natuur. Een mietje was ik. Dus ik deed het stiekem en praatte er niet over.

'Maar dat gevoel van heiligheid verwatert. Rond je zestiende krijg je wereldse belangstellingen. Toen ik negentien was, had ik besloten: nou wil ik stadsmens worden. Arnhem werd me te provinciaals, ik wilde naar Amsterdam. De natuur heb ik toen eigenlijk weggedaan.

'Ik brak radicaal met mijn logboeken, mijn tekeningen en mijn schuldgevoel. Wat je wel overhoudt, is het soorten jagen. Je raakt misvormd. Als ik een vogel hoor die ik niet herken, word ik nog altijd zenuwachtig. Maar pas toen ik na mijn eerste huwelijk van 1970 tot 1978 in Giethoorn ging wonen, kwam het natuurgevoel weer terug.

Alleen ervaar ik het tegenwoordig meer als een soort comfortabele huiskamer. Of als een kunstverzameling. Biologen kennen allerlei wetenschappelijke argumenten waarom je de natuur moet beschermen, maar zelf denk ik vooral: wat jammer, dat verlies van variatie, van kleur.'

Eenmaal in de stad bloeide Van Straaten zoetjesaan op. 'Ik krijg mijn zin wel, maar niet door me naar voren te dringen. Liever via de achterdeur.'

Kunstacademie, tekenopdrachten voor *Het Parool*. 'Om mijn schuchterheid te overwinnen, ging ik drinken. Want ik merkte dat ik met wat op wel iets durfde te zeggen. De drank heeft mij veel goed gedaan.' Uiteindelijk bracht Amsterdam hem bekendheid, en sinds een paar jaar zowaar een tweede huwelijk en een vakantieop-trekje in Italië met blauwe rotslijsters in de achtertuin. Ten langen leste heeft hij in kunstenares Els Timmerman een vrouw ontmoet die zijn natuurliefde deelt. Bourgondische inslag, kokette jasjes of gedekte boskledij: eindelijk mag Peter, goedgekeurd door *toujours la femme*, zichzelf zijn.

Toch, voor alle zekerheid, blijft hij zijn onhandigheid belijden. Geagiteerd hantest hij met de knopjes van de telefoon. Van computers wordt hij naar eigen zeggen 'helemaal gek'. Bang dat zijn talent hem plotseling zal ontglippen, geeft hij interviews vooral omdat weigeren 'zo lullig is'.

'Ik filosofer zo min mogelijk over mijn werk. Ik drijf op intuïtie. Alles moet vanzelf gaan.' Onderwijl wriemelen zijn vingers naar zijn pakje filter. Zijdelings, als om bij voorbaat een vel tekenpapier (of een bierglas) gemorst tabakskruim te besparen.

Gevraagd waarom de natuur zo zelden hoofdthema is van zijn werk - evenmin, trouwens, als milieukwesties of milieubeschermers - komen eerst de verontschuldigen.

'Ik weet niet, echt niet. Misschien moet ik... Als je goed oplet, zie je wel dat veel cartoons zich buiten afspelen. Landschapjes en bomen tekenen vind ik lekker. Bovendien ben ik niet sterk in interieurs.'

Dan, gaandeweg: 'Als cartoonist kan ik

FOTO: MICHEL ROBLES

Tekenaar-schrijver Peter van Straaten: **'Ik vind natuur zeer erotiserend'**

Ineens produceerde tekenaar Peter van Straaten vorig jaar een kinderboek.

Verrassing? Niet voor wie in het voorjaar van 1997 zijn expositie in Bergen op Zoom had bezocht. Als kind leefde Van Straaten praktisch in het bos.

MICHEL ROBLES

Intrigerende voorwerpen bevolken het bovenzaaltje van uitgeverij De Harmonie in Amsterdam. Bob Dylans verzamelde werk, een pak Harmonie-koffie, een barokke mok met penis-tuit. 'Au!', vernem ik uit het nauwe trapgat. Lange man heeft zijn hoofd-gestoten...

Peter van Straaten: satanisch meewarig ontleden zijn spotprenten de gestrande prenties van het grachtengordel-bestaan. Chroniqueur van de steelse nijd, de poeslieve wreedheid - wie had van hem een kinderboek verwacht, vol bladergeritsel en bosbeekgeruis?

Vorig jaar baarde Van Straaten (63) na dertig jaar broeden *Een jongen en zijn boom*, over een bedeesde knaap en een oude spar. Eindelijk keert het eermalige vogelaartje in zijn werk terug naar de natuur. Dat boek. Gaat over Jan, die niet aarden kan in het dorp waar hij is komen wonen. Op school wordt hij getreiterd door de kliek rond het pafferige zoontje van aanemer Weggemans. Zelfs zijn vriendinnetje valt hem af. Jans laatste toeverlaat is een immense spar op de oever van een geheimzinnig meer.

Klauterend door ravijnen en struikgewas gaat de jongen bij zijn statige vriend op bezoek - dromen, denken, rusten. Totdat ook

daar de stilte wordt verbrijzeld door de bouwdrift van pa Weggemans. Die boom moet plat, beslist de betonkop: hier zal een bungalow verrijzen. Radeloos grijpt Jan zelf de bijl, en met zijn boom 'vlucht' hij peddelend over het meer, de mist in naar nergens.

Cliché? Ogenschijnlijk wel. De pesterijen, de domme, zelfingenomen volwassenen - het zijn elementen die in talloze kinderboeken terugkomen. Tegelijkertijd vertoont dit boek echter bedrieglijke trekjes. Want ook al ademt het de naïviteit van een meisjesdagboek, ook al oogt Jan in kniekousen als een vooroorlogse padvinder of als de natuurvorscher Jac. P. Thijsse in spe, intussen trilt alles van een sluimerende erotiek, die schoolmeester Thijsse danig zou doen blozen.

Jan, ei-bloot zonnebadend op de rotsen. Marjoleintje in mini, rank tegen de tuinmuur geleund. Voortdurend verraadt zich Van Straatens liefde voor erotische pren-

Als ik in het bos stemmen hoorde, dacht ik: getverdemme, mensen!

ten. Zoals zich in de vertelling vol bomen en opgeschrikt wild het schuchtere Petertje openbaart, dat ooit zelf eindeloos door de bossen doolde.

Van Straaten is het product van een, naar hij zegt, 'zeer geestige' generaalsdochter en een architect, die zijn opgroeiende zonen geregeld meenam, de paden op, de lanen in. Natuurliefde was in huize Van Straaten traditie, en wanneer het gezin in 1944 vanuit oorlogsstad Arnhem naar de Veluwe evacueert, kan Peter zijn bosdrang dagelijks uitleven. Jarenlang houdt hij daarvan minutieuze, eigenhandig geïllustreerde 'natuurlogboeken' bij, de logboeken die nog niet lang geleden waren te zien op een tentoonstelling in Bergen op Zoom. Van Straaten: 'Ik speelde de wetenschapper. Ongetwijfeld zocht ik compensatie: laten zien, dat je ergens goed in bent. Want sociaal kon ik niet meekomen.

'Ik was beschermd opgegroeid, met vier

oudere broers. Gepest, zoals Jan, werd ik niet. Maar met de competitie tussen kinderen had ik grote moeite. Ik weet nog, op de kleuterschool, ik zat met een jongetje in de zandbak. Zegt hij: ik heb lekker grotere schoenen dan jij! Op dat moment beseft ik: de wereld is een wedstrijd - en daar doe ik niet aan mee.

'Ik was ook gewoon bang, hoor. Wanneer ik verderop een groepje grotere jongens zag staan, dan schoot ik bij voorbaat een zijstraatje in.

'Als ik in het bos stemmen hoorde, dacht ik: getverdemme, mensen! Ik wilde de illusie hebben dat ik alleen was. Mensenhaat en ook een hang naar stilte. Wat ik trouwens nog heb. Ik hou ook niet zo van muziek, moet ik bekennen. Ik vind het verrukkelijk om niets om me heen te horen.

'Ademloos las ik de boeken van de Amerikaanse woudloper William Long: in het bos wonen en met niemand iets te maken hebben, ideaal leek me dat! Ik voelde me

Tekenaar-schrijver Peter van Straaten: 'Ik v

zelf een woudloper, wou ook per se niet in organisaties als de NJN (Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie, MR). Ik haát opereren in groepsverband. Bovendien slaan alle dieren op de vlucht.

'De natuur was voor mij een soort eredienst. Ik ben niet godsdienstig opgevoed en als je jong bent, heb je kennelijk toch aan zoiets behoefte. Ik beleefde het werkelijk als een kerkgang. Als ik drie dagen niet in dat bos was geweest, kreeg ik een knagend schuldgevoel.

'Natuur heeft iets heel etherisch, een beetje buiten jezelf treden. Soms bleef ik 's avonds laat in het bos en dan hoorde je al dat gescharrel. Dat gaf me een diep heilig gevoel. Van New Age en groepsmeditaties moet ik niets hebben. Maar wat ik deed, was natuurlijk toch een vorm van mediteren.

'Ook mijn erotische dromen waren ermee verweven. Ik vind natuur zeer erotiserend. Met een beetje fantasie zie je Arcadië,

waar blote faunen vrouwen bespringen. Nu nog spelen veel van mijn porno-tekeningen buiten. Ik fantaseerde wel dat ik in het bos een meisje zou ontmoeten dat mijn belangstelling deelde. Maar de meisjes vonden het maar weezinwekkend, dat gedoe met natuur. Een mietje was ik. Dus ik deed het stiekem en praatte er niet over.

'Maar dat gevoel van heiligheid verwatert. Rond je zestiende krijg je wereldse belangstellingen. Toen ik negentien was, had ik besloten: nou wil ik stadsmens worden.

Arnhem werd me te provinciaals, ik wilde naar Amsterdam. De natuur heb ik toen eigenlijk weggedaan.

'Ik brak radicaal met mijn logboeken, mijn tekeningen en mijn schuldgevoel. Wat je wel overhoudt, is het soorten jagen. Je raakt misvormd. Als ik een vogel hoor die ik niet herken, word ik nog altijd zenuwachtig. Maar pas toen ik na mijn eerste huwelijk van 1970 tot 1978 in Giethoorn ging wonen, kwam het natuurgevoel weer terug.

Alleen ervaar ik het tegenwoordig meer als een soort comfortabele huiskamer. Of als een kunstverzameling. Biologen kennen allerlei wetenschappelijke argumenten waarom je de natuur moet beschermen, maar zelf denk ik vooral: wat jammer, dat verlies van variatie, van kleur.'

Eenmaal in de stad bloeide Van Straaten zoetjesaan op. 'Ik krijg mijn zin wel, maar niet door me naar voren te dringen. Liever via de achterdeur.'

Kunstacademie, tekenopdrachten voor *Het Parool*. 'Om mijn schuchterheid te overwinnen, ging ik drinken. Want ik merkte dat ik met wat op wél iets durfde te zeggen. De drank heeft mij veel goed gedaan.' Uiteindelijk bracht Amsterdam hem bekendheid, en sinds een paar jaar zowaar een tweede huwelijk en een vakantieop-trekje in Italië met blauwe rotslijsters in de achtertuin. Ten langen leste heeft hij in kunstenares Els Timmerman een vrouw ontmoet die zijn natuurliefde deelt. Bourgondische inslag, kokette jasjes of gedekte boskledij: eindelijk mag Peter, goedgekeurd door *toujours la femme*, zichzelf zijn.

Toch, voor alle zekerheid, blijft hij zijn onhandigheid belijden. Geagiteerd hannest hij met de knopjes van de telefoon. Van computers wordt hij naar eigen zeggen 'helemaal gek'. Bang dat zijn talent hem plotseling zal ontglippen, geeft hij interviews vooral omdat weigeren 'zo lullig is'.

'Ik filosofer zo min mogelijk over mijn werk. Ik drijf op intuïtie. Alles moet vanzelf gaan.' Onderwijl wriemelen zijn vingers naar zijn pakje filter. Zijdelings, als om bij voorbaat een vel tekenpapier (of een bierglas) gemorst tabakskruim te besparen.

Gevraagd waarom de natuur zo zelden hoofdthema is van zijn werk - evenmin, trouwens, als milieukwesties of milieubeschermers - komen eerst de verontschuldigingen.

'Ik weet niet, echt niet. Misschien moet ik... Als je goed oplet, zie je wel dat veel cartoons zich buiten afspelen. Landschapjes en bomen tekenen vind ik lekker. Bovendien ben ik niet sterk in interieurs.'

Dan, gaandeweg: 'Als cartoonist kan ik

FOTO: MICHEL ROBLES

...vind natuur zeer erotiserend'

met de natuur niet uit de voeten. De natuur is absoluut niet humoristisch. Hij zegt niks terug, hij is er alleen maar. Een vaststaand gegeven, doodernstig, net als het weer. Mijn onderwerp is hoe mensen met elkaar omgaan. Hoe verschrikkelijk dat vaak ook is, het blijft fascinerend.

'Jagers, die mag ik wel graag in de maling nemen. Ik ben geen vegetariër en ik kan me ook best voorstellen dat het leuk is om op iets te schieten dat jou misschien te slim af is. Maar dat hypocriete geklets, dat ze de natuur beschermen! Drie houtvesters kunnen in Nederland het afschot van oud en ziek wild op hun slofjes af. Of dat ze het alleen maar doen om buiten te zijn. Laat je geweer dan thuis!

'Natuurlijkhebbers en milieuactivisten - got, natuurlijk zou je die best belachelijk kunnen maken. Ze zijn vast heel inconsequent bezig. En met z'n allen op de dijk naar een vogeltje staan kijken, slaat natuurlijk nergens op. Of zoals Els en ik kraaiend bij een orchidee zitten. Bespottelijk!

Toch vind ik het flauw om de draak met ze te steken. Ik denk, uit een bepaalde solidariteit. Misschien ben ik zelf wel te kwaad. Zulke cartoons zouden bij mij een larmoyante vertoning worden. Onze natuur raakt zo òp! Er zijn gewoon teveel mensen. De natuur zal stukje bij beetje verdwijnen, domweg omdat mensen willen wonen.

'Soms zie je prachtige ontwikkelingen. Zoals in de Oostvaardersplassen, waar spontaan een ongelooflijk natuurgebied is ontstaan. Maar ik heb heel Arnhem zien verpesten. Mensen begrijpen niet, hoeveel ruimte dieren nodig hebben om te overleven. Wat tegenwoordig de wijk Presikhaaf is, was vroeger een landgoedje. Tot 1954 zaten er nachtzwaluwen. Nu is alles volgebouwd. Die vogels komen nooit meer terug. 'Actievoeren? Licht me niet. Ik ben lid van de Vogelbescherming, maar in een demonstratie heb ik nog nooit meëgelopen.

Milieuacties zijn hooguit gekrabbel in de marge. Ja, tenzij je via het drinkwater de hele bevolking zou steriliseren...

'Een jongen en zijn boom is ook geen milieubook. In de jaren zeventig heb ik het bewust niet afgemaakt, omdat het zou lijken of ik meedreef op de milieumode toentertijd. 'Ik heb het geschreven voor kinderen als ikzelf - als ze nog bestaan. Ouderwetse kinderen zonder hulpstukken, die niet allerlei apparatuur nodig hebben om zich te vermaken.

TEKENING: PETER VAN STRAATEN. UIT EEN JONGEN EN ZIJN BOOM

'Zoals altijd, heb ik geput uit mijn eigen geschiedenis. Die boom stond in werkelijkheid in de bossen bij Beekhuizen. Een hele hoge spar, eenzaam in een weitte, prikkeldraad er omheen. Dat die jongen zijn boom zou omhakken en ermee wegvaren, leek me een mooi dramatisch einde. Maar het is natuurlijk een geweldig misverstand van zo'n jochie. Die boom gaat dood. En waar moeten ze heen?

'Vluchten kan niet meer, maar daar gaat

het hier niet om. Zolang je maar je eigen weg volgt. Dat doet Jan. Als het boek al een betekenis heeft, is het dat misschien: doe aan de wedstrijd niet mee.'

Peter van Straaten, Een jongen en zijn boom. Amsterdam 1998 (De Harmonie), ISBN 9061695600, f 37,50

Peter van Straaten exposeert tot 11 april in Galerie Lambiek, Kerkstraat 78, Amsterdam.

Ecocrypto

HANS ALLART

De letters A t/m L vormen de oplossing. Zend uw oplossing naar Redactie de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel en u dingt mee naar een van de drie prijzen. Hoofdprijs: een decoratieve houten ansichtkaarthouder met drie fraaie wenskaarten van kringlooppapier; troostprijzen: twee correspondentiepakketjes bestaande uit enveloppen, kaarten en briefpapier, eveneens van kringlooppapier. U kunt oplossingen niet telefonisch doorgeven, noch kunt u corresponderen over de uitslag. Veel puzzelplezier!

Horizontaal

- 1 klacht zwart op wit (15)
- 9 rekenperiode (7)
- 10 schuin stukje (7)
- 11 ijzersterk? (5)
- 12 over de weg tussen A en B (3)
- 14 vliegende vanger (5)
- 15 niet over de weg rijden (7)
- 19 overblijfsel van consument (7)
- 22 weg tussen A.Johnson en B.Clinton (5)
- 23 pennevrucht (7)
- 25 barbie (7)
- 28 ergo niet uit rivier (5)
- 30 milieutas (3)
- 32 beetje vreemde streek (5)
- 34 begin van het einde op veiling (7)
- 35 kwaal die vast niet uit Buenos Aires komt (7)
- 36 zuiggereedschap van parasieten? (15)

Verticaal

- 1 zendingswerk (15)
- 2 gejuich over eindeloze tv-serie (5)
- 3 hiermee geef je echt gas (7)
- 4 niet hier in enkelvoud (5)
- 5 tegenwicht voor link? (5)
- 6 geladen raketpunt (7)
- 7 heidemeisje (5)
- 8 geen echte leut (15)
- 13 domme klinkers (2)
- 16 met zwaard en staart (3)
- 17 onbekende met naam (3)
- 18 hol van muis (3)
- 19 dierdeel zonder schotel (3)
- 20 ongewenste (1+2) windrichting (3)
- 21 kerkelijk knaagdier (3)
- 24 chauffeurswerk (7)
- 26 elitaire vloek (7)
- 27 13 bis (2)
- 29 aankijkorgaan (2+3)
- 30 plaats voor inactieven (5)

31 uitnodiging aan heilige (5)

33 dienstklopper (5)

Oplossing winternummer betuwelij

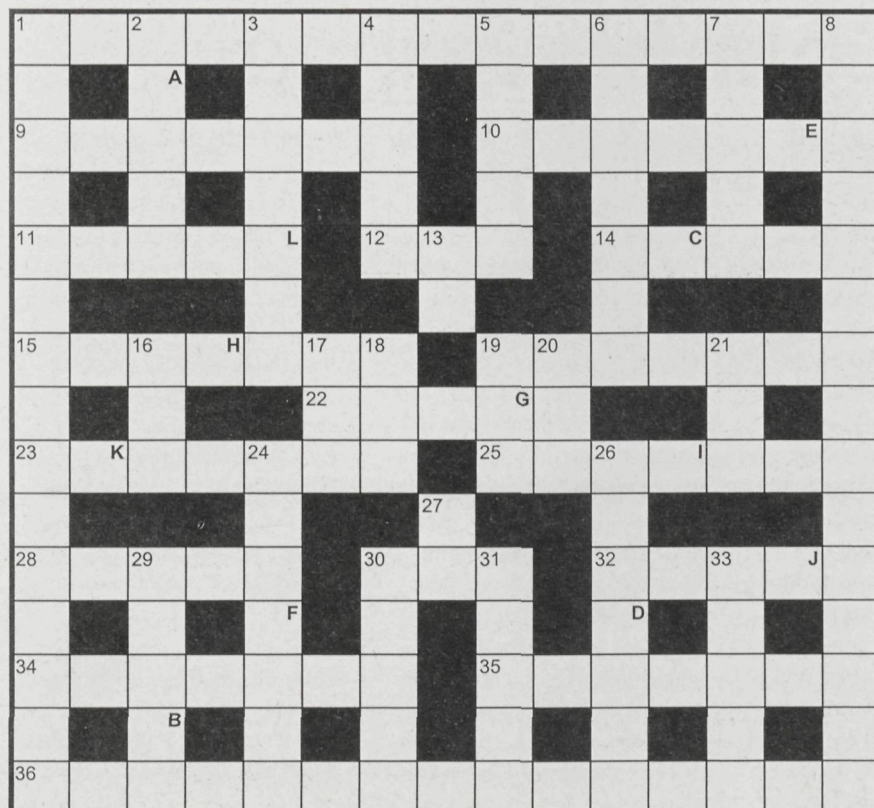
Horizontaal: 1 waterleidingnet; 8 niesbui; 9 remedie; 10 eiwit; 12 risee; 14 polka; 15 overvalcommando; 16 imker; 17 assen; 18 zeelt; 20 jaspand; 21 melodie; 23 sneeuwbaaleffect

Verticaal: 1 winterkoninkjes; 2 toeristenklasse; 3 leuze; 4 ik; 5 inert; 6 nederlandsindie; 7 treinabonnement; 11 wijkcafé; 13 elver; 14 pampa; 18 zenuw; 19 trede; 22 ca

Winnaars winternummer

J. v.d. Ven, Oss (hoofdprijs); Th. 't Hart-Thoenes, Vaassen en A. Clabbers-Van Rooy, Rijkevoort (troostprijzen). U ontvangt uw prijs zo spoedig mogelijk.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Op de vluchtstrook

met Kees Stip

5758

Mijn oplossing vind ik een grootse
om ons door de eeuw heen te loodsen.
De eerste paar jaar
is er nog geen gevaar:
als jaartelling neem ik de joodse.

Ongehoord

Terug van exotische stranden
hernieuw ik de dierbaarste banden.
Mijn juichtoon was hoog
toen ik Schiphol aanvloog
maar hij moest mee omlaag toen we landden.

NS

Wij die voor vervuiling ons schamen
en daarom de auto niet namen,
wij zaten en zagen
de wereld vervagen
door landschapsvervuilende ramen.

Nog een file

Ocharm, moet ik straks voor de rijken
op weg naar het ziekenhuis wijken?
Mijn leven als arme
heeft toch nog meer charme
dan dat van de rijkere lijken.

Eetservice

Op weg naar mijn avondmaal, daar
staat eerst nog een bord voor mij klaar
met 'u rijdt te snel'.
Dan weet ik het wel:
de aardappels zijn nog niet gaar.

In hun klankverhaal *Een dag in de Wetlanden* nemen Ernesto Arrendell en zijn collega's hun publiek mee naar streken met veel water en veel geluiden.

Theaterduo In Dubio & Co pakt het afvalprobleem op eigen wijze aan.

Specialiteit van Siebe Fockens is clownstheater, uiteraard op maat.

Verhalenvertelster Anne van Delft laat zich inspireren door eeuwenoude verhalen en door de actualiteit.

Niet weer dat bla-blaverhaal

18

FRANK VAN DER LECQ

Het milieu is uit? Niet voor Giel van Dam van Theaterbureau Spot, specialist in milieutheater. Van Dam neemt een strategische positie in tussen zijn klanten en zijn theatergroepen.

Ik ben een regelaar. Ik ben goed in improviseren.' Aldus Giel van Dam (46), van het Utrechtse Theaterbureau Spot. Specialiteit van Spot is milieutheater. Maar wat is een theaterbureau eigenlijk? Van Dam: 'Als theaterbureau heb je contact met klanten. Voor mij zijn dat scholen, gemeenten, Milieudefensie of bijvoorbeeld de vrijwillige brandweer van Boxtel. Klanten hebben een jaarvergadering, een open dag of er wordt een nieuwe afvalstort geopend, en ze willen wel eens iets anders dan altijd hetzelfde bla-blaverhaal of dezelfde kraampjes als vorig jaar. Als theaterbureau heb ik ook contact met een groot aantal

theatergroepen. Mijn kracht is dat ik van die groepen precies weet wie wat kan.'

Om vraag en aanbod af te stemmen, hoort Van Dam zijn klant-in-spe zorgvuldig uit. Hoeveel mensen worden er verwacht, wat voor publiek komt er, in wat voor zaal vindt het evenement plaats, wat is precies het thema, zijn er specifieke problemen en gevoeligheden... Giel van Dam: 'Neem de deelgemeente Amsterdam-Noord die de bewoners meer wil betrekken bij het onderhoud van de plantsoenen en daarvoor een avond wil organiseren. Willen ze een straatartiest? Of vinden ze het leuker als een inhoudelijke cabaretgroep de puntjes op de i komt

zetten? Of willen ze een muziekgroep? Ik geef uiteindelijk één suggestie, heel soms twee.' De artiesten voor wie Giel van Dam de contacten verzorgt, leveren 'theater op maat.' Toch is het, als je weet dat Theaterduo In Dubio & Co je avond komt opluisteren, een verrassing wat er precies zal gebeuren. Voor wie vertrouwt op Giel van Dams vakmanschap en op dat van zijn artiesten, lijkt er weinig mis te kunnen gaan. Tenzij dat de bedoeling is.

Informatie: Theaterbureau Spot, Postbus 13283, 3507 LG Utrecht, tel. 030-2730648, fax 030-2762762

MARINA DE BEKKER

Cultural Connections heeft veel weg van een trendy galerie. Kleurige, modern vormgegeven gebruiksvoorwerpen liggen uitgestald in de spotlights. 'Trendy', maar ondertussen zijn deze artikelen wel geproduceerd uit gerecycled, hergebruikt of biologisch afbreekbaar materiaal: bestek gemaakt uit aardappelmee, fleece-truien van vermalen PET-flessen, ludieke afvalbakken gemaakt van affiches. Eigenaresse Natascha Drabbe houdt kantoor aan een enorme tafel achter een kamerscherm - oftewel een vlechtwerk van oude drankblikjes.

Design en milieu, zou je denken, vormen geen voor de hand liggende combinatie. 'Mooi en smaakvol is in elk geval iets dat ik van huis heb meegekregen,' stelt Natascha Drabbe daar tegenover. 'Daarnaast waren we idealistisch ingesteld, aten biologisch-dynamisch. Maar we waren niet "alternatief",' herinnert ze zich. Drabbe studeerde architectuurgeschiedenis en specialiseerde zich in hedendaagse architectuur. Eind '96 ontmoette ze de Amerikaanse Judith Arango die haar het concept aanbood van *re(f)use*, een tentoonstelling over vormgeving en milieu. Drabbe nam de uitdaging aan: 'De idealen uit mijn opvoeding en mijn professionele ambities zag ik in dit project samenkomen.' Inhoudelijk en financieel moest *re(f)use* helemaal opnieuw van de grond worden getild. 'Het enige wat ik van Arango kon overnemen was de titel en het thema van de tentoonstelling en ik mocht gebruik maken van haar con-

Natascha Drabbe, adviseur
architectuur & vormgeving:

'Recycling niet zaligmakend'

Liefde voor mooie dingen en milieubewustzijn. Twee dingen die Natascha Drabbe, eigenares van adviesbureau Cultural Connections, op gedreven wijze combineert.

Cultural Connections

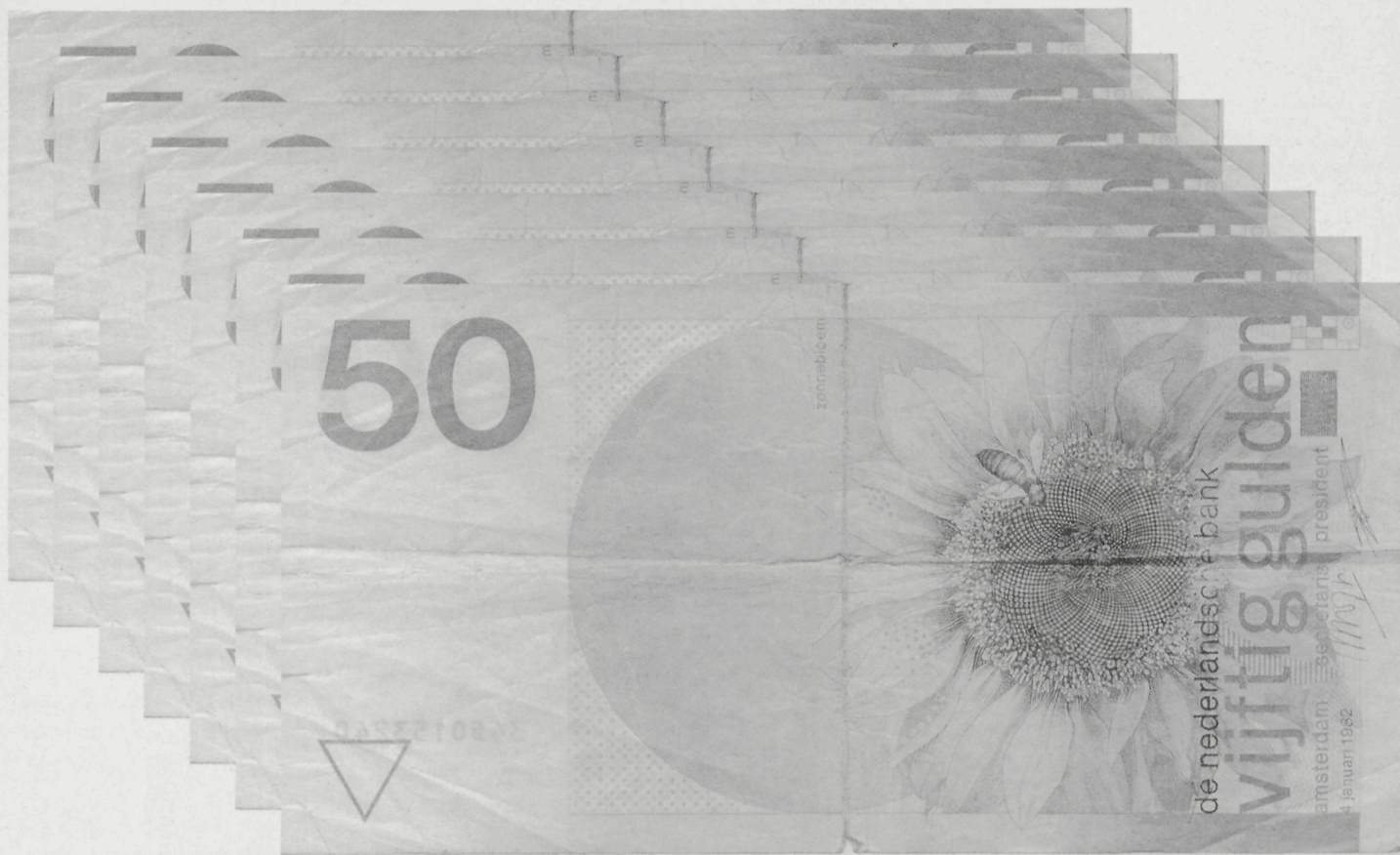
Cultural Connections, Natascha Drabbes organisatieadviesbureau op het gebied van architectuur en vormgeving, werpt zich op als intermediair tussen ontwerpers en consumenten. Het accent ligt, aldus de folder, 'op het aantrekkelijk brengen van lastige maar maatschappelijk relevante thema's'. Het bedrijf organiseerde *re(f)use*, een succesvolle tentoonstelling over vormgeving en milieu. Deze was onder meer al te zien in Stuttgart, Breda en Gent. Dit jaar staan Barcelona en Athene op het programma. **Informatie: Cultural Connections, Telingstraat 5, 3512 GV Utrecht, tel. 030-2304913 (voor openingstijden eerst even bellen)**

tacten,' legt Natascha uit. 'Mijn uitgangspunt was om het milieu binnen de productontwikkeling niet aan de mensen te laten zien als een probleem. Ik wilde mensen voor het idee verleiden andere keuzes te gaan maken door er nadrukkelijk esthetiek en design bij te betrekken.'

Drabbe liet een eigentijds tentoonstellingsysteem ontwerpen dat uitgevoerd werd in gerecycled aluminium en ijverde voor de uitgave van een mooie milieuvriendelijk geproduceerde catalogus.

Het project loopt nu ruim twee jaar. Heeft re(f)use jouw visie op milieuvriendelijke productontwikkeling beïnvloed?

Natascha Drabbe: 'Recycling is niet zaligmakend, ook aan het proces van inzamelen en omsmelten kleven nadelen. Ontwerpers en producenten zouden de verantwoording op zich moeten nemen om te werken aan een productieproces dat afval voorkomt. De consument staat nu voor zoveel keuzes, het is unfair om dat allemaal aan hem over te laten.' Op dit moment werkt Drabbe aan een nieuwe overzichtstentoonstelling die, aldus de toelichting, zal gaan 'over design die de zelfredzaamheid vergroot van iedereen met een verminderde mobiliteit of (tijdelijke) handicap, ook wel bekend onder de noemers *Design for All of Universal Design*'. Natascha ziet voor zichzelf de taak weggelegd om de vooroordelen over deze hulpmiddelen weg te nemen. 'Het accent moeten komen te liggen op comfort,' benadrukt ze, 'maar het moet ook mooi zijn om naar te kijken.'

Sparen zonder rente

TSEARD ZOETHOUT

20

Rente en een duurzame wereld passen niet goed bij elkaar. Aktie Strohalm wil daarom, in samenwerking met de ASN-Bank, beginnen met een fonds waaruit de deelnemers rentevrij kunnen sparen en lenen.

Rente lijkt een wet van Meden en Perzen. Toch is ze pas na de Middeleeuwen op grote schaal ingevoerd. Eerder - bijvoorbeeld in het klassieke Griekenland en in het Byzantijnse Rijk - gaf de rampspoed die rente met zich meebracht haar juist een slechte reputatie. Ooit keken zelfs alle godsdiensten met verachting op rente neer. Ze stelden dat rente niet ethisch is: iemand verdient geld aan

het uitlenen van overtollig geld, waarvoor de lener extra arbeid moet verrichten om die rente terug te betalen. In de islamitische wereld is rente nog steeds verboden. Toen de geldeconomie vaste voet kreeg in het westen, smolt de kritiek weg en werd rente gemeengoed. Nog maar weinigen durven haar ter discussie te stellen - waaronder het Utrechtse Aktie Strohalm. Voortbouwend op onder meer het gedachtegoed van de Argentijnse econoom Silvio Gesell betoogt Strohalm dat renteheffing sociaal, ecologisch en economisch niet gewenst is.

Strohalms John van Soest: 'De voortdurende geldstroom van arm naar rijk treedt het duidelijkst aan het licht bij de schuldenproblematiek van de Derde Wereld. Veel landen zijn daar namelijk meer geld aan rente-aflossingen kwijt dan aan de lening zelf. Hetzelfde zie je op kleinere schaal in Nederland. Denk maar eens aan een arm gezin waarvan de wasmachine kapot gaat. Dan is niet zozeer de aanschaf het grootste probleem maar de aflossing van rente. Bij

*Rente is geen wet van
Meden en Perzen*

twintig procent per jaar loopt de schuld aan rente na vijf jaar al op tot boven de eigenlijke lening voor de wasmachine.'

Groeisyndroom

Naast sociale nadelen heeft rente schadelijke gevolgen voor het milieu. Volgens Strohalm fungeert heffing van rente als aanjager van economische groei. Door rente ontstaat een opeenhoping van kapitaal dat ieder jaar opnieuw moet worden uitgeleend. De lening moet echter wel met rente worden terugbetaald. Hoe sneller de aflossing, des te lager de rente. Hierdoor zit de economie gevangen in een korte-termijnvisie en lijdt ze aan een groeisyndroom, een bijna obsessieve dwang tot steeds hogere productie en consumptie. Deze groei heeft niet alleen toenemende milieudruk tot ge-

volg maar werkt ook negatief door op duurzame investeringen.

Van Soest: 'Een doorsnee belegger kiest altijd voor de hoogste financiële opbrengst. Als de opbrengst op een investering lager of gelijk is aan de opbrengst die via rente verkregen kan worden, dan is die investering het risico niet waard. Waarom zou je risico lopen als een veilige spaarvorm dezelfde of zelfs meer opbrengst oplevert? Investeren in duurzame projecten gebeurt daarom niet alleen vanuit winstmaximalisatie maar ook vanuit betrokkenheid bij het milieu of de samenleving.'

Het idee van rentevrij sparen en lenen is niet nieuw. In de jaren dertig ontstonden in het Oostenrijkse Wörgl en het Duitse Schwanenkirchen lokale geldsoorten die, anders dan het rentedragende geld van de overheid, na verloop van tijd in waarde verminderden. Dat weerhield geldbezitters ervan het geld op te potten en moedigde ze juist aan het snel uit te geven, wat de economie in die plaatsen enorm stimuleerde. De Duitse nationale bank zag dit experiment echter als een bedreiging en verbood het.

Seminar

Later kenden Denemarken en Zweden coöperatieve banken die het geld rentevrij opsparden of uitleenden. Omdat het geld niet als goed beschouwd werd, kon men schulden saneren van armlastige mensen of duurzame projecten van de grond krijgen die anders tot mislukken gedoemd waren. Datzelfde wil 'veranderingsorganisatie' Strohalm. Afgelopen herfst belegden Strohalm en de ASN-Bank daarom het seminar *Vrij van rente* waaraan zestig organisaties vanuit acht verschillende maatschappelijke stromingen enthousiast deelnamen.

Het kan anders

In *Voor hetzelfde geld* analyseren Henk van Arkel en Guus Pieterse van Aktie Strohalm de economische orde, haar falen en mogelijke alternatieven. Strohalm staat voor 'zelfmotiverende' initiatieven die voordelen hebben voor de hele maatschappij (bijvoorbeeld het rentevrijfonds). Dit boek is de schriftelijke afspiegeling van deze activiteiten. Het biedt niet alleen een theoretisch kader maar ook praktische oplossingen om tot een duurzame samenleving te komen. Vanuit het gegeven dat rente het fnuikende groeisyndroom

Hoe werkt het?

In het rentevrijfonds betalen de deelnemers niet voor lenen maar stellen ze hun geld op basis van wederkerigheid ter beschikking aan anderen. In ruil voor uitleen krijgt een deelnemer 'wederkerigheidspunten' (WKP's) die hij later tegen een lening kan inwisselen. Het aantal WKP's is het eerder gespaarde geld maal de tijd van het gespaarde, terwijl de hoogte van de lening maximaal het bedrag van het gespaarde is (een duurzame lening is vanzelfsprekend groter).

Volgens Strohalm biedt een rentevrijfonds schier onuitputtelijke mogelijkheden. Zo kunnen moslims in overeenstemming met hun geloof bankieren, studenten op een alternatieve manier in hun studiefinanciering voorzien, biologische boeren pieken en dalen in hun in- en verkoop opvangen en huiseigenaren duurzame energiesystemen installeren die voordien wegens rente niet realiseerbaar waren. Ook biedt het de mogelijkheid voor sociaal bewogen mensen rentedragende schulden van anderen om te zetten in rentevrije schulden waardoor armlastigen meer uitzicht geboden wordt. De vraag blijft echter of de fiscus wil meewerken. 'Het zou kunnen zijn dat de belastingdienst de WKP's wil gaan belasten of het afzien van rente als schenking belastbaar maakt. Waar het ons om gaat, is dat de samenleving als geheel van het fonds kan profiteren,' besluit John van Soest.

Informatie: Aktie Strohalm, Oude Gracht 42, 3511 AR Utrecht, tel. 030-2314314

stimuleert, tonen de auteurs aan de hand van historische voorbeelden aan dat er wel degelijk economische alternatieven zijn. Zo krijgt de lezer te zien hoe burgers meervoudige ruilsystemen en rentevrij bankieren van de grond kunnen tillen. Een grondig, helder en leesbaar boek. Strohalm had alleen de literatuurverwijzingen achterin moeten plaatsen om overlappingen te voorkomen. *H. van Arkel en G. Pieterse, Voor hetzelfde geld. Utrecht 1999 (Aktie Strohalm/Jan van Arkel), ISBN 9070334739, f. 29,95*

Pauline Terreehorst

Houtskool

Het voordeel van 'houtskool' is dat het zo artistiek klinkt. Daar stel je je een kunstenaar bij voor die op een groot wit vel in snelle schetsen het voluptueuze naaktmodel treffend neerzet. Maar de houtskoolschets voor de toekomstige inrichting van Nederland lijkt net zo op naaktstudies als minister Pronk op Picasso. Als de minister al iets is, dan vooral een evenwichtskunstenaar. Van een man die achter een kathedraal - tot verbazing van zijn toeschouwers - steeds als een ballerina op zijn tenen gaat staan, mag je dat ook verwachten.

In de houtskoolschets, een voorzet voor de Vijfde Nota over de ruimtelijke inrichting van Nederland, die eind dit jaar wordt verwacht, probeert Pronk zowel het milieu als het bedrijfsleven te sparen. Zijn penvoering is niet erg artistiek. In plaats van de vegen en streken die je bij houtskool verwacht, trekt hij hier de rechte lijnen die eerder horen bij de Rotring-pen, de tekentafel en het millimeterpapier. De rechte weg naar het volgend millennium is namelijk een corridor: een weg tussen compacte steden waarbij aan weerszijden het uitzicht vanuit de auto wordt geblokkeerd door bedrijven en kantoren.

Dat gebeurt niet overal. Om het milieu te ontzien zul je tussen Eindhoven en Maastricht nog steeds de bossen en akkers langzaam glooiender zien worden - tot je vanaf de laatste heuvel Maas-tricht in het Maasdal kunt zien glinsteren. Maar overal elders zul je je blik discreet moeten afwenden van het neonlicht waarmee bedrijven naamsbekendheid zoeken. Zichtlocaties heten dat soort plekken langs de weg, en ze zouden verboden moeten worden, want ze leiden nog erger af dan mobiele telefoons.

Ze prikkelen niet eens de verbeelding, zoals een houtskoolschets. Ze stimuleren vooral de woede - ook een emotie, maar niet de meest vruchtbare. Voor houtskool is eerst vuur nodig. Millimeterpapier brandt goed.

**Voor iets moois en
duurzaams kunt u
terecht in de rubriek
Gezien. Ook tips van
lezers zijn welkom.
Stuur uw tip naar:
Gezien, de Kleine
Aarde, Postbus 151,
5280 AD Boxtel.**

22

Tijd uit India

Waar liep een mechanisch horloge ook al weer op? Een spanveer! Span je die door het horloge op te winden, dan gaat het klokje tikken. Bij een automatisch horloge brengt onze beweging het slingergewicht in werking. Al dit soort weetjes staan in een brochure over de milieuvriendelijke HMT-horloges uit India. Die hebben kasten van roestvrij staal en zitten in een mooi, stevig houten kistje.

**HMT-horloges, prijzen
vanaf f 105,-, HMT-import,
Zutphen, tel. 0575-530790
(brochure verkrijgbaar)**

RUST ZACHT OP BOEKWEIT

Idee van *Nature's Choice*: kussens gevuld met natuurlijk afval, zoals boekweitdopjes. Het kussen, bijgenaamd Boekie, is te koop in de natuurvoedingswinkels. Boekweit wordt onder meer gebruikt om pannenkoekmeel te maken. Uit het daarbij resterende afval zijn vervolgens boekweitdopjes gemaakt. Al eerder introduceerde *Nature's Choice* een met kersepitten gevuld kussen op de markt dat je ook als kruik kunt gebruiken.

Boekie, f 59,95, Nature's Choice, Prinsenbeek, tel. 076-4530999

Stap maar op

De heren *Gerritsen & Meijers* bedachten voor hun nieuwste houten kinderfietsje de naam LIKEaBIKE. Bedoeld voor kinderen van 2 tot 6 jaar. De vormgeving is bijna futuristisch. Het fietsje heeft geen trappers, maar het kind leert al wel om zijn lichaam goed in balans te houden. Materialen zijn berkenmultiplex, beukenhout (wiellagers) en rubber (banden). Het frame kan ongelakt geleverd worden of gelakt met een blanke was. Voor pech onderweg is er een gereedschapskistje.

**LIKEaBIKE, f 345,-, Gerritsen & Meijers,
Kielwindeweer, tel. 0598-491865**

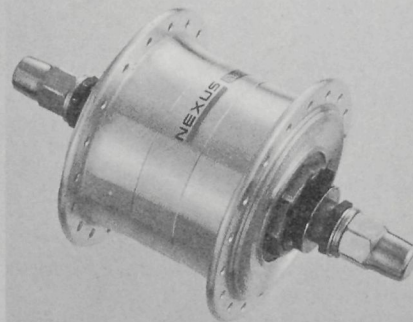
Ingelijst... in papier

Een fotolijstje van handgeschept papier: als je het niet wist, zou je het niet direct zien. Het lijstje is dankzij een nieuwe samenwerking tussen Fair Trade en de Nederlandse papierspecialist *Only Natural* sinds vorig jaar in de Wereldwinkels te koop, samen met een serie andere producten van handgeschept papier. Land van herkomst: India. In het dorpje Pondicherry tovert men het papier uit katoenresten, afval dat wordt hergebruikt dus.

Papieren fotolijstje (5 x 6 cm), f 4,95, verkrijgbaar in Wereldwinkels en Fair Trade Shops

STILSTAAND LICHT

Iedereen kent het wel: je moet wachten op een duister kruispunt - zonder licht, want je staat stil! Of je rijdt door de stromende regen en je dynamo slipt. Shimano, fabrikant van fietsonderdelen, heeft hier iets op gevonden: een dynamo die in de

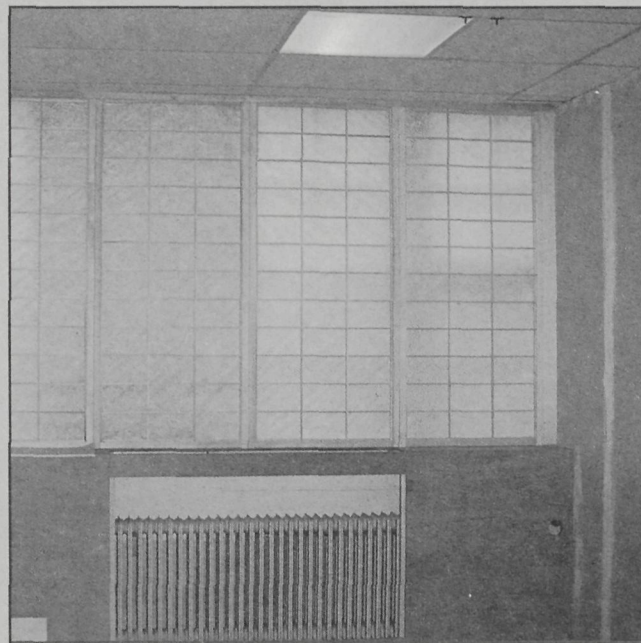
naaf van de wielas wordt aangebracht en gekoppeld aan een koplamp met accu en een 'stand'-achterlicht. Tijdens het fietsen laad je de accu op, zodat je voor een bepaalde tijd werkend licht op de fiets hebt, ook als je stilstaat. De Nexus naafdynamo past op elke as.

Nexus naafdynamo, f 179,-, verkrijgbaar in de fiets-specialzaak

DE ZON IN DE HAND

K&S Interieur in Amsterdam is gespecialiseerd in handgemaakte producten. Zo ook de papieren Shoji wanden en ramen, ambachtswerk naar Japans model. Ze zijn te gebruiken als zonwering, kastdeur of kamerscherm. Het houtwerk is van Canadese populier en de bekleding van handgemaakt rijstpapier. K&S plaatst deze producten in heel Nederland.

Shoji wanden en ramen, vanaf f 95,-, K&S Interieur, Amsterdam, tel. 020-6167252

VOOR WIE ZAAIT

Natuur- & Milieu-Informatiecentrum De Hoornbloem in Zwaag presenteert de achtste editie van de *Zadenlijst*. Dit seizoen staan 200 soorten zaden van wilde planten op de lijst. Specialiteit vormen mengsels gesorteerd op kleur en andere eigenschappen, geschikt voor de vlinder- of vogeltuin. Bij sommige mengsels verschijnt een infoblad. Nieuw is het fijne zaad van enkele orchideesoorten uit eigen kweek. De meeste zaden komen uit de tuinen van de KNNV, de vereniging voor veldbiologie.

Zadenlijst, f 3,- (overmaken op giro 3692553 t.n.v. de Hoornbloem in Zwaag). De Hoornbloem, tel. 0229-230419

Regeladvertenties

Tarief: t/m 20 woorden f 50,-/Bf 1000. Daarboven f 2,50/Bf 50 per woord. Voor brieven onder nummer f 7,50/Bf 150 extra. Bewijsnummer f 10,-/Bf 200 extra inclusief BTW. Stuur uw tekst op papier of fax, liefst getypt, naar Regeladvertenties, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel, fax 0411-683407. U krijgt een acceptgiro toegestuurd. De redactie behoudt zich het recht voor advertenties niet te plaatsen. Zend uw regeladvertenties voor het zomernummer vóór 1 mei in.

Te koop

Exotische groenten. Nu meer dan 80 soorten bijzondere groenten voor warme en koude kas en vollegrondsteelt, waaronder vele eigen hybrides. Wij leveren eveneens teeltadvies. Vraag gratis infolder en prijslijst. XOTUS BV, Middelweg 1, 2616 LV Delft, tel. 015-2146667, fax 015-2137262, e-mail: info@xotus.nl.

Brede grenen vloerdelen, 16, 19 of 21 cm breed, f 35,- p.m² incl. BTW. Kamerdroog. Evt. breder en in eiken. BAX TERHEIJDEN, tel. 076-5932188.

AGA'S leverbaar van volledig nagekeken tot geheel opnieuw geëmailleerd, tevens voor onderhoud, reparatie en ombouw naar olie, gas of propaan, tel. 0223-521981.

SPEKSTEENKACHELS en zelfbouw-tegels van Piet de Vries, voor gezond, schoon en zuinig houtstoken. Sellinger (Gr.), tel. 0599-324229.

Ambachtelijk gemetselde fornuizen, finovens, saunakachels, warmtemuren en spekteenkachels. Kunstig en zinnig. KLUSSENKUNSTEN, Roland Voppel, tel. 0547-351270.

Ambachtelijke tegels zijn een sieraad in uw huis. Bovendien gezond, gebruiksvriendelijk, duurzaam en kostenbesparend. Wij bouwen kleine kachels voor bijverwarming tot grote voor hoofdverwarming.

Kachels voor wie meer wil halen uit hout! Fa. De Tegelskachel, Dorpsweg 67, 1631 DH Oudendijk, tel. 0229-543576 (ook 's avonds).

Gezamenlijk wonen? En toch je eigen huis en privacy? Zonnige 4-kwoning in CW-Groningen met veel ruimte rondom. Vraagprijs f 275.000,-. Informatie: tel. 050-5265292.

Gezocht/vakantie

Twee vrouwen (50 j.), zoeken BEHEER over kleine groene camping, boerderij e.d. Toos Dijk en Trix Steenvoorden, tel. 023-5638612.

REISGENOOT gezocht voor reizen met openbaar vervoer in Europa (natuur + cultuur) door weduwe 65 jr. Br. o. nr. RA 1082 G.

HUURDER/-STER gezocht (niet rokend) voor één jaar (vanaf okt. '99), houten stacaravan, permanente bewoning, dichtbij OV, Dieren, rand Veluwezoom, tel. 0313-619727.

GEZIN, met respect voor andermans bezit, wil zorgen voor huis, tuin, dieren, gedurende vakantieperiode. Vergoeding door ons in overleg. Info: tel. 040-2842607.

Gezocht VRIJSTAAND huis/woonboerderij, min. 5000 m² grond, tel. 0545-261369.

Erwig, Anneke, Roos (12) en Rik (10) wonen in een mas aan de voet van de Pyreneeën, Frankrijk. Wij zoeken iemand die ons wil komen HELPEN tegen kost en inwoning, in groentetuin, huishouding, april-mei-juni. Voor meer informatie, bel of schrijf ons gerust: Everaert, Mas D'en Bacon, 66400 Reynes, Frankrijk (tel./fax 0033-468870047).

Op kleine, groene camping in ZUID-FRANKRIJK met restaurant, gezocht twee mensen die in juni, juli en augustus mee willen werken; liefst restaurant- of keukenervaring. Kost, onderdak en reisvergoeding. Tel. (vanuit Nederland) 0033-563370359.

Kleine, rustige camping in ZW-Frankrijk aan prachtig riviertje. Ideaal voor kinderen en wandelaars. Biologische producten te koop op onze boerderij. Bel voor folder 0165-313578 (na 17 uur) of tel./fax 0033-565818967. MOULIN DE LIORT, 12440 La Salvat Peyrales, Frankrijk. <http://perso.wanadoo.fr/liort/>

PUNTHORST, te huur geriefelijk verbouwd voorhuis van hobbyboerderij, voor weekend en vakantie, bij bos, fietsen aanwezig, geschikt voor kinderen. Tel. 0529-482939.

Landhuis MAS-CADAVALL, appartementen, in het groene hart van Catalonië (Spanje) ontvangen wij, een Ned./Sp. familie, gasten in

onze 16e-eeuwse Masía, gelegen in een zeer rustige, idyllische vallei, en toch niet al te ver van b.v. Barcelona of de zee. Folder: tel. 040-2414187.

Duurzame vogel- en natuurreizen naar ongerepte gebieden in Duitsland, België, Polen, Estland, Hongarije, Roemenië, Wit-Rusland, Turkije, Griekenland, Marokko, Spanje en India. Kleine groepen onder deskundige begeleiding van Ned. en lokale gidsen. Brochure met alle reisbeschrijvingen bij ECO TOURIST SERVICES, Postbus 1580, 3800 BN Amersfoort, tel. 033-4565201.

Te huur in Mierlo, Noord-Brabant, 6-pers. VAKANTIEHUISJE. Gelegen in het bos nabij de Strabrechtse Heide, met 0,5 ha eigen grond. Ideaal voor wandelaars en fietsers. Tel. 040-2930595.

ITALIAANSE ALPEN, Ledomeer: vak.won. in sfeervolle boerderij met grote tuin, veel bos, schitterend wandelgebied, vanaf f 290,- p.w., tel. 058-2159154.

GELDERSE ACHTERHOEK. Vier stenen vakantiewoningen en mini-camping bij woonboerderij. Fijne fietsomgeving. Als u van rust en ruimte houdt. Silvolde, tel. 0315-329728.

Te huur in SEVENUM, Limburg, rustieke appartementen, 2-8 pers., cv, op oude boerderij in bosrijke omgeving. Eigen natuurtuin met dierenweide en speeltoestellen. Tevens mini-camping. Folder: tel. 077-4672593.

CASA DO VIZINHO: 2 appartementen in 200 jaar oud Portugees landhuis in midden-Portugal, nabij Serra da Estrela. Natuur en rust, ideaal voor wandel- en fietsvakanties. Folder? Bel 013-5800627.

Midden-Wales: CABAN met prachtig uitzicht over de heuvels, rust, ruimte, volop wandelmogelijkheden en vogels. (Zelf)catering. Voor groepen/families. Internet: www.travel-uk.net/dinefwr/; tel./fax 0044-1591610638.

Boijl, Fries/Drentse grens. Vakantieboerderij TE HOOI EN TE GRAS. Sfeervol 4- & 6-persoons appartement, plaggenhutten en een ingerichte 'De Waard'-tent te huur. Mogelijkheden voor groepsarrangementen. Tel. 0561-421796.

Wandel- en fietspension 't ROOKS-HUUS in 't Woold (bij Winterswijk). Kamers, app. en kamperen. Veg. eten mogelijk. Ook voor groep tot 19 p. Inl./folder tel. 0543-564491.

Wandelen op GROEN SAMOS (Griekenland). Villa Kambos, landelijk gelegen hotel in mooi wandelgebied, dicht bij strand. Idyllisch ontbijten onder de amandel- en

fruitbomen. Productie van eigen wijn en olijfolie. Ook zéér geschikt voor wandel- en creatieve groepen. L/o f 65,- per kamer. Prospectus: tel. 035-6949584.

Vogezen: LA BALANCE, idyllische herberg midden in de natuur met eigen bronwater: voor wandelaars, rustzoekers en natuurliefhebbers. Vier sfeervolle kamers, L/o f 39,50. Heerlijke maaltijd f 28,50. Info: tel. 0033-329300689.

Te huur: 3 houten woonwagens, staand op stil en bijzonder plekje omgeving WINTERSWIJK. Comfortabel ingericht, veel privacy, prachtig uitzicht. Heerlijk om te wandelen en fietsen. Bel 0543-563766.

Dolfijn- en natuurreis op Maui (Hawaii): PARADISE. Helen door en spelen in de energetische, zeer krachtige, magische natuur van het eiland Maui. Dolfijn- en walvisboottrips, sacred trails, pools en waterfalls. Leer de medicinale herbs en de Aloha spirit kennen samen met de spirituele locals en Caroline Visser. Info: tel. 072-5614252.

BRIANÇON (Fr.) Z-kant Hoog-Alpen, chalet 4-5 pers.; kampeergelegenheid, veel ruimte, klimmen, tochten onder leiding, veg. maaltijd mogelijk, tel. 070-3863925/071-5173110.

KL. FRUITBEDRIJF (Bio), Ned. gezin, gastenkamers in boerderij, camping à la ferme, deelname aan maaltijden mogelijk, uitstekende keuken met speciale streekgerechten, ook vegetarisch. Tel. 073-6411853 of 0033-329309738.

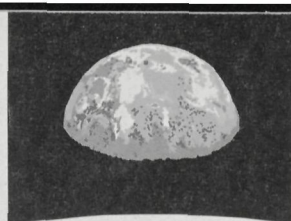
PORTUGAL, het platteland van Alentejo, waar herders met hun kudde rondtrekken. Vrij uitzicht op olijfbomen en kurkeiken. Vrijstaand huis (max. 6 personen) van vele gemakken voorzien. Rust, ruimte, natuur, doen waar je zin in hebt. Casas Novas ligt 6 km van Cercal. Tel. 070-3655159 (na 19.00 uur).

Vlaanderen - vakantiehoeve WILGENHOF, 20 km van zee, Brugge, Gent. Wandelen, fietsen, cultuur. Rustig nabij bos. Groen, comfortabel, gastvrij, grote bio-tuin, lekkere maaltijden (vegetarisch mogelijk). Kamers + app. 6 p. Folder: fam. Hendrickx, Pot- en Zuidhoutstraat 4, 9990 Maldegem België, tel. (0032-) (0)50715366.

Stille landweggetjes, geitenkuddes, heuvels, weidse vergezichten: rust in de nog onbedorven natuur van de TARN-ET-GARONNE. Te huur 3 eenv. 18e-eeuwse boerderijtjes, 2-6 pers., vrijstaand, eigen terrein, ruimte, privacy. Vanaf f 370,- p.w. Tel. 070-3894356.

In Zuid-Frankrijk (Aveyron) ligt 'ALBUGE', een gerestaureerde boerderij in een schitterende ongerepte natuur. Inlichtingen + folder voor verhuur van huisje, ingerichte tent of kamperen: tel. 0033-565997322 of 0543-562743.

(Lees verder op pagina 33.)

De Kleine Aarde

Actief

Lente 1999

Redactie:
Frank van der
Lecq

Uitgave de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. Tel. 0411-684921. Fax 0411- 683407. E-mail: dekleineaarde@pz.nl

Mathis Wackernagels ecologische voetafdruk Duurzaam leven is een spel

IN DIT
NUMMER

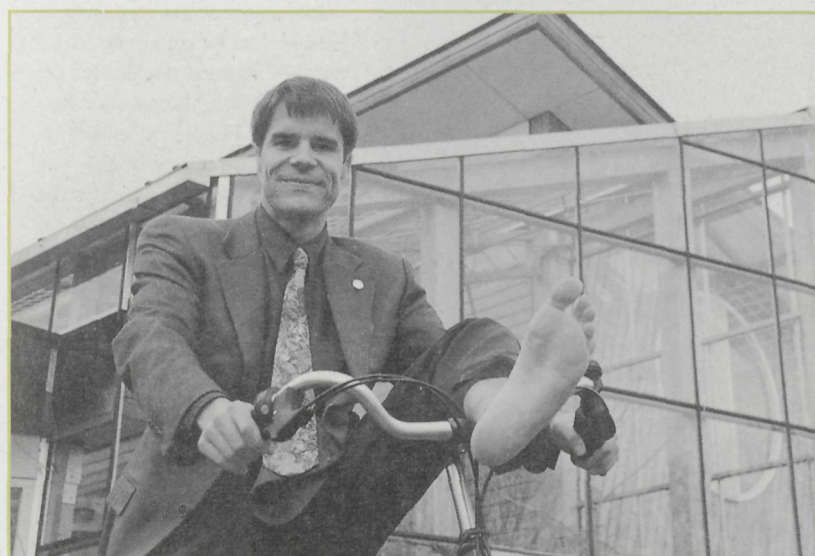

FOTO: GERARD DE ROOY

Mathis Wackernagel: 'Alleen al het meten motiveert.'

Nieuws uit de tuinen van
de Kleine Aarde

Smiley neemt afscheid

Duurzaam leven is net een enerverende voetbalwedstrijd, aldus Mathis Wackernagel, een van de breinen achter de ecologische voetafdruk. Onlangs bezocht hij Nederland en deed ook de Kleine Aarde aan.

Wackernagels voorvaders stammen uit Berlijn. De afgelopen jaren werkte de Zwitser aan een Mexicaanse universiteit. Eerder was hij actief in Canada en later dit jaar verhuist hij naar San Francisco. Mathis Wackernagel is

een globetrotter. Toen hij Nederland bezocht, was dat bepaald niet de eerste keer dat hij de oceaan overstak.

Krijg je daar geen gigantische voetafdruk van, steeds maar de Atlantische Oceaan overvliegen?

'Ik moet toegeven dat dat inderdaad een probleem is. Bill Rees [Wackernagels Canadese collega, red.] zegt altijd dat die vliegkilometers niet voor zijn rekening komen, maar voor die van de bezoekers van de lezing. Maar dat vind ik een beetje flauw. Ik geef mijn gehoor altijd een *Ecological*

Footprint Voucher mee, waarop mogelijkheden staan om je voetafdruk met 20 vierkante meter te verminderen! Laat ik al zo'n 10.000 van die vouchers hebben uitgereikt. Dan haal ik het er makkelijk uit!'

Hoe zijn Bill Rees en u eigenlijk op die ecologische voetafdruk gekomen?

'Niet zo maar ineens. We waren op zoek naar een wetenschappelijk verantwoorde manier om de draagkracht van de aarde te meten. Er waren al ideeën als de *ghost acres*, land dat wordt gebruikt door een ander land. Rees ontwikkelde het idee van de *regional capsule*, een soort bol over het gebied dat je nodig hebt. En er was de *appropriate carrying capacity*. Maar naast een goede wetenschappelijke methode heb je een metafoor nodig om bekendheid aan je ideeën te geven. De onze heeft nu de *Oxford Dictionary* gehaald, dus je ziet dat het werkt!'

De Kleine Aarde op de buis

De Kleine Aarde komt op tv. Twee afleveringen van het TV2-programma *Tuinieren met de natuur* zijn gewijd aan de tuinen van de Kleine Aarde.

Kijk op 9 en 16 mei.

(Lees verder op pagina 26.)

Snuffel rond op de Kleine Aarde

Veel nieuws op het terrein van de Kleine Aarde, dit seizoen. Naast een heleboel duurzame alternatieven en leuke ideeën - de eetbare siertuin, het snijbloemenveld met cosmos, gipskruid, zomeraster, amarant en zonnebloem en de ecologische moestuin, de landbouwgewassen en de productiekas - willen we aan u voorstellen:

de doolhof

Reeds vorig seizoen is er een proef geweest met snijmaïs. Dit voorjaar hebben we een duurzame doolhof aangelegd met struikgewassen als meidoorn, sleedoorn en liguster, die natuurlijk een paar jaar moeten groeien voor ze de nodige dichtheid en hoogte hebben bereikt. Maar nu is het al spannend: u komt alleen in het geheimzinnige hart van ons labrynt als u een aantal milieuvragen goed beantwoordt. Bij een fout antwoord wordt u de verkeerde kant opgestuurd...

Tuinmedewerkers Guido Verdonk (zittend) en Ben van Dieren zetten een hek van tamme-kastanjehout in elkaar.

de insectenhoek

Nabij de bijenstal en de bloemenweide geven we solitair levende bijen en wespen een gastvrij onthaal in een nieuwe insectenhoek. Zo'n insectenparadijs is makkelijk zelf te maken en ook leuk om naar te kijken.

de composthoek

De nieuwe composthoek is dit jaar voorzien van een speciale bak die het composteringsproces laat zien. Door een venster kijkt u als het ware in de composthoop en ziet u de verschillende fasen van verrotting en vertering

van huis-, tuin- en keukenafval.

het fonteintje

In de Lichtstraat van het bezoekerscentrum loopt een fonteintje op zonne-energie. De zon laat via een beweeglijk zonnepaneeltje het water lager of hoger spuiten. Mooi om mee te spelen en op deze manier de kracht van de zon te meten.

duurzaam hout

Bezoekers kunnen op het terras voor het bezoekerscentrum genieten van een versnapering op nieuwe picknicktafels van robiniahout. Her en der op het terrein vindt u bovendien nieuwe banken van eikehout en om de dierenweide staat een hek van tamme kastanje. Achter het bezoekerscentrum staan nieuwe boombakken met voorbeelden van Europees hardhout (robinia, eik, lariks, tamme kastanje).

Het terreinteam van de Kleine Aarde: Ben, Marcel, Guido, Theo, Jules, Bert, Roel, Ella, Henny, Carola en Ad

26

(Vervolg van pagina 25)

Allemaal goed en wel, maar wat voegt zo'n voetafdruk toe? Immers, de mensen in het westen die teveel consumeren, weten toch allang dat het niet klopt wat ze doen - maar gaan gewoon door.

'Dat is waar. Maar met een goed berekende ecologische voetafdruk concretiseer je hoeveel schade je precies aanbrengt. Je kunt het vergelijken met de nauwkeurige metingen in een ziekenhuis tijdens het genezingsproces van mensen die hun hand hebben verwond. Alleen al dat nauwkeurige meten blijkt het genezingsproces te versnellen. Het motiveert de mensen. En overigens

schiet je er in elk geval niets mee op om alleen maar te roepen: jullie moeten minder autorijden, minder vlees eten, het licht achter je uitdoen. Stel dat je nauwkeurig hebt uitgerekend dat een mens anderhalve hectare tot zijn beschikking heeft. Dan is het een enorm leuk spel, een uitdaging, te proberen gegeven die anderhalve hectare een zo comfortabel mogelijk leven te leiden. Hamer op de voordelen, de leuke kanten van een duurzame leefstijl. Zie het als een voetbalwedstrijd. Je hebt een veld, zo en zo groot, je mag de bal niet met je hand aanraken, wie de bal in het doel trapt, scoort. Zo opwindend als een voetbalwedstrijd kan het binnen de perken hou-

den van je voetafdruk zijn. En het geeft je het veilige gevoel van een duurzame wereld.'

U reist van continent naar continent voor een ideaal. Hoe bent u ertoe gekomen u op deze manier in te zetten voor een betere wereld? Bent u bijvoorbeeld een groot natuurliefhebber?

'Nee, eigenlijk niet. Ik ken meer automerken dan plantennamen! Wat me altijd heeft gefascineerd is de boerderij. Het idee van een cyclus. Dat wat jij produceert, in die boom daar terecht komt. En landbouwmachines. Wat doen ze en waarom? Technologie dus. Maar ook kamperen, een vuurtje stoken, poepen in het bos. Toen

ik vijftien was, fascineerde autarkie me. Je zeilt de wereld rond en leeft onderweg van wat je uit zee haalt. Verder heb je niets nodig. De noord-zuidproblematiek heeft me ook altijd bezig gehouden. Waarom zijn ze daar arm en hier rijk? En laat ik maar toegeven dat ik ook altijd gefascineerd ben geweest door vliegtuigen.'

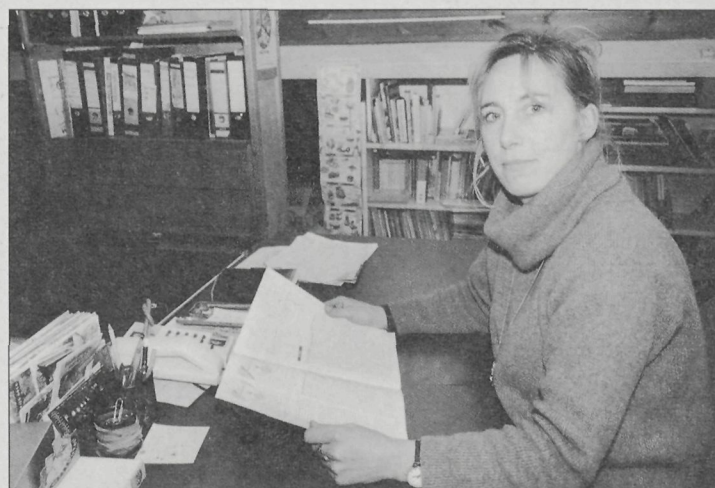
Bestel bij de Kleine Aarde voor f 10,50 incl. verzendkosten de brochure Hoeveel aarde nemen we (on)eigenlijk in beslag? Nut en noodzaak van 'Ecological Footprints'. Uitgave ter gelegenheid van het footprint-debat van voorjaar '98. Tel. 0411-684921.

De werkplek van... Anneloe Rijkema

Werkzaam op de Kleine Aarde sinds: 17 februari 1993
Functie: voedingsvoorlichter

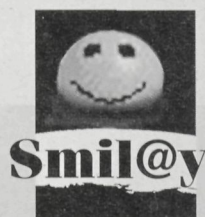
Anneloe: 'Mijn werkplek hier deel ik met collega Harrie Perebooms. Of die wel eens een voedingsvraag heeft? Ja, hij heeft me wel eens gevraagd waarom je geen kiwi in je yoghurt moet doen. De enzymen in de kiwi breken de yoghurt af. En dan krijg je een bittere smaak. Voeding heeft veel interessante kanten: het gezondheidsaspect, de teelt, de bereiding. Maar voeding moet vooral lekker zijn.

Ik ben de opleiding voor Voeding en Diëtetiek in Nijmegen gaan doen omdat ik me interesseerde voor het wereldvoedselvraagstuk. Hoe zorg je ervoor dat iedereen genoeg te eten heeft? Koken is nog steeds een vrouwenzaak. Een zorgtaak. Mannen bakken liever brood. Een man haalt graag kunstjes uit. Tijdens mijn lezingen in het land zitten soms veertig vrouwen in de zaal en twee mannen.

Ik vind het wel frustrerend dat ik niet hard kan maken dat biologische voeding gezonder is. Dat is nooit bewezen. Ik ga af op mijn gevoel, dat zegt dat ik me happy voel door biologische voeding.

Biologische en gangbare voeding kun je ook niet vergelijken. Het is de combinatie met een duurzame leefstijl die telt. Wat goed is voor het milieu, is denk ik ook goed voor de mens.'

Afscheid

Smiley neemt afscheid van de Kleine Aarde. U leest nu dus zijn laatste column in dit blad. Alhoewel, lezen, ik weet het niet. Punt is dat deze column hier al sinds het zomernummer van 1997 staat. Dit is dus de achtste column die u van me KUNT lezen. Of u het ook DOET, is een tweede. Veel reacties heb ik nooit gehad. Ik heb alle reacties bewaard, wat vrij eenvoudig was, want het zijn er slechts twee. Geen groot succes, ik weet het, Smiley zal de annalen van de Kleine Aarde niet halen... Internet is misschien ook helemaal niet zo'n interessant onderwerp. Wat moet je ermee?, zult u wel gedacht hebben. Al die 'goeroes' en 'nerds' die alsmaar roepen: 'je kunt niet zonder Internet', die moeten hun mond houden. De dingen die iets toevoegen in uw leven, bepaalt u zeker zelf wel.

Nu ik wegga, kan ik het gerust zeggen: u heeft tot nog toe niet geweten wat u mist aan Internet. Kunt u zich voorstellen dat u op vakantie bent, door een saai, monotoon landschap fietst, ergens een bocht neemt en plotseling een fascinerende wereld binnengaat? Alsof uw fiets op een trein is gezet, die u binnen een paar minuten van het ene naar het andere continent brengt?

Dat is dus wat u ongeveer had kunnen meemaken met Internet. Een avontuurlijke tocht door een hele nieuwe wereld, waar u makkelijk verdwaalt. Zoals als de website van de Kleine Aarde. Althans, dat las ik in één van die twee brieven, die ik nu bij het oud papier kan gooien. Het ga u goed.

STEUN DE KLEINE AARDE

Klein maar eigenwijs!

Dankzij de steun van duizenden donateurs werkt de Kleine Aarde aan een duurzame toekomst. Ook uw bijdrage is welkom. Nieuwe donateurs ontvangen, naast een acceptgiro, een welkomstpakket. Geef hieronder aan hoe u de Kleine Aarde wilt steunen.

- ☐ **Ja**, ik word donateur/abonnee en ontvang viermaal per jaar het tijdschrift.
- ☐ **Ja**, ik word donateur, maar wens het tijdschrift niet te ontvangen.
- ☐ Ik betaal de standaarddonatie van f 45,-/Bf 900 per jaar of meer.
- ☐ Ik beschik over een kleine beurs, toch steun ik de Kleine Aarde met f 25,-/Bf 500 (minimumbijdrage) per jaar.

Naam

Adres

Postcode

Plaats

Tel.

Aankruisen, invullen, uitknippen en opsturen naar:
de Kleine Aarde,
Antwoordnr. 16151, 5280 VJ Boxtel.
Postzegel hoeft niet, mag wel.

Meedoen met een cursus?

Wilt u zich aanmelden voor een cursus? Doe de bon dan tijdig op de bus. Let op de uiterste aanmeldingsdatum, want vol is vol. U krijgt een bevestiging van uw inschrijving. Een week voor de cursus volgt uitgebreide informatie. Donateurs krijgen tien procent korting. Mocht u de inschrijving willen annuleren, doe dat dan uiterlijk twee weken voor de cursus. Meer weten? Bel 0411-684921.

Bon voor aanmelding

Ik meld me aan voor de cursus:

Datum cursus:

Naam:

Adres:

Plaats:

Telefoon:

Geboortedatum:

Stuur me een bevestiging. Ik ontvang een rekening. Ik betaal de helft van het cursusgeld als ik veertien dagen voor het begin van de cursus mijn aanmelding annuleer.

(Kruis een hokje aan)

- ☐ Ik ben geen donateur en betaal de volle prijs.
- ☐ Ik ben donateur en krijg tien procent korting.
- ☐ Ik meld me aan als donateur via de bon op de ommezijde. Ik krijg op de cursusprijs tien procent korting.

Invullen en opsturen naar: de Kleine Aarde, Antwoordnummer 16151, 5280 VJ Boxtel.
Let op de uiterste aanmeldingsdatum!

VOEDING

Brood bakken

Brood bakken is een cursus voor beginners en gevorderden. We maken gist-, zuurdesem- en lers brood, gevuld brood en broodjes. De technische kneepjes worden u haarfijn bijgebracht. Verschillende soorten meel passeren de revue. Ook leert u pizza, groentepastei, groentetaart en gebak uit gistdeeg maken. Met de weekendcursus voorkomt u op-en-neer reizen. 's Avonds een licht programma met ruimte voor gezelligheid.

Zaterdag 10 en zondag 11 april (za 9.30

- zo 16.30 u.); f 230,- p.p. inclusief overnachting, drie maaltijden, cursusmateriaal, het boekje 'Brood uit eigen oven' en ingrediënten.

ATTENTIE!

De cursus Brood bakken van dit voorjaar is vol. Belangstellenden voor deze cursus kunnen zich echter al aanmelden voor de cursus van komend najaar: zaterdag 30 en zondag 31 oktober.

Kaas maken

Aan de hand van video's en dia's leert u hoe kwark, zachte kaas en kruidenkaas worden bereid. Vervolgens maakt u zelf echte Goudse kaas! Het resultaat is heerlijk. Aan het eind van de dag neemt u alles mee naar huis: kaas, stremsel, kaasdoek, kaasvaatje en cursusboek.

Zaterdag 24 april (9.30 - 16.30 u.); f 130,- p.p. inclusief lunch, het boekje 'Zuivel' en het basispakket. Aanmelden vóór 9 april.

TUINIEREN

De natuurrijke siertuin

Een cursus voor mensen die een ecologische siertuin willen aanleggen of een bestaande tuin willen omvormen. U leert uw plantkeuze aan te passen aan grondsoort, grondwaterstand, zon of schaduw. Er wordt gelet op vogels en insecten. Verder komen natuurlijke materialen, onderhoud en snoeihout aan bod. U neemt ook een kijkje bij voorbeeldtuinen.

Vrijdag 16 en zaterdag 17 april (vr 18.00 - za 16.00 u.); f 195,- p.p. inclusief maaltijden, overnachting en boekje 'De Natuurrijke Tuin'. Aanmelden vóór 2 april.

De ecologische moestuin

Gezond eten uit eigen moestuin begint met het weglaten van bestrijdingsmiddelen en kunstmest. Maar bij het telen van gezonde groenten komt meer kijken. Deze cursus helpt u op weg. U leert ecologisch tuinieren met alles erop en eraan: bodemanalyse, bemesting, vruchtwisseling, teeltplan, combinatieteelt en het voorkomen van ziekten en plagen. De moestuin van de Kleine Aarde dient als voorbeeld.

Vrijdag 23 en zaterdag 24 april (vr 18.00 - za 16.00 u.); f 195,- p.p. inclusief overnachting, maaltijden en het 'Tuinboek van De Kleine Aarde'. Aanmelden vóór 9 april.

KLEINVEE

Kippen houden

Eieren rapen van je eigen kippen, wie wil dat niet? Voor alle kippenhouders in spe is dit een onvergetelijke dag. U leert alles over voeding, huisvesting, ziekten, verzorging en kuikens.

Zaterdag 17 april (10.00 - 16.30 u.), f 110,- inclusief lunch, koffie, thee en documentatiemateriaal. Aanmelden vóór 2 april.

Open Dag

Bezoek de Kleine Aarde op de jaarlijkse Open Dag. Op ons feestelijk ingerichte terrein doet u inspiratie op voor een prettig duurzame leefstijl. Snuffel eens langs de kraampjes vol ideeën. En... ook voor de inwendige mens wordt gezorgd.

Datum:
zondag 27 juni 1999

Thema:
Duurzaam Wonen voor Iedereen

De Kleine Aarde Veel meer dan cursussen alleen

STUDIEDAG

Kijk op Duurzaam Bouwen

Duurzaam bouwen is aan de orde van de dag. Als medewerker van gemeente, woningbouwvereniging, aannemer of projectontwikkelaar krijgt u steeds vaker met dubio te maken. De studiedag Kijk op Duurzaam Bouwen geeft u inzicht in de milieuthema's die in de bouw spelen. Dat gebeurt aan de hand van een video en een rondleiding in het actuele bezoekerscentrum van de Kleine Aarde. Zo maakt u kennis met houtskeletbouw, helofytenfilter en zonnedak. U sluit de ochtend af met een lunch.

Voor groepen. Datum op aanvraag (9.30 - 13.00 u.); voor groepen t/m 10 personen f 550,-; voor grotere groepen f 50,- p.p. extra; inclusief koffie, thee en lunch.

SAMEN KOKEN

Kook je eigen diner

Speciaal voor groepen mensen die samen in zijn voor een doe-activiteit. De Kleine Aarde biedt een heerlijk ochtendje of middagje uit: koken en eten mogen allebei in deze workshop. Goed voor de team-building of om uw vrienden, kennissen, collega's beter te leren kennen. De recepten krijgt u mee naar huis. Voor groepen. Datum in overleg; f 550,- per groep (max. 12 pers.), inclusief recepten en diner. Alleen telefonisch boeken (0411-684921)!

NATUURPAD

Verken de Kleine Aarde

Aan de hand van gevarieerde opdrachten het terrein van de Kleine Aarde verkennen, van de zonnepaneel tot de siertuin, van de productiekas tot het ultra-moderne bezoekerscentrum. Kinderen van negen tot twaalf kunnen deze verkenningstocht uitvoeren met behulp van de geheimzinnige inhoud van een katoenen tasje... Prijs f 4,-. Informatie in het bezoekerscentrum.

194 / FEB - MRT

bres

VAN ALCHEMIE TOT KATHAARSE RELIGIE

Uit de inhoud o.a.:

- Internet: een nieuwe dimensie
- DNA muzikaal vertolkt
- Wat is Akasha?
- De laatste heks van Groot-Brittannië
- De terugkeer van Atlantis
- Mareta als geneeskruide
- Geld en boeddhisme
- Het geval Barbro Karlén
- Hoshyar: Koerdisch kunstenaar

Onafhankelijk tijdschrift over
keerpunten in mens en cultuur

verkrijgbaar bij de tijdschriftenhandel
144 pag., f 14,50 abonnement f 72,50

Een uitgave van Bres bv, tel. (020) 624 34 42

FLOWFORMS

- Helena Flowform®
- Garden Flowform®
- Cornelia Flowform®
- Emerson Flowform®
- Rose Flowform®
- 7-Fold Flowform®
- Scorlewald Flowform®
- Shamrock Flowform®
- Malmo Flowform®
- Ashdown Flowform®

I.T.S.-Internationale Tree Service
Postbus 247 7240 AE Lochem
Telefoon 0573 - 298700
Fax 0573 - 257683

Het warme hart van uw huis

Comfortabel én zuinig hout stoken.
Aan te passen aan elk interieur.
Fin-Ovens van 600-6000 kg.
Fetze Tigchelaar bouwt de kachel
van uw keuze.

**TIGCHELAAR
TEGELKACHELS**

Haedstrjitte 26 9008 SR Reduzum
Telefoon 0566 602171 Fax 0566 601971

cursussen en opleidingen
op een gastvrij landgoed o.a.

- kruidencursus
- magische meetkunde
- de kunst van het waarnemen
- hemelvaartweekend
- inspirerende zomerweken

KRAAYBEEKERHOF
cursussen opleidingen trainingen
Postbus 17, 3970 AA Driebergen
tel. (0343) 51 29 25 / fax 53 38 65
E-mail: kraayhof@wxs.nl

vraag het cursusoverzicht aan!

WINKEL & VERZENDHUIS VOOR MILIEUVRIENDELIJKE PRODUKTEN

DE NIEUWE
EIGENAAR
DAVID VAN DONGEN
GEEFT GRATIS
ADVIES OVER:

HET MILIEU
VRAAGT OM
GEBRUIK VAN
MILIEUVRIENDELIJKE
PRODUKTEN.

KLEDING
COSMETICA
NATUURVERF
KRINGLOOPPAPIER
SCHOONMAAKMIDDELEN

Duurzaam en milieu-bewust bouwen! Polypropyleen (PP) rioleringsystemen.....

Een verantwoorde keuze.....

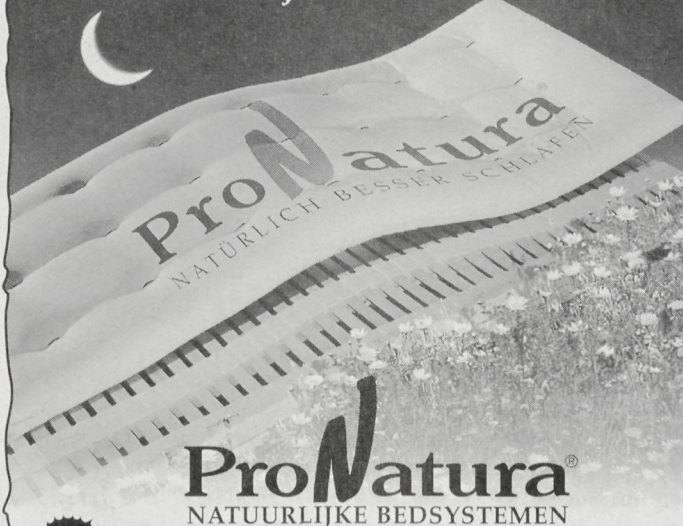

Twebotubes

TWEBOTUBE B.V.
Het Wolbert 15, 7547 RA Enschede
Postbus 1360, 7500 BJ Enschede
Tel: 053-4340205 Fax: 053-4340415

Duurzame PP leidingsystemen voor de bouw en GWW sector

NATUURLIJK BETER SLAPEN

gecontroleerd op
schadelijke stoffen

individueel
instelbaar

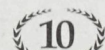
volledig vrij
van metalen

zuivere natuur-
produkten

volledig recyclebaar

Garantie op alle
onderdelen

Pro Natura Holland 0653/389602
Pro Natura vakhandelaren:
LEO NAAIKENS, Besterding 62A,
5014 HM Tilburg, 0 135 444 538;
NATUUR IN VORM, Terheijdenstraat 3C,
4811 AW Breda, 0 765 229 517;
SLAAPKOMFORT DICK VAN DER MEER
Jagerlaan 80, 3701 XL Zeist, 0 306 919 430;
TEUN VAN MEERVELD, Hoofdstraat 90,
3881 AB Voorthuizen, 0 342 472 811.
CASA E LUCE, Koninginneweg 220,
1075 El Amsterdam, 0 206 716 504

GRATIS-COUPON

"Gids voor een
natuurlijke slaap"

- aan bovenstaand adres sturen

VAARDE 98

Succes voor 'Leren te beheren'

Steeds meer scholen en volkstuinorganisaties melden zich voor het Kleine Aarde-project *Leren te beheren*. In een vrij toegankelijke cursus van vier dagdelen, onderwerp 'milieuvriendelijk tuinieren', en een studiedag voor alle deelnemende organisaties op de Kleine Aarde komen de deelnemers alles te weten over ecologisch verantwoord tuinieren. Een seizoen of langer worden ze bovendien begeleid door de tuinvoorlichter van de Kleine Aarde, Marjon Weijzen. Vorig jaar leerden organisaties uit Den Bosch, Eindhoven en Boxtel te beheren, dit jaar meldden zich Bergeyk, Geldrop en Oisterwijk.

Informatie: de Kleine Aarde, Marjon Weijzen, tel. 0411-684921

Tijdloze Tuintraditie

Kwaliteits eikenhouten tonnen met deksel of pomp. Uniek in Nederland.

Woodlands is exclusief importeur van eikenhouten tonnen, waterpartijen en diverse tuinaccessoires. Duurzaam en milieubewust.

Voor meer informatie of een afspraak belt u naar Soest:
035 - 609 03 74
Wij bezorgen door heel Nederland.

DRUKKERIJ MACULA

Mooi drukwerk

...is mensenwerk, met respect voor het milieu.

DRUKKERIJ MACULA DRUKT O.A. VOOR MILIEU DEFENSIE, DE KLEINE AARDE, PAX CHRISTI, SOLIDARIDAD.

DRUKKERIJ MACULA B.V. • PARKLAAN 13 BOSKOOOP • POSTBUS 244 • 2770 AE BOSKOOOP
TELEFOON: 0172 - 214381 • FAX: 0172 - 214692

Met 't baken "Michail" als leidraad ECO-VILLAGE "CORNAN" (Bretagne)

Ecologische huizen, volgens Feng-shui-principes, op zuivere grond, in zuivere lucht, met eigen bronwater, in alle rust en stilte
Doelstellingen:

- Leven met respect, voor jezelf, elkaar, de natuur en de aarde
- Verantwoordelijkheid, voor jezelf, elkaar, de natuur en de aarde en daardoor
- in harmonie met jezelf, elkaar, de natuur en de aarde

Kavels van 400 m² tot 1300m²

Prijzen vanaf Fr.f. 865.000

Brochure op aanvraag tel: 0492-461378

Gelegenheid om van gedachte te wisselen, tekeningen en maquette te zien:

9 mei, van 11.00-17.00 u
Centrum "de Berkeley"
Nesdijk 20 d
1861 MK Bergen (N-H)

16 mei, van 14.00-17.00 u
de Kleine Aarde
Het Klaverblad 1
5283 TV Boxtel

Natuurlijk slapen op uw Green Sleep matras!

Green Sleep matrassen zijn uitsluitend gemaakt van puur natuurlijke materialen!

- De kern van de Green Sleep matras is van 100% natuurrubber
- De Green Sleep matrashoes is afritsbaar en bestaat uit onbehandelde katoen, wol en wildzijde.

Samen zorgen ze voor een optimaal slaapcomfort en een perfecte rugondersteuning, de natuurlijke holling en bolling blijft bestaan.
Green Sleep matrassen kunt u krijgen in iedere maat en voor ieder gewicht.

Andere Green Sleep producten zijn:

- Flexibele bedbodems
- Vier jaargetijden dekbedden, wol en wildzijde
- Lakens en dekbedovertrekken van onbehandelde katoen.

Wilt u meer weten over Green Sleep slaapcomfort?

Voor een persoonlijk advies zijn wij altijd aanwezig in onze showroom in Velp of Zutphen. Wilt u misschien graag eerst wat documentatie, bel ons, dan sturen wij deze per omgaande op.

BINORM Velp - Zutphen

Green Sleep Slaapcomfort & Stokke Studio

Hoofdstraat 109 • 6881 TE Velp • Tel. (026) 362 82 29
Turfstraat 6-8 • 7201 KG Zutphen • Tel. (0575) 51 20 15

UITGAVEN VAN DE KLEINE AARDE

KINDERBOEKEN

De Kleine Aarde Kok Hans Donderwinkel 48 p. Pb. f 21,50/Bf 430

Jakkas, eikels! Peter Kouwenhoven 48 p. Geb. f 21,50/Bf 430

Jakkas, wat een weer Peter Kouwenhoven 48 p. Geb. f 11,50/Bf 230

ECOLOGISCHE ALTERNATIEVEN

Leuke doe-het-zelfboekjes voor een schappelijke prijs. Zeer geschikt als cadeautje! Ecologische Alternatieven zijn vierkant (15x15 cm) en tellen 36 tot 52 pagina's.

Inmaken en bewaren - Wijn uit eigen tuin - Brouw bier voor je plezier - Spuiten maakt ons giftig - Jam maken zonder suiker - Brood uit eigen oven - Doe het thuis - De Nieuwe Hollandse keuken - Haute Couture van gebruikte kleding - Maak wat van snoeihout - Toetjes zonder suiker - Sap maak je natuurlijk zelf - Anders eten voor diabeten - Een konijn op eigen terrein - Granen op tafel - Leef gerust milieubewust - Zuivel - Bijen - De Groene Keuken
Prijs f 10,50/Bf 210 per stuk

Brood uit eigen oven - Hete Bliksem! - Hartige Taarten - De Natuurlijke Tuin - Zelfgemaakte compost
Prijs f 13,-/Bf 260 per stuk

OVERIGE UITGAVEN

Een spoor van paardemest Mariët Meester 112 p. Pb. f 16,50/Bf 330

Mijn Paradijs Heinz Erven 120 p. Pb. f 16,50/Bf 330

Gezond fruit telen Joke Bloksma 96 p. Pb. f 15,-/Bf 300

Bouwboek van de Kleine Aarde Kees Haakman 64 p. Pb. f 15,-/Bf 300

15 Aardse verhalen Wim de Bie, Midas Dekkers e.a. 112 p. Pb. f 15,-/Bf 300

Hoeveel aarde nemen we eigenlijk in beslag? Nut en noodzaak van 'Ecological Footprints' 20 p. f 10,50/Bf 210

Aarde en duurzaam voedsel Tien posters voor scholen en instanties f 32,50/Bf 650

Hergebruiketickets GEGOMD!! 60 stuks f 6,-/Bf 120

VIDEO'S

f 67,50/Bf 1350 per stuk

Duurzaam bouwen en wonen (20 min.)

Videofilm over de laatste technieken van duurzaam bouwen. In de hoofdrol het nieuwe bezoekerscentrum van de Kleine Aarde.

Voeding en milieu (18 min.)

Videofilm met nadere uitleg over de Schijf van Vier en de vooroordelen die er bestaan over ecologische voeding.

Grondsoorten (30 min.)

Een interessante film over de drie grondsoorten in Nederland, klei, zand en veen.

De Kleine Aarde (17 min.)

Videofilm over de idealen van de Kleine Aarde.

BESTELLEN?

Maak het bedrag over op giro 52730 t.n.v. de Kleine Aarde in Boxtel. Vermeld de titel(s). Voor België: giro 000-1137770-57. Alle prijzen zijn inclusief verzendkosten en onder voorbehoud.

Spreekuren voor speciale individuele informatie

De voorlichters van de Kleine Aarde hebben wekelijks telefonisch spreekuur op 0411-684921. **Bouwen en wonen** - Harrie Perebooms - **maandag van 9.15 tot 12.30; voeding** - Anneloe Rijpkema - **maandag van 13.00 tot 17.00; tuinieren** - Marjon Weijzen - **dinsdag van 13.00 tot 17.00**

Welkom op de Kleine Aarde

U wilt het wel eens zien?

Het hele jaar door kunt u zonder afspraak een kijkje komen nemen. Op het 2 ha grote terrein zijn verschillende tuinen te bezichtigen, van een ecologische productiekas tot voorbeeldtuinen voor tuinliefhebbers: een kruidentuin, een moestuin, een natuurrijke en een eetbare siertuin. Tijdens uw wandeling langs de tuinen, de vijver en langs weilanden met onder meer schapen en geiten komt u ook de bolwoning tegen, het eerste ecohuis van Nederland, met een tentoonstelling over de bouwgeschiedenis van de Kleine Aarde. Donateurs hebben gratis toegang tot het terrein. Niet-donateurs betalen f 5,- inclusief een brochure.

Excursies

Scholen, verenigingen en andere groepen zijn welkom op de Kleine Aarde voor een excursie. Het onderwerp van zo'n excursie kan iedereen zelf invullen. Een excursie duurt, naar keuze, 2,5 of 1,5 uur. De Kleine Aarde zorgt voor koffie en thee vooraf. Programma's zijn uit te breiden met een lunch en diner. In de zomer zijn er ook excursies voor individuele bezoekers.

Scholieren

Een speciaal programma is er voor scholieren. Zij kunnen een diaserie over de Kleine Aarde zien en een korte uitleg krijgen over het werk van de Kleine Aarde. Er zijn opdrachten over voeding, energie, bouwen & wonen, dieren, planten & mest. Voorwaarde is dat de leerlingen in de klas over de Kleine Aarde zijn geïnformeerd. Docenten krijgen materiaal vooraf.

Natuurpad

Voor kinderen tussen de 9 en 12 jaar is er een tocht van ca. 2 uur over het terrein van de Kleine Aarde uitgezet. Kinderen komen meer te weten over vier onderwerpen: zon, water, oriëntieren, planten & dieren. Kosten f 4,- per kind.

Langer bezoek

Bezoekers voor een paar dagen zijn van harte welkom. Er zijn diverse één- en tweepersoonskamers.

Bezoekerscentrum

In het bezoekerscentrum - toegang gratis - ziet u hoe de Kleine Aarde inhoud geeft aan het begrip 'duurzaam bouwen'. In 'de winkel' zijn, naast andere interessante boeken, alle uitgaven van de Kleine Aarde te vinden. Diverse milieu-artikelen (o.a. kunstnijverheid, kantoorartikelen, zaden, levensmiddelen) completeren het assortiment.

U kunt in het bezoekerscentrum ook uw lunch gebruiken. Smakelijke, uiteraard ecologische, hapjes en drankjes staan voor u klaar.

Openingstijden

Terrein en bezoekerscentrum van de Kleine Aarde zijn van 1 april t/m 31 oktober dagelijks, van 1 november t/m 31 maart maandag t/m vrijdag geopend van 10 tot 17 uur. Bel voor meer informatie op werkdagen tussen 9.15 en 12.30 uur of tussen 13.00 en 17.00 uur met 0411-684921.

Informatie

Telefoon: 0411-684921; fax: 0411-683407; e-mail: dekleineaarde@pz.nl; internet: <http://www.pz.nl/dekleineaarde>

Bezoekadres

Het Klaverblad 1, Boxtel

Routebeschrijving

per trein

In Boxtel stoppen treinen uit Tilburg, Eindhoven en Den Bosch. Op het station kunt u op werkdagen een fiets huren (tel. 0411-685999). Treintaxi 0411-683384, taxi 0411-672244. Te voet is het naar de Kleine Aarde ongeveer een half uur.

per auto

Vanaf Den Bosch de A2 richting Eindhoven, afslag Boxtel-Noord. Vanaf Eindhoven de A2 richting Den Bosch, afslag Boxtel. Volg in Boxtel op ieder groter kruispunt de rode wegwijzers met de kleine aarde.

Mensen en mogelijkheden

Zoekt u mensen om samen iets te gaan doen? Stuur een bericht van maximaal 50 woorden naar Mensen en Mogelijkheden, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Bostel. Een gratis service, uitsluitend voor donateurs. Niet voor commerciële berichten. De redactie behoudt zich het recht voor advertenties niet te plaatsen. Stuur uw bericht voor het zomernummer vóór 1 mei in.

Wij wonen aan riviervtje in ZW-Frankrijk en drijven een kleine boerderij en camping. Houd je van rust en natuur en heb je zin minimaal een maand te helpen in de tuin, op de camping of met bouwen schrijf dan naar MOULIN DE LIORT, 12440 La Salvat-Peyrales, Frankrijk.

Op een natuurkampeerterein in de Franse HOOG-ALPEN ben ik in juni/juli bezig met terreinwerkzaamheden, graven, snoeien, wieden, aan huis klussen, schilderen, timmeren. Het is flink werken en je moet zelfstandig bezig kunnen zijn. Zin om te helpen? Schrijf naar F. Otter, Rembrandtlaan 81, 2271 GH Voorburg.

VAKANTIE aangeboden op boerderij, zeer vrij gelegen (rivierengebied/Vijfheerenlanden), i.v.m. regelmatig verblijf in het buitenland. Perioden nader te bepalen. Tegenprestatie: verzorging van huisdieren en biologische moestuin. Tel. 0347- 351591.

Wie wil in ruil voor kamperen HELPEN in ons vegetarisch eethuisje en in de moestuin? De hele maand mei of juli of augustus, op di, do en za of zo. In april wiederevraagd! Graag reageren voor 1 april, 't Rentmeesterke, Nettelhorsterweg 32, 7274 EB Geesteren, tel. 0545-481540.

Gezocht door 70-jarige sportieveling, REIS-GENOTEN voor een vakantie in Zweden. Nader af te spreken. Zweeds sprekende Achterhoekers voor conversatie in de taal. Actieve 50-plussers voor wandelingen ca. 15

km. W.H. Kuiper-Verkuyt, Weijenberg 16, 7218 BG Almen.

Ik zoek iemand met veel kennis van flora en fauna die kan helpen met het BEHEREN van land met paarden, kippen en schapen (ZO-Drenthe). Roelie Elting, tel. 0591-512390.

Jonge vrouw (hbo), betrouwbaar, optimistisch, sensitief en eigenzinnig, zoekt inspirerende MAN (30-52) met hart voor kunst, natuur en het Swaalslandschap (Limb.), met als doel aldaar samen iets op te bouwen. Br. o. nr. RA 1083 MM.

Vegetarische WOONGROEP in boerderij te Dieren heeft nog plaats voor persoon: bij voorkeur niet-rokend. Voor info bel 0313-450620.

DUIZENDPOOT gevraagd voor nat. kampeerterein Mas De Nadal in ZW-Frankrijk, breed inzetbaar van bouwvakken tot afwas doen, van glaasje wijn schenken tot zwembad schoonhouden. Zin om ons minimaal een maand te komen helpen? Inlichtingen: Mas de Nadal, 46330 Sauliac-sur-Célé, Frankrijk, tel. 0033-565312051.

Wij zoeken lieve mensen met hart voor natuur, cultuur en ecologisch leven, die net als wij graag in de winter (of langer) willen leven in ANDALUSIE, nabij dorpie in bergdal, waar wij in bezit zijn van oude huizen en akkergrond. Nandy en Jan, Sara Burgerhart-singel 185, 3813 NH Amersfoort.

Biologische GROENTETUIN te Lelystad zoekt hulp die 2 à 3 dagen per week mee wil werken. Meer weten? Bel Piet of Renée, 0320- 245561.

Er worden tien ecologische woningen gebouwd in Deventer... op initiatief van de toekomstige bewoners zelf! Samen kiezen we voor ECOLOGISCH (zoals 'groene' materialen) en gezamenlijk (er komt een grote binnentuin) wonen. Interesse in een ruime bovenwoning (ca. f 265.000,-), met tuin/dakterras, en 'goede buren'? Informatie: tel. 0570-617796 (Jan).

Wij zoeken een klein vakantiehuisje in BRETAGNE, liefst in de buurt van de kust, maar

in het binnenland mag ook. Prijs in de orde van f 70.000,-. Tel. 035-5382890.

VROUW, 32 jaar met zoon, 2 jaar, wonend en werkend in Amsterdam, zoekt woonruimte in woongroep buiten Amsterdam, binnen straal van 50 km. Br. o. nr. RA 1081 MM.

Fr. PYRENEËN, wilde natuur, immense sterrenhemel, schitterend uitzicht en een heleboel werk in en rond eeuwenoud natuurstenen 'mas' (1000 m, 60 km Midd. Zee). Wie helpt fysiek mee bij verdere opbouw van dit beginnend vakantie- en activiteiten-centrum? (B.v. slapen/eten voor 5 u. werken). Info: tel. 0033-468392279, fax 0033-468390978, e-mail: vilalte@altranet.fr.

Gezocht lieve, leuke, betrouwbare MAN voor lieve natuurlijke vrouw van 35 jaar met twee kinders van 3 en 7 jaar om samen te genieten van de natuur en alles wat maar interessant is of kan zijn. Groetjes, Els. Br. o. nr. 1084 MM.

Regeladvertenties

OOSTENRIJK - Brixental, verrassend mooi in alle seizoenen, familiepension - ook voor groepen tot ca. 20 pers., fietsen - skiën - langlaufen - wandelen. Ruime kamers met kookgelegenheid, pottenbakkerij in huis, grote (speel)tuin, (zij NL). Tel./fax 0043-53353567.

Kom kennismaken met mooi wandelgebied, 150 km zuidwest van PARIJS. Op onze gerestaureerde boerderij bieden wij u comfortabele ruimte, ongekende rust, prachtig panorama. Tel./fax 0033-233257291.

ACHTERHOEK, 't Rentmeesterke', 2 huisjes, 2 grasdakhutten, logies met ontbijt, natuurkampeerterein, vegetarisch eethuisje, keramiek-raku-cursus. Wie wil in ruil voor kamperen helpen in het eethuis en wieden? Tel. 0545-481540.

ELZAS, te huur 400 km ten zuiden van Maastricht, in rustig natuurgebied, met uitzicht over beboste heuvels, vrijstaand authentiek Frans huis, 4 slaapkamers, max. 6 personen, incl. energiekosten f 770,- per week, tel. 024-3234738.

Vakanties op ecologische BOERDERIJEN in Centraal en Oost-Europa. Ook complete fiets-, wandel- en kanoreizen. En: wij regelen treinreizen naar bestemmingen in heel Europa. Dobry Den, tel. 071-5141782, e-mail: dobryden@wxs.nl.

Voor rust- en waterliefhebbers: prachtig gelegen woonscheepje in NOORD-HOLLAND. 12 km van zee. Max. 4 pers. van f 450,- tot f 825,- incl. roeiboot. Tel. 072-5401868.

ARDÈCHE, Zuid-Frankrijk, eenvoudig boerenhuis in de bergen. Rustieke en bosrijke omgeving. 2-4 personen. Prijs f 400,- per week. Tel. 0566-651492.

ZUID-FRANKRIJK, Gers, vrijwillig(st)er gevraagd voor (moes)tuin/boswerk en voor kleine klussen, o.a. in kleinschalig centrum voor gasten, z.s.m. Ineke, tel./fax 0033-562653979.

Kamer, caravan of tent te huur. Op klein boerderijtje in DORDOGNE. Kindvriendelijk, met dieren, rustig, midden in natuurgebied. Info: tel. 0033-553051016.

Te huur nabij DWINGELOO 6-p vak.woning. Schilderachtig Drents plekje. Unieke landelijke rust. Klaprozen, korenbloemen en Ierse schapen. Tel. 0521-591317.

ZUID-FRANKRIJK, zeer rustig gelegen boerderijcamping, eigen zwembad en schitterende natuur. Dichtbij: Pyreneeën, Lourdes en Auch. Ook verhuur van appartementen en caravan. Inlichtingen: tel. 0252-410364, tel./fax 0033-562667210 of www.les-campings.com/pouylebon/. Camping 'Pouylebon', D216, 32320 Montesquiou. Nederlandse leiding.

Zuidwest-FRANKRIJK, op een uur afstand van zee en bergen, camping Aire Naturelle, 16 plaatsen, zwembad, tennisbaan, biologische producten verkrijgbaar. Info: Camping des Marnières, BP414, 64304 Orthez, cedex, Frankrijk.

Zwerven door de stille KERN, kanoën tussen rietkragen, eindeloos fietsen door Zuidelijk Flevoland. Knusse boscamping voor natuurliefhebbers in het grootste loofbos van Nederland. (Kinder)recreatieweek in hoogseizoen. Camping 'De Parel', Zeewolde, tel. 036-5227862.

Te huur in de ACHTERHOEK, vakantiewoning voor 2 personen aan rand van 't bos. Uw poes, hond en paard zijn ook welkom. Fam. Schuurman, Varsseveld, tel. 0315-298381.

Te huur in NOORD-BRETAGNE, eenvoudig huis, vlakbij dorp en een half uur van de kust. ± 4 personen, landelijk gelegen. Tel. 0575-562361.

(Lees verder op pagina 40.)

Medewerkers van de Kleine Aarde

Directie: Frank Zanderink. Educatie en Voorlichting: Tineke Bos, Nel Dijkstra, Jol Moors, Marja de Nijs, Marjo Roelofs, Marianne Schenk (algemeen), Ankie Vorselaars, Marjon Weijzen (moestuin), Ellen van den Bremer, Anneloe Rijkema (voeding), Kees Geudens, Harrie Perebooms (bouwen en wonen), Jan Juffermans (Lokale Agenda 21). Publieksterrein: Carola van den Aker, Ad Claassen, Ben van Dieren, Theo Gijsman, Marcel d'Hont, Jules Kluitmans, Peter Lubbers, Henny van Nassau, Guido Verdonk, Ella van Vliet. Redactie en Uitgeverij: Uli Bartsch, Janneke Boleij, Frank van der Lecq. Bezoekerscentrum: Marina de Bekker, Martin Buskens. Administratie: Wiens Hendrikx. Receptie: Heleen Petter, Ans van der Plas, Paula van Woerkom. Reproductie: Frans Boons. Technisch Onderhoud: Bert Schneider, Roel Wilmes. Huishoudelijke Dienst: Truus Goossens, Karin Kunst, Anthonie Moerdijk, Ine Spikmans, Marianka Wanninkhof.

De step is in. Voor korte ritjes in de stad, toertochten, race-wedstrijden - sinds er steps zijn met grote wielen, ontdekken steeds meer mensen de autoped. Maar een concurrent van de fiets wordt ie nooit.

Om de tien keer van voet wisselen De autoped is terug

KOOS DIJKSTERHUIS

Een autoped is het meest hippe en prehistorische ding op aarde, aldus de NAF (Nederlandse Autoped Federatie) op Internet. In het Engels nog wel, want de NAF groeit uit de landsgrenzen. Onlangs is namelijk het honderdste NAF-lid ingeschreven. 'Rond 1970 was er al een wedstrijd-hausse op de step,' vertelt NAF-secretaris Thijza Brouwer (26), 'maar later zakte die rage weer in. In het dorp waar ik woonde was niettemin jaarlijks een autopedwedstrijd voor kinderen. Daar deed ik vanaf mijn elfde aan mee. Er kwamen ook volwassenen op af, uit het hele land.'

Toen een groepje autoped-freaks in Rotterdam voor de grap een wedstrijd voor volwassenen organiseerde, liep het storm. Het voorbeeld sloeg aan en in 1986 richtte men de NAF op om alle wedstrijden te coördineren en te zorgen dat ze niet op dezelfde dag plaatsvonden. Inmiddels zijn er honderd leden, verdeeld over tien zogenaamde stepteam. Die leden zijn de meest fanatieke autopeders, die in groepsverband toertochten stappen en 's zomers deelnemen aan wel negen nationale wedstrijden. Zo vindt komend seizoen de Afsluitdijktocht plaats, de Friese Elfstedentocht en de Nacht van Hengelo. Je kunt het individuele kampioenschap nastreven of het estafettekampioenschap voor teams. Maar de grootste prijs, van alle races samen, is de NAF-cup.

Ook buiten de NAF zijn er lieden die op de step stappen, maar dan minder vaak en

snel. Want de step is in. En dat ligt voor de hand, vindt de NAF, want de step is geschikt voor het dagelijks transport naar school of werk. Het is een wendbaarder voertuig dan de fiets en daarom praktischer in het verkeer. Je springt er in noodgevalen ook veel makkelijker af.

Volwassen

Zelfs Mick Jagger en Herman Brood hebben een step. Hoewel zulke *rock 'n roll animals* een step waarschijnlijk juist hebben omdat het geen gebruikelijk vervoermiddel is. En het moet gezegd: op straat laat de step zich maar zelden zien. Voor de duidelijkheid: we hebben het hier niet over de goede oude autoped van de kleuter, nee, we hebben het over de volwassen autoped, volgens de NAF een scooter zonder motor

of pedalen, verkrijgbaar in allerlei vormen en maten, voor evenveel doeleinden, tegen uiteenlopende prijzen. In een kleine zestig winkels zijn autopeds te koop, zoals de stadsstep, die al gauw een gulden of zeshonderd kost, de vouwstep, de stuntstep en de *downhillstep*, benevens allerlei racesteps. Racesteps hebben een lager stuur en een lagere plank dan stadssteps. Het stuur van een race-step zit op zeventig, tachtig centimeter hoogte, dat van een stadsstep varieert van negentig tot een meter tien. Ook de wielmaat verschilt. Vroeger werden steps met een wieldoorsnede van groter dan 12,5 inch door de NAF geweerd van wedstrijden. Dat is de wielmaat van de autoped die we als kleuter bestuurden. Sinds een jaar mogen ook grotere wielen meedoen. De organisatie van de Nacht van

Hengelo werft zelfs racers met de belofte 'Wielmaat is vrij van keus!' 'Nu de wielmaat vrij is stromen de leden toe,' vertelt Thijza Brouwer. 'Steps voor volwassenen met 12,5 inch wielen waren nergens te koop, die moest je zelf maken. Dat was een belemmering. Het ledenaantal stakte op 35. Binnen een jaar verdrievoudigde het aantal leden. Steps met grotere wielen waren in het buitenland al wel in de handel. In Tsjechië bijvoorbeeld was de sport al tijden in trek. In Nederland verkopen inmiddels zo'n vijftig zaken steps. Als je een step wilt, is het slim om de drie bekende merken uit te proberen. *Sidewalker* heeft prachtige modellen voor korte ritjes, want die zijn vrij zwaar. Voor wat langere tochten, zeg tien kilometer, lijkt me *Kickbike* geschikter. *Dashboard* ten slotte

step. 'De kerk organiseerde jaarlijks een race,' vertelt hij. 'Ik deed twee keer mee op een geleende step en dat beviel zo goed, dat ik er zelf een step maakte. Kinderfiets doorzagen, plankje ertussen. In Heerenveen won ik altijd, dus toen ik op Internet de NAF tegenkwam, ben ik met landelijke wedstrijden mee gaan doen. Ik werkte bij een fietswinkel en kon goedkoop aan onderdelen komen. Inmiddels heb ik daarvan een prachtstep gemaakt, met een racefietswiel voor, een klein wiel achter.' Dashorst traint zeven uur per week en 's zomers maakt hij toertochten. 'In een groep. Je valt op met je step en krijgt altijd opmerkingen. Auto's toeteren, motorrijders doen met één been de stepbeweging na. In je eentje voel ik me opgelaten, in een groep is het juist grappig. Steppen is zwaarder dan fietsen. Als je toert moet je om de tien keer van voet wisselen, met een sprongetje. Daar word je erg moe. Maar ik houd juist van zulke duursporten.' Enkele varianten op de step zijn eveneens in opmars. Zo wordt vooral in bergachtige landen als Oostenrijk en Zwitserland de stepslede gesignaleerd, een slee waar je met je lichaam en één been op hangt, terwijl je met het andere been afzet. De ski-slede is net zoiets, maar dan met slechts één glijder.

Secretariaat Nederlandse Autopedfederatie (NAF), Thijza Brouwer, Klaas Benninkstraat 19, 8281 ZV Genemuiden, tel. 038-3856747 / 06-53869770; e-mail: naf@wxs.nl; internet: www.autoped.nl

Zelfs Mick Jagger en Herman Brood hebben een step

is met zijn hoge plank handig voor bijvoorbeeld hobbelpaadjies in de duinen.' Wie nog hobbeler wil, *off the road* zelfs, heeft een *downhillstep* nodig. Die komt al gauw op een kleine tweeduizend gulden. Dat is dan ook het model dat eerder genoemde popsterren kochten. In Nederland zijn er maar weinig van, want waar kun je in Nederland heuvelaf? De *downhillstep* is zo steil en zwaar dat je er eigenlijk alleen stierf mee kunt. Het is een eigenlijk wedstrijd op ruig terrein, tegenhanger van de mountainbike. Maar nog zwaarder, want een step mag dan wendbaarder zijn dan een fiets, steppen vereist meer spierkracht.

Effectiever

'De step zal de fiets niet wegconcurreren,' zegt Brouwer, 'maar als het je om lichaamsbeweging gaat, is de step effectiever dan de fiets. Bovendien is de step goedkoper dan een fitness-club en ben je lekker buiten in plaats van in zo'n zweterige sportzaal. Ik schaats graag en het afzetten op de step is een goede oefening voor het afzetten op de klapschaats.' Ook Martijn Dashorst van *stepteam Heerenveen* vindt de step een uitstekend middel voor kracht- en conditietraining. Dashorst (26) ging als kind per step naar de kleuterschool en kwam jaren later via de kerk in aanraking met de grote-mensen-

De step is in. Voor korte ritjes in de stad, toertochten, race-wedstrijden - sinds er steps zijn met grote wielen, ontdekken steeds meer mensen de autoped. Maar een concurrent van de fiets wordt ie nooit.

Om de tien keer van voet wisselen De autoped is terug

KOOS DIJKSTERHUIS

E en autoped is het meest hippe en prehistorische ding op aarde, aldus de NAF (Nederlandse Autoped Federatie) op Internet. In het Engels nog wel, want de NAF groeit uit de landsgrenzen. Onlangs is namelijk het honderdste NAF-lid ingeschreven. 'Rond 1970 was er al een wedstrijd-hausse op de step,' vertelt NAF-secretaris Thijza Brouwer (26), 'maar later zakte die rage weer in. In het dorp waar ik woonde was niettemin jaarlijks een autopedwedstrijd voor kinderen. Daar deed ik vanaf mijn elfde aan mee. Er kwamen ook volwassenen op af, uit het hele land.'

Toen een groepje autoped-freaks in Rotterdam voor de grap een wedstrijd voor volwassenen organiseerde, liep het storm. Het voorbeeld sloeg aan en in 1986 richtte men de NAF op om alle wedstrijden te coördineren en te zorgen dat ze niet op dezelfde dag plaatsvonden. Inmiddels zijn er honderd leden, verdeeld over tien zogenaamde stepteams. Die leden zijn de meest fanatieke autopetters, die in groepsverband toertochten stappen en 's zomers deelnemen aan wel negen nationale wedstrijden. Zo vindt komend seizoen de Afsluitdijktocht plaats, de Friese Elfstedentocht en de Nacht van Hengelo. Je kunt het individuele kampioenschap nastreven of het estafettekampioenschap voor teams. Maar de grootste prijs, van alle races samen, is de NAF-cup.

Ook buiten de NAF zijn er lieden die op de step stappen, maar dan minder vaak en

snel. Want de step is in. En dat ligt voor de hand, vindt de NAF, want de step is geschikt voor het dagelijks transport naar school of werk. Het is een wendbaarder voertuig dan de fiets en daarom praktischer in het verkeer. Je springt er in noodgeval- len ook veel makkelijker af.

Volwassenen

Zelfs Mick Jagger en Herman Brood hebben een step. Hoewel zulke *rock 'n roll animals* een step waarschijnlijk juist hebben omdat het geen gebruikelijk vervoermiddel is. En het moet gezegd: op straat laat de step zich maar zelden zien. Voor de duidelijkheid: we hebben het hier niet over de goede oude autoped van de kleuter, nee, we hebben het over de volwassen autoped, volgens de NAF een scooter zonder motor

of pedalen, verkrijgbaar in allerlei vormen en maten, voor evenveel doeleinden, tegen uiteenlopende prijzen. In een kleine zestig winkels zijn autopedes te koop, zoals de stadsstep, die al gauw een gulden of zeshonderd kost, de vouwstep, de stuntstep en de *downhillstep*, benevens allerlei racesteps. Racesteps hebben een lager stuur en een lagere plank dan stadssteps. Het stuur van een race-step zit op zeventig, tachtig centimeter hoogte, dat van een stadsstep varieert van negentig tot een meter tien. Ook de wielmaat verschilt. Vroeger werden steps met een wieldoorsnede van groter dan 12,5 inch door de NAF geweerd van wedstrijden. Dat is de wielmaat van de autoped die we als kleuter bestuurden. Sinds een jaar mogen ook grotere wielen meedoen. De organisatie van de Nacht van

Hengelo werft zelfs racers met de belofte 'Wielmaat is vrij van keus!' 'Nu de wielmaat vrij is stromen de leden toe,' vertelt Thijza Brouwer. 'Steps voor volwassenen met 12,5 inch wielen waren nergens te koop, die moest je zelf maken. Dat was een belemmering. Het ledenaantal stakte op 35. Binnen een jaar verdrieduigde het aantal leden. Steps met grotere wielen waren in het buitenland al wel in de handel. In Tsjechië bijvoorbeeld was de sport al tijden in trek. In Nederland verkopen inmiddels zo'n vijftig zaken steps. Als je een step wilt, is het slim om de drie bekende merken uit te proberen. *Sidewalker* heeft prachtige modellen voor korte ritjes, want die zijn vrij zwaar. Voor wat langere tochten, zeg tien kilometer, lijkt me *Kickbike* geschikter. *Dashboard* ten slotte

step. 'De kerk organiseerde jaarlijks een race,' vertelt hij. 'Ik deed twee keer mee op een geleende step en dat beviel zo goed, dat ik er zelf een step maakte. Kinderfiets doorzagen, plankje ertussen. In Heerenveen won ik altijd, dus toen ik op Internet de NAF tegenkwam, ben ik met landelijke wedstrijden mee gaan doen. Ik werkte bij een fietswinkel en kon goedkoop aan onderdelen komen. Inmiddels heb ik daarvan een prachstep gemaakt, met een racefietswiel voor, een klein wiel achter.' Dashorst traint zeven uur per week en 's zomers maakt hij toertochten. 'In een groep. Je valt op met je step en krijgt altijd opmerkingen. Auto's toeteren, motorrijders doen met één been de stepbeweging na. In je eentje voel ik me opgelaten, in een groep is het juist grappig. Steppen is zwaarder dan fietsen. Als je toert moet je om de tien keer van voet wisselen, met een sprongetje. Daar word je erg moe van. Maar ik houd juist van zulke duursporten.' Enkele varianten op de step zijn eveneens in opmars. Zo wordt vooral in bergachtige landen als Oostenrijk en Zwitserland de stepslede gesignaleerd, een slee waar je met je lichaam en één been op hangt, terwijl je met het andere been afzet. De ski-slede is net zoiets, maar dan met slechts één glijder.

Secretariaat Nederlandse Autopedfederatie (NAF), Thijza Brouwer, Klaas Benninkstraat 19, 8281 ZV Genemuiden, tel. 038-3856747 / 06-53869770; e-mail: naf@wxs.nl; internet: www.autoped.nl

Zelfs Mick Jagger en Herman Brood hebben een step

is met zijn hoge plank handig voor bijvoorbeeld hobbelpaadjes in de duinen.' Wie nog hobbeler wil, *off the road* zelfs, heeft een *downhillstep* nodig. Die komt al gauw op een kleine tweeduizend gulden. Dat is dan ook het model dat eerder genoemde popsterren kochten. In Nederland zijn er maar weinig van, want waar kun je in Nederland heuvelaf? De downhillstep is zo stoer en zwaar dat je er eigenlijk alleen bergaf mee kunt. Het is een step voor wedstrijden op ruig terrein, tegenhanger van de mountainbike. Maar nog zwaarder, want een step mag dan wendbaarder zijn dan een fiets, steppen vereist meer spierkracht.

Effectiever

'De step zal de fiets niet wegconcurreren,' zegt Brouwer, 'maar als het je om lichaamsbeweging gaat, is de step effectiever dan de fiets. Bovendien is de step goedkoper dan een fitness-club en ben je lekker buiten in plaats van in zo'n zweterige sportzaal. Ik schaats graag en het afzetten op de step is een goede oefening voor het afzetten op de klapschaats.' Ook Martijn Dashorst van *stepteam Heerenveen* vindt de step een uitstekend middel voor kracht- en conditietraining. Dashorst (26) ging als kind per step naar de kleuterschool en kwam jaren later via de kerk in aanraking met de grote-mensen-

Dilemma

Toegegeven, het is eerder een luxe dan een tragisch dilemma. Toch zit ik ermee in mijn maag. In dit hoekje in de Kleine Aarde heb ik al eerder iets verteld over de manier waarop ik boodschappen doe. De basisproducten die biologisch geteeld zijn, komen voornamelijk uit De Natuurwinkel. Daarnaast stop ik op de terugweg van mijn werk vaak bij Albert Heijn. Hier begint echter mijn dilemma. Onze nationale grootgrutter breidt zijn assortiment ecologische producten voortdurend uit. Weifelend sta ik voor de schappen. Waarom hier niet meteen mijn karnemelk, aardappelen, yoghurt en koffie meegenomen? Het gemak dient tenslotte ook de biologisch bewust kopende mens. Dat spaart mij een fietstocht naar De Natuurwinkel.

Toch bestaat er ook zoiets vaags als 'leveranciertrouw'. Sinds het ontstaan van 'De Groene Waterman' in Utrecht, eind jaren zestig schat ik, frequenteer ik de groene winkels. Dan stap je niet zomaar over. Dit zou ook onrecht doen aan de pioniers met wie het allemaal begon.

Anderzijds heb ik vaak openlijk bepleit dat de echte doorbraak voor de ecologische producten pas zou komen als ze in de supermarkt verkrijgbaar zouden zijn. Nu er een begin is, moet ik dat toch ook als consument ondersteunen. Het is leuk om bij de groene keten geestverwante klanten en leveranciers te ontmoeten, maar het gaat toch niet om de contacten met gelijkgezinden maar om de zaak van de ecologische landbouw.

Hoe ga ik met mijn dilemma om? Eerlijk gezegd schipper ik nogal. Gelukkig heeft de verkoop van groene producten er baat bij. Want als ik eens bij Albert Heijn teveel heb meegenomen, koop ik uit een vaag schuldgevoel wat extra's bij De Natuurwinkel. Daar moet ik tenslotte toch nog steeds voor mijn brood naar toe. Maar wat als dat ook in de supermarkt verkrijgbaar zal zijn?

Vragen aan ...

Anneloe Rijkema
Voedingsvoorlichter

Mogen er in biologisch brood andere ingrediënten zitten dan tarwe, gist, water en zout?

Het eco-brood uit de supermarkt onderscheidt zich qua structuur niet van gangbaar brood. De bakkers van dit eco-brood willen 'fabrieksbrood' bakken en maken gebruik van eco-broodverbeteraar. Deze geeft het brood een mooiere kleur, maakt het smeuijger en minder vast, maakt dat het wat meer water vasthoudt, lekkerder ruikt en langer vers blijft.

Er zijn verschillende soorten broodverbeteraar in omloop. Voor witbrood worden tarwebloem, tarwegries, plantaardig vet, enzymen en E300 gebruikt. Aan volkorenbrood kunnen tarwebloem, tarwegries, gentechvrije maïs en soja-olie, zonnebloempitten, gluten, gentechvrije lecithine, enzymen en E300 zijn toegevoegd.

Het plantaardige vet bestaat onder meer uit soja-eiwit en soja-olie, beide gegarandeerd gentechvrij. De olie maakt het brood smeuijger. Door het eiwit houdt het brood meer water vast. Ook de enzymen in brood zijn gentechvrij, want microbieel 'gekweekt', hoewel de drager van de enzymen, soja-eiwit, genetisch gemanipuleerd ZOU KUNNEN zijn. De functie van enzymen is koolhydraat- of eiwitplitsend. Bij het afbreken van koolhydraten komen suikers vrij, bij het afbreken van eiwit aminozuren. Resultaat: het brood wordt soepeler, rijst beter, ruikt lekker en wordt minder snel 'oudbakken'. Overigens ontstaan enzymen tijdens het rijpsproces vanzelf - als je het brood maar lang genoeg laat rijzen.

Helaas streven veel bakkers juist naar een zo kort mogelijke rijstijd. Gluten worden toegevoegd om de glutenstrengen in brood te verbeteren. Hierdoor kan het brood hoger worden. De gluten in een eco-broodmix hoeven overigens geen EKO-keurmerk te hebben! E300 staat voor L-ascorbinezuur oftewel (chemisch) vitamine C. E300 is een meelverbeteraar; de stof verbetert de

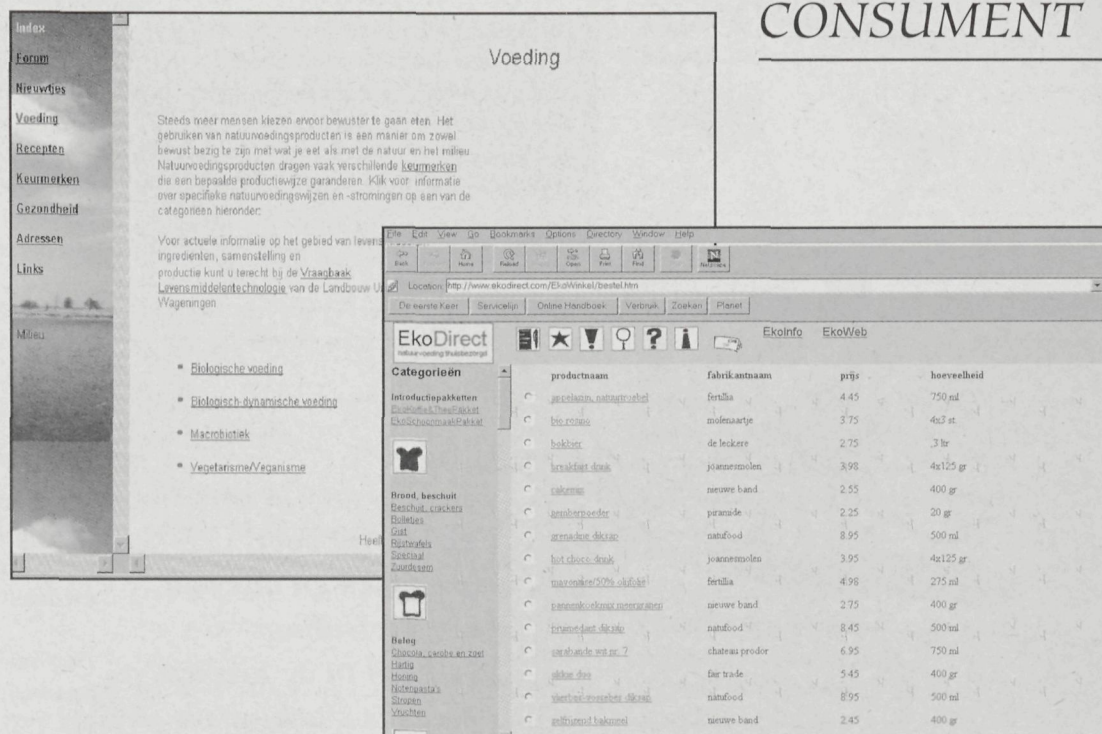
stevigheid van de glutenstrengen. Lecithine is een emulgator en vergroot het volume en de malsheid van het brood. De stof is afkomstig van soja, volgens de fabrikant niet genetisch gemanipuleerd.

Hoe moeten we denken over al die toevoegingen? In elk geval maken ze van een brood een ingewikkeld product. Dat is een bezwaar. Je weet bovendien nooit precies wat er in een brood zit. Zelfs de bakker heeft het niet meer helemaal in de hand.

Uiteraard is het een kwestie van smaak, maar persoonlijk vind ik fabrieksbrood ook helemaal niet lekker. Juist een iets steviger brood heeft mijn voorkeur - een voorkeur die veel cursisten van onze cursus broodbakken delen! Wat kan een biologische bakker die geen eco-broodverbeteraar wil gebruiken, doen om brood wat malser te maken? Er zijn biologische bakkers die brood verkopen met extra olie. Brooddeeg met olie rijst wat makkelijker en houdt het brood iets langer vers. Ook wordt er wel gerstemout of een andere moutstroop toegevoegd om de gist te voeden en het brood meer geur en smaak te geven.

Vragen naar Anneloe Rijkema, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. Telefonisch spreekuur maandag van 13.00 tot 17.00 op 0411-684921.

Je boodschappen bestellen via je pc. Makkelijk als je buitenaf woont of als oudere niet meer zo mobiel bent. En ook als je overdag werkt, is het handig als je je boodschappen kunt laten bezorgen. Bijvoorbeeld op je werk.

Virtuele natuurvoedingswinkel Surfen langs de schappen

INGE LENTING

Eind november vorig jaar ging de eerste natuur- en dieetvoedingswinkel op Internet van start. In de schappen van EkoDirect zijn meer dan duizend producten te vinden, variërend van brood en biologische wijn tot Japanse udon en kamperfoelie-body-milk. Alle dagelijkse boodschappen zijn er te vinden, met uitzondering van producten die gekoeld geleverd moeten worden, zoals zuivel en vlees. Omdat niet iedereen Internet heeft, is er ook een papieren bestelboek verkrijgbaar. De bestellingen komen binnen in het kantoor aan de Kloveniersburgwal in Amsterdam, waar initiatiefnemer Victor van Dalen en studente Communicatiewetenschap José Wouters huizen. José zette de webpagina's op. Vanuit Amsterdam gaan de bestellingen naar De Zaailling in Leiden - waar de

voorraad is opgeslagen. Daar worden de producten ingepakt en verzonden via PTT Post. Zowel de website als het papieren bestelboek bieden meer dan alleen productnamen en -prijzen. Zo is te lezen dat de gierstburger een eko-keurmerk bezit en past in een gluten-, lactose- en koemelkeiwitvrij dieet, dat er geen suiker is toegevoegd, dat de burger geen gist bevat en zuiver plantaardig is. In de virtuele winkel zijn bovendien allerlei links opgenomen die verwijzen naar informatiepagina's en sites over diëten, keurmerken, productiewijzen, gezondheid, milieu, recepten enzovoorts. Initiatiefnemer Victor van Dalen heeft volop ideeën om de virtuele winkel nog aantrekkelijker en completer te maken. 'Begin december hebben we kerstpakketten samengesteld. Daar was zelfs een bestelling voor uit Australië. Dat bracht ons op het idee van ge-

schenkpakketten, zoals een eco-wijnpakket en een koeken snoeppakket. Ook zijn we bezig met het samenstellen van themapakketten, zoals een schoonmaakpakket. Verder willen we het assortiment uitbreiden met grootverpakkingen van bijvoorbeeld koffie, thee, koekjes en pindakaas. Dat is erg handig voor bedrijven. Ook kun je iemand een pakket cadeau doen. Je tikt dan bij je bestelling een persoonlijke boodschap in die wij uitprinten en met het pakket meesturen.' Een belangrijke verbetering is, meldt Van Dalen, ten slotte dat op www.ekodirect.com de komende tijd steeds meer lokale bezorgers zullen verschijnen. Met groente, zuivel en vlees, maar ook met lagere bezorgkosten completeren zij het EkoDirect-aanbod.

Hoe bestellen?

Bestellen is mogelijk via de telefoon (020-4236613), de fax (020-6279698) of via Internet (www.ekodirect.com). Bestellingen die maandag voor 14.00 binnen zijn, gaan woensdag de deur uit. U kunt kiezen waar u het pakket wilt ontvangen, bijvoorbeeld thuis, bij de burens of op uw werk. De eerste keer dat u bestelt ontvangt u een klantnummer. Betaling vindt plaats via een machtiging. De prijzen van de producten zijn gelijk aan de gangbare winkelprijzen. Daarbij komen dan nog de bezorgkosten. Voor een gemiddelde bestelling liggen die tussen de f 12,50 en f 15,-. Het minimum bestelbedrag is f 35,-.

Tip voor toe: Kaneelkoffie

Maak kaneelkoffie door op de gemalen koffie voor het zetten een eetlepel kaneelpoeder te doen. Geef hierbij een eco-bonbon en een likeurtje naar believen.

Lente. Tijd voor romantiek en dus ook voor verleidingskunsten in de keuken. Met als slachtoffers... uw gasten. Twee en tikje luxueuze voorjaarsmenu's.

Verleidingskunsten in de keuken

38

ANNELOE RIJKEMA

Menu voor de laatste koude voorjaarsdag

Driekleurensla met geitekaas-honingdressing

- 4 eetlepels sesamzaad
- 1 struikje witlof
- 4 blaadjes eikebladsla of lollo rosso
- 50 gram veldsla of winterpostelein
- 100 gram feta
- 2 eetlepels azijn
- 2 eetlepels sesamololie
- 1 theelepel mosterd
- 1 eetlepel honing
- peper, zout

Rooster het sesamzaad enkele minuten in een droge koekenpan. Schep de sesamzaadjes direct op een koud bord. Was de groenten en laat ze uitlekken. Prak onder-

tussen de feta met een vork fijn. Maak een sausje van de azijn, de sesamololie, de mosterd en de honing en roer dit door de gepakte feta. Maak deze stevige dressing op smaak met peper en zout. Neem vier kleine bordjes en leg op elk bord twee blaadjes witlof en een blaadje eikebladsla, steeltjes naast elkaar. Leg het plukje veldsla of winterpostelein erlangs. Schep met een eetlepel of ijslepel op elk bordje bij de steeltjes een bolletje geitekaasdressing. Bestrooi dit voorgerechtje met de geroosterde sesamzaadjes.

Pakketje van halfzachte, gefermenteerde kaas in savooiekool met aardappelen en kastanjechampignons

- 1 savooiekool
- 2 aardappelen
- 1 ui
- 250 gram kastanjechampignons
- 2 eetlepels olijfolie
- peper en zout
- sojasaus
- 450 gram halfzachte, gefermenteerde kloosterkaas (Reblochon, Saint Nectaire, Port Salut of iets dergelijks)
- 2 eetlepels boter
- 1 dl bouillon

Haal acht grote en acht kleine bladeren van de savooiekool, blancheer deze enkele minuten in ruim water. Uit laten lekken en af laten koelen.

Schil de aardappelen en snij ze in blokjes, pel en snipper de ui. Boen de champignons schoon en snij ze in plakken. Verhit in een grote koekenpan de olie en bak hierin de blokjes aardappel, ui en champignons bijtgaar. Op smaak maken met peper, zout en sojasaus.

Snij ondertussen van de kaas de schimmelige oneetbare korst weg. Verdeel de kaas in acht gelijke stukken. Halveer deze overdwars. Vet een ovenschotel in met een eetlepel boter. Neem een savooiekoolblad, kerf er een (flinke) nerf uit, leg er een stuk kaas op, schep er een groentelepel aardappelvulling op en leg daar een ander stuk kaas op. Vouw het pakketje dicht en leg bovenop een klein savooiekoolblad. Vouw zo ook de zeven andere pakketjes en leg ze in de ovenschotel. Verdeel de rest van de boter als klontjes over de savooiekoolpakketjes. Giet er de bouillon over en zet de schotel in een voorverwarmde oven, 180 graden Celsius gedu-

rende 20 minuten. Serveer de schotel heet en geef er gekookte wilde rijst of bulgur bij.

Abrikozenmousse met een vleugje alcohol en sinaasappelsaffraansaus

Let op! Zorg dat je een dag van tevoren de abrikozen weekt en de saus maakt.

de saus

8 gedroogde pruimen
sap van 1 sinaasappel
wat geraspte sinaasappelschil
1 eetlepel gembersiroop
2 draadjes saffraan
1,5 dl water

Was de pruimen en leg ze in een schaal. Breng in een steelpan sinaasappelsap en -rasp, gembersiroop, saffraan en water aan de kook. Schenk dit sap over de pruimen, laat het dan 24 uur staan.

de mousse

250 gram gedroogde abrikozen
3 dl water
sap van een halve citroen
wat geraspte citroenschil
4 eetlepels Grand Marnier of andere sinaasappellikeur
1,5 dl slagroom
50 gram halfvolle kwark

Was de abrikozen en zet ze in 3 dl water een nacht te week. Kook ze 20 minuten, zodat het vocht vrijwel geheel is opgenomen. Zorg wel dat ze niet droog koken. Voeg het citroensap en de geraspte schil toe. Prak er een gladde puree van met stamper of staafmixer. Voeg de likeur toe en roer goed door. Klop de slagroom stijf met een eetlepel rietsuiker en meng er de kwark door. Voeg hierbij tweederde van de abrikozenmousse en schep hiervan de helft in de dessertschaaltjes. Schep er een laag gewone abrikozenmousse overheen en sluit af met de romige mousse. Zet de schaaltes in de koelkast en laat het nage-recht opstijven. Maak het gerecht voor het opdienen af door op elk schaalte twee pruimen te leggen en de sinaasappelsaus er overheen te schenken. Smullen maar!

Menu voor de eerste warme voorjaarsdag

Uiensoep met kaas-uienstokbrood of ciabatta

500 gram uien
2 eetlepels olijfolie
wat kerriepoeder
1 liter groentebouillon
1 laurierblad
1 dl rode wijn
peper en zout

Pel de uien en snij ze in vier parten. Snij elk part in reepjes zodat er slierten ui ontstaan. Verhit de olijfolie in een pan en fruit hierin de uien met de kerriepoeder. Blus het geheel met de bouillon en breng het aan de kook. Kneus het laurierblad licht en voeg het aan de soep toe. Voeg eveneens de rode wijn toe en laat de soep 15 minuten trekken. Afmaken met peper en zout. Geef er warm kaas-uienstokbrood of ciabatta bij.

Stevige salade van spinazie, linzen, walnoten en ei

200 gram Dupuy-linzen (kleine, stevige, 'noot'achtige linzen)
ruim water
1 teentje knoflook
4 eieren
250 gram jonge spinazie
2 eetlepels citroensap
2 eetlepels zonnebloemolie
4 eetlepels volle yoghurt (Yomio)
peper en zout
50 gram walnoten

Was en lees de linzen. Zet ze in ruim water gedurende 1 à 2 uur in de week. Breng ze aan de kook met een teen knoflook (volgens Amerikaans gebruik gaat dit gasvorming tegen), en laat ze 30 minuten koken. Kook ondertussen in zeven minuten de eieren hard. Was de spinazie en laat ze uitlekken. Maak een sausje van citroensap, olie en yoghurt. Maak het op smaak met peper en zout.

Breek de walnoten in grove stukken. Meng de saus met de linzen, de spinazie en walnoten. Schep het voorzichtig door elkaar. Maak een saladeschotel op door de eieren in partjes te snijden en ze als een bloem op te leggen. Strooi er eventueel nog wat verse peper op.

Vlaamse frieten met knoflooksaus

de frieten

Neem vastkokende aardappelen zoals Nicola of Desirée, schil de gewenste hoeveelheid, snij ze in plakken van anderhalve cm en dan in 1 cm brede repen. Dep ze droog met een schone keukendoek. Verhit zonnebloemolie (of olijfolie als je de smaak waardeert; deze kan beter worden verhit) in een frituurpan. Bak als de olie heet is (180 graden Celsius) ongeveer 150 gram frieten per keer, laat ze uitlekken en bak ze voor de tweede keer vlak voor het opdienen mooi goudbruin. Dien ze warm op.

de saus

4 eetlepels mayonaise
4 eetlepels volle yoghurt
1 theelepel mosterd
1 teentje knoflook

Meng de mayonaise, de yoghurt, de mosterd en de knoflook. Roer het mengsel goed door en verdeel het over kleine schaaltes. Zet deze verspreid op tafel. Ook lekker bij de linsensalade.

Bitterkoekjes-amandelijs

75 gram bitterkoekjes of biologische amarettokoekjes (Biokorn)
0,5 dl amaretto
0,5 l vanilleijs
50 gram amandelen

Breek de bitterkoekjes in fijne stukjes of neem de kleine amarettokoekjes. Voeg hieraan de amaretto toe en laat dit gedurende een uur intrekken. Laat het ijs licht ontdooien, zodat het schepklaar is. Maal ondertussen de amandelen fijn en rooster deze in een droge koekepan, zo dat ze nauwelijks verkleuren maar wel geuren. Voeg ze onmiddellijk met de bitterkoekjesmassa toe aan het ijs en roer het mengsel goed door. Laat dit ijs weer opstijven in de diepvries, gedurende vier uur. Geef iedereen twee bolletjes.

Alle recepten zijn bedoeld voor vier personen.

Genieten van rust, zon, stilte tussen olijfbomen in Ligurië, ITALIË. Vrijstaand huis voor 3 pers. te huur, f 475,- p.w., 8 km van zee op 430 m hoogte. Tel./fax 0497-515966.

HAAREN (N-Brabant), 6-pers. vakantiebungalow in landelijk gebied, sfeervolle plek, dichtbij bossen, vennen en Kampina. Tel. 070-3689950 of 070-3639828.

(Groeps)vakanties en conferenties in de Achterhoek. Prachtig en rustgevend natuurgebied, volop wandel- en fietsmogelijkheden. (veg. uit eigen BD-tuin mogelijk). LANDGOED EHZERWOLD, tel. 0575-431143. Een natuurlijke inspiratiebron!

Cursus leven met Moeder Aarde en/of maximaal 3 kg bagage? Nieuwsgierig? Bel KOKOPELLI, 024-3582882.

SCHEVENINGEN, te huur vrijstaand huis, 4 personen. Mooie omgeving, 5 minuten van strand. Juli en augustus f 850,- p.w. Tel. 070-3520530.

PORTUGAL, te huur vanaf augustus '99 stenen huisje (3 pers.), landelijk gelegen, met veel eigen grond, op loopafstand van dorp met zwem-/viswater. f 350,- p.w. Gasten-huisje (2 pers.) beschikbaar voor f 150,- p.w. Langere periodes goedkoper. Tel. 020-6256115.

Noorwegen - 2 bergboerderijtjes te huur. Eenvoudig en knus. Prachtige ligging. 200 km ten NW v. OSLO. Prijs: NKR. 1000 (f 250,-) p.w., tel. 0047-61343569, Yvonne - Ole Jacob Christensen-Tonnaer, 2960 Røn, Noorwegen.

Natuurcamping LA CHASSAGNE, Auvergne, biedt rust en natuurschoon rond oude boerenhoeve. Ruime plekken grenzend aan eigen bos en beek. Comfortabel sanitair. Prachtig landelijk wandel- en fietsgebied. Inlichtingen en folders: tel. 0033-470510807.

In rustig NATUURGEBIED 'de Rottige Meenthe' (Fr), vlakbij de Weerribben (Ov.), ruime vakantiewoning te huur (8 pers.). Prachtig wandel-/fiets-/kanogebied, sauna aanwezig. Ook logies & ontbijt. Tel. 0561-481418.

40

Heerlijk rustig in MIDDEN-FRANKRIJK. Volledig ingerichte caravans en bungalowtenten. Vanaf f 360,- per week. Tevens schilder- en beeldhouwcursus. En creatief werken met natuurlijk materiaal. Gratis brochure. Tel. 033-4729721 of 0033-254307323.

Welkom in SANTEPETOET, intiem pensionnetje tussen wolken, land en water aan Zeeuwse kust. 3 kamers/app. L/o v.a. f 37,50. Bel eens! Tonja en Willem, Wissenkerke, tel. 0113-372199.

Wie wil er op ons huis passen en onze poes verzorgen als wij op vakantie zijn, vanaf 2e week juli? Nabij centrum UTRECHT, tel. 030-2543932.

Lage Vogezen bij Vittel, ruime 4-pers. TREKKERSHUTTEN. Op gezellige camping. Incl. gebruik gas, sanitair. Info: tel. 0512-471232.

Diversen

Groen Sparen of beleggen. U wilt meer uit uw spaargeld halen maar u wilt ook dat uw geld op een verantwoorde wijze wordt belegd. Wij kennen alle mogelijkheden en zetten die graag voor u op een rij! Bel daarom voor een vrijblijvende afspraak bij u thuis. DE GROENE SPAARADVISEURS, tel. 0182-570290.

Vragen aan ...

Marjon Weijzen
Tuinvoorlichter

Hoe leg ik milieuvriendelijk een vijver aan?

Water in de tuin, een wens van veel tuinliefhebbers, is fascinerend, alleen al omdat het de bio-diversiteit in een tuin verhoogt. Maar niet iedere tuin is geschikt voor een vijver. In een kleine of hellende tuin kan een drinkschaal voor vogels een betere optie zijn. Zo vertegenwoordigen in de kleine natuurrijke siertuin op de Kleine Aarde ingegraven speciekuipjes het water-milieu.

Je kunt ook regenwater naar de tuin afleiden. Daarmee creëer je een vochtige plek waar je planten kunt zetten die houden van een vochtige standplaats. Kies je voor een vijver, maak hem dan niet groter dan eenderde van uw tuin. Het is belangrijk dat hij op een zonnige plek ligt en dat er niet teveel stof in terecht komt. Stof zorgt namelijk voor wervorming. Voor een biologisch evenwicht en helder water is een vijver vanaf 100 liter water groot genoeg.

Een natuurlijke vijverbodem geniet de voorkeur. Voorwaarde daarvoor is dat de grondwaterstand hoog is en niet teveel schommelt. Doorgaans is er voor vijverbodems echter waterafdichtend materiaal nodig. Mogelijkheden zijn:

- klei (bentoniet) of leem
- vijverfolie van EPDM-rubber of PE
- voorgevormde plastic bakken van PE

In de praktijk is EPDM-folie meestal het beste alternatief. Het is sterk en gaat 20 à 30 jaar mee.

De beste periode voor de aanleg van een vijver is april - augustus. Zet dan direct de benodigde zuurstofplanten in de vijver. Voor een vijver met kikkers of vis-

sen dient het diepste punt minimaal 80 cm te zijn in verband met de overlevingsmogelijkheden tijdens vorstperioden.

Voor plantengroei is een diepte van meer dan een meter niet wenselijk omdat er dan te weinig licht is.

Maak verschillende niveaus in uw vijver en/of een flauwe helling aan één kant.

Voor verschillende waterbeesten is een flauwe oever voorwaarde om in en uit het water te komen.

Werk de vijverrand zo af dat het water niet via planten of andere absorberende materialen in contact staat met de grond rondom.

De vijver kan anders worden leeggezogen.

Plant per vierkante meter water vier bosjes zuurstofplanten.

Voorbeelden: waterranonkel, waterviolier, vederkruid,

fonteinkruid. Vul de vijver met leidingwater -

dat heeft de juiste zuurgraad. Daarna kan, desgewenst, de vijver worden geënt met water van een vijver die in biologisch evenwicht is. Beplant de vijver verder met watersierplanten (waterlelie, gele plomp) en moeras- en oeververplanten (gele lis, waterdrieblad, moerasvaren, zwanebloem).

Als het juiste evenwicht bereikt is, dan komt de waterfauna vanzelf. Wie amfibieën in zijn vijver wil, kan beter geen vissen nemen (veel vissen houden bijvoorbeeld van kikkerdril!). Wie wel vissen wil, kiest bij voorkeur niet-woelende soorten als winden.

Raadpleeg voor meer informatie het Infoblad Vijvers, voor f 4,40 te bestellen bij de Kleine Aarde.

Vragen naar Marjon Weijzen, de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.
Telefonisch spreekuur dinsdag van 13.00 tot 17.00 uur op 0411-684921.

De tuin van... Henk Pleiter

Museum vol leven

Het is de omgekeerde wereld in Henk Pleiters kwekerij in Dieverbrug: de elders zeldzame Rode-Lijstsoorten zijn er juist talrijk.

MARJON WEIJZEN

Tweehonderdtachtig natuurtuinen legde Henk Pleiter de afgelopen elf jaar aan, verspreid door heel Nederland en België. Ze variëren van een stadstuinje tot een lap van zo'n 6 ha. In Dieverbrug heeft Pleiter een ecologisch hoveniersbedrijf en een wilde-plantenkwekerij. De kwekerij ligt op een steenworp afstand van de Drentse Hoofdvaart. De zandgrond is opgehoogd met een mengsel van leem, zand en veen, doorspekt met brokken ijzer afkomstig uit de bedding van het kanaal. De kwekerij is een halve hectare groot en bevat zo'n 360 soorten planten, voor het merendeel zogenaamde Rode-Lijstsoorten. Dat zijn planten die in Nederland dreigen uit te sterven. Pleiter probeert ze te bewaren: 'Ik zeg wel tegen klanten: u krijgt eigenlijk een museumje in de achtertuin.' Pleiters kwekerij levert het plantgoed op voor de tuinen die hij aanlegt. Ecologisch werkende hoveniers hebben vaak grote moeite om aan Eko-planten te komen. Een ander voordeel is dat Pleiter de planten kan 'opvoeden'. Heel belangrijk daarbij is dat ze tegen droogte kunnen. Als planten weinig water krijgen, leren ze

diep te wortelen. Ook lucht in de grond is heel belangrijk. Pleiter houdt de grond luchtig met de cultivator. Om snel te werken heeft hij daar een schoffel op laten monteren: omdraaien en schoffelen maar. Op deze manier kan hij in één middag zijn kwekerij doorlopen. 'Lekker in korte broek, zonnetje erbij; wij werken alleen met mooi weer op de kwekerij,' grimast Pleiter. Henk Pleiter is van huis uit bioloog en geïnteresseerd in genetica. Vandaar zijn interesse in het behoud van Rode-Lijstplanten en in Nederland al uitgestorven planten. Ooit woonde en werkte hij als biologisch-dynamisch tuinder in de alternatieve leefgemeenschap de Hobbitstee. Later gaf

hij cursussen biologisch tuinieren. Na een jaar ziekte stapte hij over op de siertuin. Pleiter heeft zijn eigen 'chaos-theorie': eerst de grond goed op zijn kop zetten en dan zoveel mogelijk met rust laten. Door een stuk grond af te te plaggen en de zoden op de plaatsen neer te leggen waar de bomen en struiken komen, schept Pleiter wat hij noemt 'een stabiel voedingssysteem'. Hij schat in dat er minstens tien jaar weelderige groei te verwachten valt. De eerste jaren groeit de aanplant flink. Bovendien past Pleiter korte plantafstanden toe, zodat de bodem snel bedekt en/of beschaduwde is. Dat scheelt aanzienlijk in het onderhoud. Pleiter gebruikt in zijn natuur-

tuinen vaak water en - steile - glooiingen. Grenzend aan een meertje bieden ze broedmogelijkheden aan oeverzwaluwen. Ook worden er buizen ingegraven waarin ringslangen zich kunnen verschuilen. In één zo'n 'nestplaats' werden op een winterdag een adder, een ringslang en een pad aangetroffen.

Waar mogelijk werkt Pleiter met vijvers die gevoed worden door een wel. Verder zijn de vijvers ondiep met langzaam oplopende oevers, zodat veel planten en dieren er een geschikt biotoop vinden. Om hoogteverschillen te scheppen, gebruikt Pleiter ter plaatse afgegraven grond. Van grond aankopen houdt Pleiter niet. Je weet nooit welke verontreinigingen erin zitten. En immers, de zeldzame planten waar hij van houdt zijn zeer gevoelig.

Voor informatie over tuinontwerp en -aanleg: Henk Pleiter, De Weiden 29, 7991 BG Dwingeloo, tel. 0521-593619. Een etalagetuin van Pleiter is te bezichtigen op het Land van Weldadigheid, Majoor van Swietenlaan 1a, Frederiksoord (informatie: tel. 0521-382631).

Bio-ecologische vakantiehuisen in Stavoren Luxe inleveren hoeft niet

KOOS DIJKSTERHUIS

Leguanen, koudbloedige dieren, worden actief na een zonnebad. Voor de luxe vakantiewoningen van de Groene Leguaan in Stavoren is zonne-energie slechts één van de vele duurzaamheidsaspecten.

Achter het recreatiepark van Stavoren - zeiljachten, caravans, snackbar - lonken sinds juni 1998 de acht houten vakantiehuisen van de Groene Leguaan. Aan het water liggen de bio-ecologisch gebouwde bungalows. Ze zijn groen, rood, geel of blauw geschilderd. Met kookverf op waterbasis, oftewel ingekookte stijfselpap van tarwebloem. Voor de Groene Leguaan is geen giftig oplosmiddel gebruikt. Opgetrokken uit een skelet van Scandinavisch vuren, betimmerd met lariks uit Drenthe, is er evenmin een tropische woudreus voor geveld. Spaanplaat zit alleen in de vloer en bevat geen giftig formaldehyde. De spaanplaat draagt een laag marmoleum, een uitgehard mengsel van houtmeel, jute en natuurlijke hars. Het lijkt op vinyl, glimt alleen minder en is oersterk. De gipsplaten op de plafonds zijn gemaakt van afvalgips, oud papier en voden. De binnenmuren zijn afgewerkt met leem.

Wie een plaggenhut verwacht, komt bedrogen uit. De huizen zijn proper, licht en voorzien van onverwachte luxe. Magnetron, wasmachine, vriezer, stereo, zelfs een bubbelbad hoort tot het standaard interieur. En de afwas doen is er niet bij. Afwas-

kwast en -teil hebben plaats gemaakt voor een heuse vaatwasser. Een afwasmachine in een zomerhuis, dat is even wennen. En dan nog wel een ecologisch huis. Kan dat wel qua energieverbruik?

Afzien

'Kijk,' vindt eigenaar/beheerder Hendrik Gommer, 'als je het over bio-ecologisch bouwen hebt, denkt men al gauw dat wij milieufreaks zijn, die graag afzien. Maar dat is onzin. Er moet veel aan het milieu gedaan worden en dat kan ook, zonder dat je luxe hoeft in te leveren. Dat willen we laten zien. Het milieu is een massa-probleem. Het helpt niks om met een select clubje uiterst sober en milieuvriendelijk te leven. Wil iets nut hebben, dan moet het 15 miljoen Nederlanders aanspreken of in elk geval de meerderheid. Mensen kiezen voor het gemak, je krijgt nooit een massale mentaliteitsverandering voor elkaar. Een bubbelbad is het andere uiterste, maar het lijkt ons goed om te tonen dat een milieuvriendelijk huis heel comfortabel kan zijn. Daarbij hebben we zo zuinig mogelijke apparatuur gekozen en is de energiehuishouding zeer efficiënt. Als we de zonnepanelen geïnstalleerd hebben, winnen we

waarschijnlijk alle energie zelf.' Momenteel haalt de Groene Leguaan warmte uit de aarde. Koud water van vier graden wordt veertig meter de grond in- en weer uitgepompt. Onderweg is het opgewarmd naar 12 graden. In de woning wordt het weer gekoeld. De warmte die daarbij vrijkomt, net als achter een koelkast, voedt de muurverwarming. De pomp en het koelsysteem kosten energie maar leveren nog veel meer energie op: voor elke kilowatt die erin gaat, krijg je er vier terug. Weinig huizen in Nederland zijn zo energiezuinig als de Groene Leguaan. De energie-prestatie-coëfficiënt is 0,6; drie keer zo zuinig als een gewoon huis en twee keer zo efficiënt als een gemiddeld eco-huis. En dan liggen de zonnepanelen er nog niet eens. De huizen zijn goed geïsoleerd, met cellulose, dat is geperst oud papier. Onder de vloer ligt een laag schelpen. Aan de noordkant zijn hal, wc en douche gesitueerd, vertrekken zonder ramen. Op het zuiden heeft elke woning juist een kamerbrede

De afwas doen is er niet bij

serre. Zelfs op de koele dagen hoeft de zon maar even door te breken, of daar wordt het snikheet. Even de tussendeuren open en de huiskamer is behaaglijk. Wie de warmte schuwt, zet de serre deuren tegenover elkaar open.

Leguaan

Aan het gebruik van zonnewarmte heeft het vakantieparkje zijn naam te danken. Een leguaan is immers een koudbloedig dier, dat slechts in beweging komt na een verwarmend zonnebad. Dat het hier om een Groene Leguaan gaat, verwijst zowel naar de duurzame bouw als naar de natuurlijke omgeving, met flauw aflopende oevers waar een wilde vegetatie ontkiemt. Er tussendoor slingeren schelpenpaadjes naar de voordeuren. Groen is ook het begroeide dak, dat afwatert op een reservoir voor toiletspoeling en wasmachine.

De serre ligt pal aan het water. Daarin dobberen de onvermijdelijke eenden rond, altijd in voor een broodkruimel. Maar er zwemt ook een (kleinere, schuwere) kuifeend tussen en voortdurend duiken twee dodaarzen op en weer onder. Dat is een piepkleine futensoort, die steeds zeldzamer wordt. Als ik ze verrast bekijk, wiekt bovendien een ooievaar op uit het weiland aan de overkant. Die wei maakt deel uit

van een beheersgebied, productieland dat natuurvriendelijk wordt beheerd.

De huizen zijn voorzien van één boek: *De openbaring van Job*, geschreven door Hendrik Zwirba oftewel Hendrik Gommer. Hoofdpersoon Job gaat (bijna) dood en krijgt een openbaring over de verwoesting van de aarde. Als een *bodhisatva* keert hij enkele malen terug op aarde om de lijdensweg van de achtergebleven stervelingen te verlichten. Maar het lukt ook Job niet zich tot het niet-egoïstische, duurzame pad te beperken.

Alarmerend artikel

Hendrik is ervan overtuigd dat de mensheid zich met alle broeikasgassen en vervuiling op de afgrond af haast. Hij schreef daar een alarmerend artikel over in *Trouw*, waarop hij één reactie kreeg. 'Eén reactie!' zegt hij enigszins verontwaardigd. En voor zijn boek wist hij geen uitgever te porren. Toen heeft hij het in eigen beheer uitgegeven, maar raakte het aan de straatstenen niet kwijt. 'Ik moest een andere manier verzinnen om mijn verhaal te vertellen,' zegt hij, 'een manier die de mensen wel aanspreekt.'

Inmiddels zochten Hendrik en zijn vrouw Elsa een nieuw huis. 'Ik wilde natuurlijke materialen, een regenwater-installatie voor de wc en zonne-energie,' vertelt Hendrik. 'Maar architecten en aannemers hebben daar nauwelijks verstand van. Ze vallen steeds terug op traditionele methoden.'

Hendrik ontwierp zelf een huis, in samenwerking met architect Fokke de Boer. Omdat het zo'n gedoe bleek erachter te komen waar de duurzame materialen verkrijgbaar waren en hoe je ze moet toepassen, besloot Hendrik er een demonstratieproject van te maken. 'Dan hoeft een ander die een eco-huis wil, niet opnieuw het wiel uit te vinden,' vertelt hij. 'In recreatiewoningen kunnen steeds andere bezoekers kennis maken met bio-ecologisch bouwen.' Je kunt inmiddels kant-en-klare Leguaanwoningen laten bouwen, ook als woonhuis. De gemeente Sneek laat de eerste bouwen. Zo weet Hendriks verhaal toch het publiek te bereiken.

**Informatie: De Groene Leguaan,
Middelweg 51, 8715 EV Stavoren,
tel. 0514-682452**

Bio-ecologie en compost

Op de Groene Leguaan kun je niet alleen een bio-ecologisch huis huren, maar ook cursussen volgen over bio-ecologisch bouwen. Het voorvoegsel 'bio' verwijst naar de heilzame invloed van natuurlijke bouwmaterialen, of op zijn minst het ontbreken van schadelijke invloeden. Deze invloeden zijn overigens nooit bewezen.

Aan de wanden in de huizen hangen bondige tekstjes met uitleg over energiebesparing en de gebruikte bouwmaterialen. Hier zou afvalscheiding vanzelf moeten spreken. Maar schillen en dozen moeten in dezelfde bak. Wel staat in de handleiding dat in de jachthaven blik- en papierbakken te vinden zijn. 'Op recreatie-terreinen wordt gft-afval hier niet gescheiden opgehaald,' verklaart Hendrik Gommer het gemis. 'Daarom begint de jachthaven er niet aan. We overwegen nu zelf een grote compostbak te plaatsen.'

Blame the victim

In het achttienjarige verleden werd bekendgemaakt dat er nog onveilige auto's bestonden. En ik altijd maar denken dat er in het verkeer zoveel mensen verongelukten. De Consumentenbond had personenauto's onder diverse hoeken met ongepaste snelheid tegen betonnen hindernissen laten botsen. Op tv verschenen spectaculaire beelden van poppen die boven het stuur in hun botsballoon haptten. Er bleken twee automodelen te zijn waarin men na een botsing bij vijftig per uur het risico loopt op meer dan een lichte hoofdpijn. Andere modellen doorstonden de botsproef wel. Botsballonnen, stalen balken, kooiconstructies en autogordels vingen de klap op. De hedendaagse automobilist kan zich in de gebufferde vesting waarin hij zich voortbeweegt, veilig voelen. En die verkeersdoden dan? In Nederland 1200 per jaar (drie per dag) en wel tien keer zoveel zwaargewonden. Even in de statistieken neuzen. Aha, vooral fietsers, bromfietsers en voetgangers zijn de klos. Die hebben niks aan botsballoon en kooiconstructie. Fietsers en wandelaars verdedigen zich met lampen, reflectoren en oogverblindende kleidij tegen auto's. Vreemd. Omdat een auto je dood rijdt, moet je als slachtoffer maatregelen treffen. Dat riekt naar wat Engelsen 'blame the victim' noemen, het slachtoffer de schuld: 'je zult je lamp wel niet ontstoken, je hand wel niet uitgestoken, je banden niet door reflecterende exemplaren vervangen hebben.' Hoewel vrijwel alle verkeersdoden door auto's vallen, krijgen auto's steeds ruimer baan, nog meer zendtijd voor fileberichten en weer nieuwe veiligheidsvoorzieningen. Je zou toch op zijn minst verwachten dat zo'n airbag aan de buitenkant moest zitten? Dan hebben de overredenen er nog wat aan. Want heus, er bestaan nog onveilige auto's.

Vragen aan ...

Harrie Perebooms
Bouwvoorlichter

Wat zijn leemstenen?

Terug in de tijd. Daaraan denken de meeste mensen als het onderwerp leembouw ter sprake komt. Zeker, leembouw kent een lange historie. Over de hele wereld bouwt de mens al duizenden jaren met leem. Nog steeds woont eenderde van de wereldbevolking in lemen huizen. Vaak wordt wonen in een lemen huis met armoede geassocieerd. Dat is niet altijd terecht. Er zijn in Nederland en de ons omringende landen mooie en moderne huizen gebouwd met leem als belangrijkste bouw materiaal. Leem bestaat uit klei, zand en silt (materiaal met een fijnheid tussen zand en klei in) en is dus een natuurlijk materiaal. Bovendien heeft leem verschillende goede eigenschappen. Zo is bouwen met leem energiezuinig omdat leem droogt aan de lucht en dus niet gebakken hoeft te worden. Doordat er geen kunstmatige of vervuilende stoffen aan toegevoegd worden, kan leem in de afvalfase zonder problemen weer in de kringloop worden opgenomen. Verder is leem sterk vochtregulerend en warmte-accumulerend. Hierdoor heeft leem een gunstige invloed op het binnenklimaat. Bouwen met leem kan op allerlei manieren. Een voor ons land interessante methode is het bouwen met geperste leemstenen. Deze leemstenen kunnen in de fabriek gemaakt worden of met machines op de bouwplaats zelf. Deze laatste methode is vooral interessant voor bouwprojecten in ontwikkelingslanden maar is ook geschikt voor toepassing in Nederland. Plaatselijk aanwezige leem kan op

deze manier ter plekke voor de fabricage van leemstenen worden gebruikt. Kant-en-klare leemstenen uit de fabriek dragen nog verder bij aan een moderner imago. De massieve leemsteen is geschikt voor zowel dragende als niet-dragende muren. Bij dragende muren van leemsteen moeten we wel rekening houden met de relatief geringe draagkracht van leem. Een lemen muur behoort dus dikker te zijn dan een muur van bijvoorbeeld baksteen. Aan leem kunnen hulpstoffen worden toegevoegd zoals, zaagsel, stro, zand en cement. Toegevoegd zaagsel en stro maken een steen lichter en verhogen de isolerende werking. Maar deze steen is niet geschikt voor dragende muren. Door cement toe te voegen stabiliseer je de leem: ze wordt waterbestendig en harder. Nadeel hiervan is dat de leemsteen niet meer in water uit elkaar valt. De steen op zich is wel herbruikbaar maar de leem kan niet meer terug in de kringloop. Leemstenen kunnen met een leemmortel gemetseld of zelfs met water nat op elkaar worden geplakt. Dit is afhankelijk van de soort leemsteen. Resumerend: leemstenen vormen een milieuvriendelijk bouw materiaal *avant la lettre*. Ze passen prima in het beleid van duurzaam bouwen, worden energiezuinig geproduceerd van een milieuvriendelijk materiaal dat na de sloop voor 100 procent terug kan in de natuurlijke kringloop. Bovendien kunnen ze bijdragen tot een gezond binnenklimaat.

Vragen naar Harrie Perebooms,
de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.
Telefonisch spreekuur maandag van 9.15 tot 12.30 uur op 0411-684921.

FOTO: CHANTAL OVERGAAUW

*Verhuizer Rob van Leeuwen:
'De klanten maakten er een
leuk uitstapje van.'*

Verhuis eens over water

CHANTAL OVERGAAUW

Hij had het zich iets anders voorgesteld. Maar de milieubewuste verhuisboot op zonne-energie van Rob van Leeuwen wordt gezien als een attractie, niet als milieubewust alternatief. Maar 's-Gravelander Van Leeuwen geeft het niet op.

Het was een ideeetje van de botenbouwer. Deze opperde, het dek van de tjalk te voorzien van zonnepanelen en op die manier milieubewust te varen. Van Leeuwen ging ermee akkoord omdat hij zelf fervent watersporter is. 'Het leek me leuk hobby en werk te combineren.' En, voegt hij toe, zo'n milieubewuste verhuisboot zou ook de nodige naamsbekendheid geven.

Nadat hij de boot in 1997 had geïntroduceerd, kwam de publiciteit op gang in dagbladen en op televisie. Maar met de meeste reacties die Van Leeuwen hierop kreeg, kon hij weinig. 'Zo kreeg ik het verzoek te varen van Drente naar Friesland. Dat kan niet. Op dat stuk kom je zo'n driehonderd sluizen tegen. Je bent dan zes weken weg en de klant betaalt voor zo'n stukje een enorm bedrag.' Ook reageerden mensen vaak niet uit praktische of milieuvriendelijke overwegingen. 'Ze zagen de boot als leuke attractie en maakten er een uitstapje van, met fotograaf en al. Dat werd een rommelige toestand

en kostte veel tijd. Maar als de klant genoeg betaalt om de kosten te dekken, vind ik het best.'

Veel klanten haalt Van Leeuwen uit zijn eigen adressenbestand. In de meeste gevallen vervoert hij een inboedel die een tijdje moet worden opgeslagen. In zo'n geval speelt tijd geen rol en kan hij de boot gebruiken. Een enkele keer hebben mensen geen haast en verhuist hij hun spullen van bijvoorbeeld een huis naar een woonboot. De klanten varen dan mee, in een plezierjacht achter Van Leeuwen aan.

Van Leeuwen koos een tjalk als verhuisboot omdat deze veel laadruimte heeft. Bovendien is het een platbodem waarmee hij de kleinste waterpjes van Nederland kan bevaren. Water is een voorwaarde, maar aan een stroompje op kniehoogte heeft Van Leeuwen genoeg.

De verhuizer vindt het ergens jammer dat de meeste mensen de voorkeur geven aan één van zijn auto's en niet kiezen voor zijn milieubewust alternatief. 'Zelf ben ik gemiddeld milieubewust.

Tot voor twee jaar terug reed ik met oude auto's. Die zijn inmiddels vervangen door wagens die de helft zuiniger rijden. De meeste mensen staan niet stil bij het milieu. Die kiezen de vrachtwagen, ook al vervuilt die meer dan de boot. De wagen gaat net iets sneller en de mensen hebben haast, het is een snelle maatschappij.'

Ondanks de geringe belangstelling voor het milieuvriendelijke karakter van zijn boot bij de klanten, blijft Rob van Leeuwen verhuizen met de tjalk. De investering is immers al gedaan en moet worden terugverdiend. Iets wat volgens Van Leeuwen niet zo moeilijk is. De vaste lasten, zoals afschrijving en verzekering, van de boot zijn veel lager dan die van één vrachtwagen. Met een paar klussen per jaar zijn de kosten al gedekt.

Informatie: Verhuisbedrijf Rob van Leeuwen, 's-Gravelander, tel. 035-6563517

Verstandig ventileren

De afgelopen jaren is duidelijk geworden dat isoleren zonder ventileren geen zin heeft. Wel kun je subtieler ventileren dan met kieren - zonder dat je warmte hoeft prijs te geven.

MICHÈL POST

Woningen waren tot 1965 nauwelijks geïsoleerd en van kierdichting was geen sprake. Met het gebruik van kolen- en houtkachels was dat maar goed ook. Zonder kieren zouden bij gesloten ramen de verbrandingsgassen in de kamer terecht zijn gekomen. De behaaglijkheid van stralingswarmte maakte tocht en kou enigszins goed.

Met de komst van de CV en verwarming van alle ruimten in huis, werden tocht en het gebrek aan isolatie doodleuk bestreden met 3000 kuub aardgas per jaar. Onder invloed van het rapport van de Club van Rome en de oliecrisis kwam begin jaren zeventig echter de 'nationale kierenjacht' op gang. De energieprijzen stegen en er kwam subsidie op woningisolatie. Oliecrisis werd via zure regen broeikaseffect en inmiddels zitten de woningen potdicht. Gevolg is dat in veel huizen 's winters alarmfase drie van kracht zou moeten zijn. Tabaksrook, stof, huismijten en radongas bereiken ongezond hoge concentraties. Ook waterdamp (14 liter per gezin per dag) hoopt zich op in huis met als gevolg schimmels die een gevaar vormen voor de gezondheid en voor de woning zelf. Er wordt beweerd dat de sterke toename van CARA te maken heeft met slechte ventilatie in woningen.

Begin met preventie

Ventileren is minder nodig als er minder bronnen zijn die stof, waterdamp of giftige gassen afgeven. Dat betekent dat je onnatuurlijke materialen zoals bepaalde kunststoffen, synthetische verven en lakken en formaldehyde (spaanplaat) moet vermijden. Qua waterdamp is het binnen drogen van de was een grote bron van vocht. Cactussen en vetplanten zijn beter dan planten die veel water nodig hebben. De grootste bron van vervuiling van het binnenmilieu blijft overigens roken.

Mensen produceren zelf ook allerlei dampen en ventilatie moet daarom altijd plaatsvinden. Volgens TNO is minstens 35 kubieke meter verse lucht per uur noodzakelijk om de kooldioxide, de geurstoffen en het vocht van bewoners af te voeren. Om die lucht op te warmen is ongeveer 200 kubieke meter aardgas per jaar nodig.

Natuurlijke ventilatie

Natuurlijke ventilatie kost geen stroom maar is vaak niet goed regelbaar. Dat geldt voor kieren (helemaal niet regelbaar) maar ook voor klep-ramen. Meer wind betekent meer (en vaak te veel) ventilatie. Bovendien is er bij koud weer vaak te weinig ventilatie. Sinds kort zijn er echter zelfregelende ventilatieroosters die bij meer wind zichzelf verder sluiten (o.a. Alusta). De elektronische uitvoering van deze roosters reageert nog beter op drukverschillen. Voor serres bestaan automatische raamuitzetters die op schokbrekers lijken en reageren op de temperatuur (kijk in de *Gouden Gids* onder 'kassenbouw'). Een voorbeeld van een verbeterd, gestuurd natuurlijk systeem is het Ventosystem van Alusta (pas in de tweede helft van 1999 op de markt). Alle ramen of gevels krijgen elektronische zelfregelende roosters die centraal door middel van een soort klokthermostaat (de *ventostaat*) worden geregeld. Handbediening blijft mogelijk en een teveel of tekort aan ventilatie wordt automatisch elders gecompenseerd. De afvoer van lucht geschiedt met een gelijkstroomventilator die zeer weinig stroom verbruikt. Het rendement kan worden opgevoerd door de afvoer van warme lucht te koppelen aan een warmtepompboiler voor de productie van heet water. Dit verbeterde systeem is eigenlijk niet meer natuurlijk, maar mechanisch.

Effectief luchten

Afgezien van basisventilatie heeft iedereen de behoefte om de ramen af en toe open te zetten. Lucht elke dag, maar niet langer dan vijftien minuten. In de woonkamer het beste 's avonds voor het slapengaan en in de slaapkamers het beste 's ochtends. Op die tijdstippen bevindt zich het meeste vocht in de lucht. Laat de ramen niet de hele dag of nacht op een kiertje staan. Vijftien minuten is namelijk voldoende om alle lucht in de ruimte te vervangen door lucht van buiten. Zo beperk je de afkoeling van het huis (muren en spullen) tot een minimum.

Spijker
op z'n
DOX

Leveranciers

Agpo, Breda, tel. 076-5725725 (Combifor)
 Alusta, Etten-Leur, tel. 076-5034152 (Ventosystem)
 Bergschenhoek BV, Bergschenhoek, tel. 010-5213244 (Rovent WTW HR)
 Brink, Staphorst, tel. 0522-469944 (Renovent HR)
 Geskal, Geleen, tel. 046-4235800 (JS klimaatsysteem)
 Itho, Schiedam, tel. 010-4278500 (Eco-fan HRU)
 Orcon, Zelhem, tel. 0314-626310, vanaf 1 april 0318-544700 (HR-WTW 4)
 SKT, Doetinchem, tel. 0314-335500 (ventilatiestoellen met bereiding warm water + aansluiting zonnecollector)
 J.E. StorkAir, Zwolle, tel. 038-4296911 (WHR 90 en Wave warmtepompboiler)

Informatie

Stichting HR-Ventilatie, Ridderkerk, tel. 0180-462222 (o.a. het boekje Een boekje open over HR-ventilatie. Gebalanceerde ventilatie met warmteterugwinning).

Stichting Warmtepompen, Maarn, tel. 0343-441585

Publicaties

Goede ventilatie voorkomt nattigheid. De toepassing van gebalanceerde ventilatie en luchtverwarming in energiezuinige woningen. Folder NOVEM (oktober 1997). Informatie: NOVEM, tel. 046-4595295.

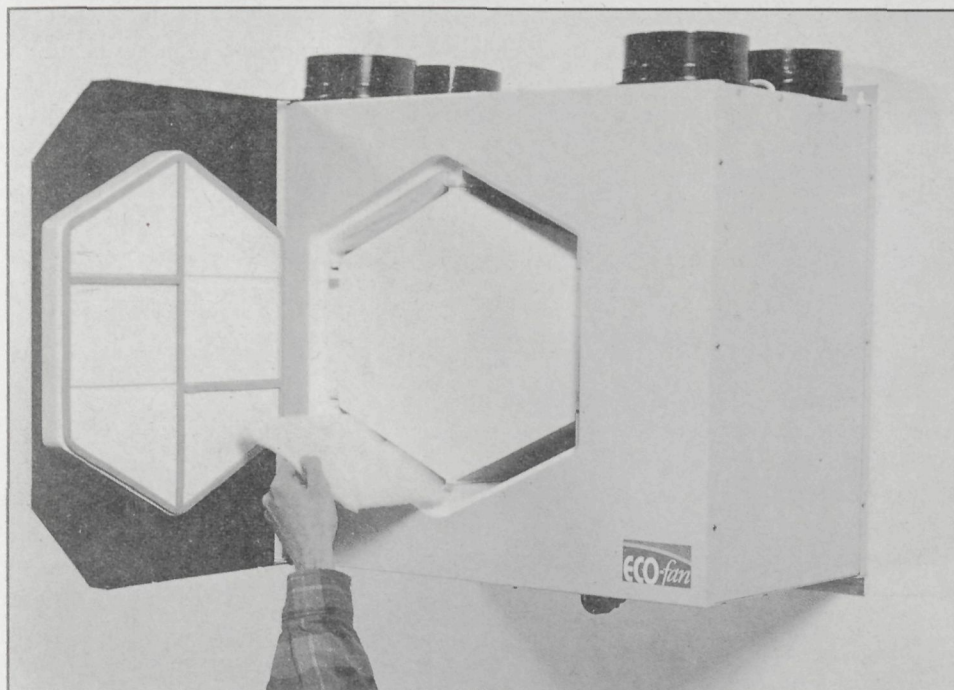
Publicaties van het Instituut voor Studie en Stimulering van Onderzoek op het gebied van Gebouwinstallaties (ISSO) te Rotterdam (tel. 010-2065969):

Gebalanceerde ventilatie in woningen. Publicatie 28 (1993).

Variantenboek ventilatie en warmteterugwinning. Komt uit in juni '99.

Lezers denken mee

De volgende *Spijker op z'n kop* gaat over 'het milieuvriendelijke dak'. Stuur uw tips, ervaringen en vragen hierover vóór 15 april naar Spijker op z'n kop, redactie de Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel. Adres voor elektronische post: isja@knoware.nl.

Warmteterugwin-unit (Itho)

Mechanische ventilatie

Je ventileert mechanisch als je ventilatoren gebruikt. Op dit gebied zijn veel positieve ontwikkelingen gaande, die ook wel hard nodig waren. De standaard afzuiging in (nieuwbouw)woningen voldoet immers vaak onvoldoende. Ze is slecht regelbaar (kan bijvoorbeeld niet uit), maakt lawaai, blaast grote hoeveelheden warme lucht zomaar naar buiten, gebruikt nogal wat stroom en werkt niet goed als de bewoners klepramen of andere toevoerroosters gesloten houden.

Een voorbeeld van verbeterde mechanische ventilatie is de gebalanceerde ventilatie. Kerngedachte daarachter is dat de warmte die verloren gaat door de ventilatie wordt teruggewonnen. Er zijn drie soorten gebalanceerde ventilatie met hoogrendement-warmteterugwinning (HR-WTW):

1. HR-WTW zonder meer

Er wordt evenveel frisse lucht de woning ingeblazen als er vuile, warme lucht wordt afgezogen. De oude lucht dient om die frisse lucht op te warmen. Dit is tegenwoordig mogelijk met een rendement van meer dan 90 procent (StorkAir, Brink, Orcon). In feite is alleen de laatste 40 procent hiervan als milieuwinst te beschouwen. Pas bij een rendement van 50 procent wordt de benodigde elektriciteit namelijk terugverdiend. De systemen worden vaak zo uitgevoerd dat de opgewarmde lucht via de slaapkamers in de woonkamer terecht komt, ook wanneer er in de slaapkamers geen warmtevraag is. Alternatieven zijn echter mogelijk.

2. HR-WTW met luchtverwarming

Luchtverwarming, ventilatie en warmteterugwinning zijn in één systeem geïntegreerd (Agpo, Brink, Geskal). Voordeel van dit systeem is dat er geen aparte CV-radiatoren meer nodig zijn.

3. HR-WTW met warmtepompboiler

Met een zeer hoog rendement is het mogelijk om de warmte van de afgevoerde lucht te benutten om water tot 65 graden te verwarmen. Het principe is gebaseerd op dat van een koelkast, maar dan andersom (Stork, SKT). Ook mogelijk in combinatie met zonneboiler (SKT).

met bijdragen van Marina de Bekker, Koos Dijksterhuis, Frank van der Lecq, Harrie Perebooms, Anneloe Rijpkema en Tseard Zoethout

Vaardorp in gevaar

Stel je voor: je huis of het gehele dorp waarin je woont komt in een Nationaal Park te liggen. Wat voor de dorpsgemeenschap altijd vrij doorstruinbaar was, komt nu onder controle van een natuurbeschermingsorganisatie. Die koopt ook het land op van boeren die hun bedrijf eraan geven. Zulke veranderingen blijven niet zonder gevolgen. Ziehier het thema van wat je een 'natuur-thriller' zou kunnen noemen: *Wetland* van Jacob Vis. Bedoeld wetland ligt in Noordwest-Overijssel en in dit boek wordt dan ook heel wat afgevaan. Maar vooral is het erg spannend. De lezer voelt de beklemmende sfeer in het vaardorp, vooral via de hoofdpersoon, een advocaat uit de stad die er een huisje heeft gekocht. Er zijn enkele onheilspellende, tableau-achtige scènes. De slecht- en machteloosheid van de mens ligt er in *Wetland* dik bovenop. Opgelucht en voldaan beseft de lezer dat de

bewoners van de Wieden, Schiermonnikoog en het Dwingelderveld zich in werkelijkheid fatsoenlijker gedragen.

FvdL

Jacob Vis, *Wetland*. Arnhem 1998 (Ellefssy), ISBN 9070282488, f 29,95

Duurzaamheid wint

In *Doorbraak naar de toekomst* doet Gunter Pauli, oprichter van de wasmiddelenfabriek Ecover (België), industriële ecologie uit de doeken voor de leek. Als ondernemingen in regionale clusters opereren, kunnen ze elkaars afvalstromen als input voor nieuwe processen gebruiken en zo samen hun uitstoot tot nul reduceren. Dit werkt prima in de bierindustrie van het waterarme Namibië. Door water te zuiveren en vast afval door wormen te laten afbreken, minimaliseer je het waterverbruik en zet je afval om in veevoeder - en je zorgt ook nog voor nieuwe werkgelegenheid. Pauli stelt terecht dat be-

drijven die ethische, sociale en ecologische principes in hun bedrijfsvoering integreren, tot de winnaars zullen behoren. Wel is daarvoor een enorme mentaliteitsverandering nodig. En hoeveel tijd heeft de mens nog op aarde?

TZ

Gunter Pauli, *Doorbraak naar de toekomst*. Brussel 1998 (VUBpress), ISBN 9054871881, Bf 695, f 37,90

Alles over hout

Een boom is veel meer dan een stam met een verzameling takken en bladeren. Dat blijkt eens te meer uit het prachtige boek dat door Peter Fraanje is geschreven. In dit kloeki standaardwerk behandelt hij alle facetten van 33 meestal inheemse boomsoorten, van appel tot zilverden.

Uit alles blijkt dat hij enorm veel respect heeft voor bomen en dit graag wil overdragen aan de lezer. Bomen zijn voor hem levende monumenten en onmisbaar in elk landschap. Als onderzoeker op het gebied van duurzaam bouwen weet hij bomen ook op hun waarde te schatten als grondstoffenleverancier voor legio toepassingen in de bouw.

Fraanje schrijft over cultuurhistorische aspecten en bodemeisen, over houttechnische zaken en mythologie, over toepassing, teelt en toekomstige mogelijkheden. In dit boek is kortom kennis verzameld voor iedereen die iets met bomen en hout heeft; van bosbouwer tot architect en van houthandelaar tot beleidsmaker. Deze doelgroepen kunnen direct aan de slag met behulp van de toegevoegde lijst met adressen van instellingen en houtleveranciers. Het boek is rijk geïllustreerd met zwart-witfoto's en lino's.

HP

Peter Fraanje, *Natuurlijk bouwen met hout*. 33 boomsoorten die zich thuisvoelen in Nederland. Utrecht 1999 (Jan van Arkel), ISBN 9062243509, f 89,90

Opnieuw als nieuw

Tweedehands spullen zitten in de lift. Dat blijkt uit de oorspronkelijk Engelse uitgave *Eigentijds wonen met antiek en curiosa*. 'Het gaat erom iets nieuws, verrassends en stijlvol te doen met die spullen die u anders weggooit,' meldt de inleiding, 'kiezen voor dingen die al een heel leven achter zich hebben en gekoesterd zijn in plaats van nieuwe, zielloze objecten.'

Het is een inspirerend, rijk met foto's geïllustreerd boek. Sfeervol ingerichte ruimtes, van woonkamer tot serre, nodigen uit tot wegdromen. Wie wil niet wonen in een huis waar de zon een nieuw licht werpt op meubels uit vervlogen tijden? Het lijkt een kwestie van ongeduldig wachten op het voorjaar, als iedereen weer de zolder leegruimt en de spullen dumpst op de vlooiemarkt.

Eigentijds wonen is overzichtelijk ingedeeld en bevat een bijlage met nuttige adressen. Een mooi boek voor op de salontafel (uit de kringloopwinkel natuurlijk).

MdB

Melanie Molesworth & Tom Leighton, *Eigentijds wonen met antiek & curiosa*. Van veilinghuis tot vlooiemarkt. De Bilt 1998 (Bosch & Keuning), ISBN 9024604214, f 49,90

Meer dieren dan tuin

Tuinieren is in. De tui- nier die zich afvraagt welke dieren hij steeds tegenkomt, wat ze doen, hoe je ze kunt lokken of juist verjagen, heeft bij het lijvige *Geen tuin zonder dieren* (350 pagina's) baat. Allerlei tuindieren worden beschreven en afgebeeld in prachtige kleurenfoto's. Slechts een bladzijde of dertig gaat over hoe we moeten tuinieren en de onvermijdelijke variatie die een diertuin kenmerkt. Verder: dieren. Vooral insecten en ander wriemelend gedierte als spin- nen, rupsen, bloedzuigers.

Samen nemen de creeps tweederde van het boek in beslag. Maar goed, ook in de tuin hebben ze de absolute meer-

derheid. Zoogdieren, vogels, vissen en amfibieën vullen samen dertig pagina's. Wonderlijk genoeg ontbreekt de tuinfluiter. Even wonderlijk is het, dat het - op de huiskat na - steeds over wilde dieren gaat, behalve bij de vissen. De gekweekte goudvis zou 'de meest geschikte vis voor kleine vijvers' zijn. Dat de goudvis korte metten maakt met het drill van padden en salamanders, blijft onvermeld.

KD

Rosita Moenen & Frits Bink, *Geen tuin zonder dieren*. Handboek voor het dierenleven in de tuin. Haarlem 1998 (Schuyt & Co), ISBN 9060974581, f 59,90

Teveel van het goede

De hedendaagse consument lijkt zichzelf niet als eindverantwoordelijke te zien voor wat er met de voedselketen aan het gebeuren is. *Leef bewust, eet gerust* doet een boekje open over de andere effecten van onze efficiënte levensmid- delenindustrie. Wie openstaat voor het verhaal van maatschappelijk werkster Wilma van den Roovaart, gaat volgens

mij bewuster eten - prima voor ons leefmilieu. Van den Roovaart spit uitgebreid in allerlei milieu-, wereld- en gezondheidskundig 'scheve' verhoudingen. Nogal wat uitspraken kloppen echter niet. Lang niet alle plantaardig eiwit gebruiken we onverhit, zoals het boek meldt. Van ijzer uit plantaardig voedsel is het nog maar de vraag hoe het door het lichaam wordt opgenomen. En ondanks alles krijgen de meeste vegetariërs minder ijzer binnen. Ook het hoofdstuk over suiker bevat onjuistheden en verouderde informatie. Is het boek wel echt door een voedingsdeskundige nagekeken? Bovendien maakte de lange opsomming van allerlei problemen in dit boek mij door oververzadiging ten slotte juist minder kritisch.

AR

Wilma van den Roovaart, *Leef bewust, eet gerust*. Praktisch handboek voor een verantwoorde voedselkeuze. Utrecht 1998 (Jan van Arkel), ISBN 9062244203, f 29,95

Slecht geheugen?

**VERGEET
NOOIT
MEER**

namen, gezichten, adressen, data, getallen, afspraken, jubilea enz. Ontdek het geheim van een ijzersterk geheugen en hoe u o.a. vreemde talen in een recordtijd leert!

BON voor GRATIS PROSPECTUS

Naam **KE**

Adres

sturen zonder postzegel aan: **MEMOSCHOOL**
Antwoordnr. 1044 6000 VB Weert

GASTVRIJ LOGEREN IN NOORD-NEDERLAND op een unieke lokatie b.v.

woudhuisje, plaggenhut,
theaterwerkplaats, boeren-
bed, jügendstilpand, com-
forthut, minicamping bij
de boer, pension koffie-
kunsthuis, appartementen
of woonwagen.

INFO: VVV - Leek 0594-512100

Tessa Import - Export
Natuurprodukten zoekt men-
sen voor een nieuw net geo-
pende **Bio-vakantie**
Boerderij. De prijs per over-
nachting bedraagt slechts f15,-
Hier kunt u genieten van onze
bio-vegetarische en veganisti-

sche produkten in een mooie bosrijke omgeving
met prachtige meren.

Voor de groothandel en particulieren heeft
TESSA het volgende aan te bieden:

- Unieke en gezonde **zoutkristal lampen**;
- Stro-mos-hooi en decoratieve graan kransen;
- Strodoeken, twijgmatten en dakbedekking;
- Rietmatten;
- **Bos- en tuinfruit** van de nieuwe oogst
1998/1999, vers en uit de diepvries (uitslui-
tend partijen vanaf 1 ton);
- Donzen en veren van ganzen en eenden;
- Ecologisch katoen;
- **Sojamelk**;
- Vegetarische- en veganistische sojaproducten;
- Ambachtelijke koekjes gemaakt door minder
valide mensen uit Polen (met bosfruit en zui-
vere chocolade).

Tel./Fax: 071-5768757/ of 06-53303576.

FIRMA HOOG

Mexicaanse, Braziliaanse
en Colombiaanse

HANGMATTEN

voor binnen en buiten

Firma Hoog, Wijksestraat 41
6617 BZ BERGHAREN
Tel/Fax: 0487 - 531429

Kamperen en logeren

bij meer dan
900 (eco-)boerderijen
in 22 Europese landen

European Centre for
Eco Agro Tourism

ECEAT heeft landen-
gidsen van België,
Bulgarije, Duitsland,
Estland, Frankrijk,
Griekenland,
Groot-Brittannië,
Hongarije, Ierland,
Italië, Letland,
Nederland,
Noorwegen,
Oostenrijk, Polen,
Portugal, Roemenië,
Slovenië, Slowakije,
Spanje, Tsjechoë en
Zwitserland

- Wandelen en fietsen in de natuur
- Gezond en lekker eten
- Contact met de lokale bevolking

Uitgebreide beschrijvingen van de
boerderijen en hun omgeving vindt u in
de Groene Vakantieids. Hierin staan ook
adressen van natuurkampeerterreinen,
milieuvriendelijke pensions en
kleine hotels.

Voor het bestellen van de gidsen (f 13,50
per stuk exclusief f 3,00 verzendkosten)
of voor meer informatie schrijf of bel
ECEAT.

Postbus 10899
1001 EW Amsterdam
tel: 020 - 6681030
e-mail: klant.eceat@antenna.nl
internet: http://www.pz.nl/eceat

warm, stil, koel...

Importeur:
Warmteplan BV
Tel 0575 564805
Fax 0575 564815

HOMATHERM
cellulose isolatieplaten

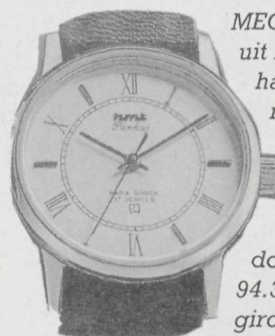
WAT IS NATUURVOEDING?

EEN PRAKTISCHE VISIE OP GEZONDHEID.

LEZINGEN, CURSUSSEN,
VOORLICHTING en TEKSTEN over:
natuur, productie, consumptie, handel, macht,
politiek, kennis, wetenschap en spiritualiteit
met betrekking tot voeding en gezondheid.

Uiteenlopende onderwerpen zijn mogelijk, naar wens.

Drs. Jan Dirk Verveen, tel. 020-6977185
Veenendaalplein 42, 1106 CN Amsterdam.
Biooloog en natuurvoedingsdeskundige.

MECHANISCHE HORLOGES

uit India. Keuze uit ruim 60 modellen,
handopwindbaar of automatisch, 15
maanden garantie.

Opbrengsten t.b.v. kleinschalige-
hulpprojecten in India.

Een kleurenbrochure incl. waar-
debon voor f 15,- kunt u bestellen
door f 10,- over te maken op banknr.

94.37.67.830 of op
giro 3503693 van
HMT IMPORT BE-

hmt
WATCHES

NELUX, Postbus 495,
7200 AL Zutphen tel. Nr. 0575-530790.

Adverteren ?

BEL

Heleen Petter

0411-684921

Kampeer- vakantie op Can Banal

In de Spaanse Pyreneeën, ongeveer 50 km
van de Middellandse Zee, ligt het landgoed
Can Banal, 85 ha groot in een prachtige bos-
rijke vallei. U kunt hier kamperen midden in
de natuur. Er is een klein restaurant en een
winkelje. In het hoogseizoen zijn er dagex-
cursies (wandelen en paardrijden). Ook voor
kinderen zijn er volop activiteiten.

Vraag de brochure aan: tel. 0570-614561

Zijn alle wegen weer verstopt?
Verdiep je even in je eigen Aardse
Paradijs en alles gaat weer open!

De Dikke Zadenlijst.

Wie in 1998 zaden heeft besteld ontvangt
binnenkort een heel nieuw **Supplement!**

f10,- op giro 4058000
t.n.v. Cruydt-Hoeck, postbus 1414
9701 BK Groningen

Cruydt - hoeck.

Postbus 1414
GRONINGEN HOLLAND

Natuurlijk
verantwoord!

- Ruime collectie natuurvloeren
samengesteld uit de lijst 'Hart voor hout'
o.a. dealer Junckers, Bioline
Plyboo bamboeparket
- Vloerbehandeling met natuurharsolie en natuurwas
- Parketrenovatie /schuren

Showroom: Bel voor informatie
Leyweg 1130A
2545 GZ DEN HAAG ☎ 070 - 366 02 30

Duurzaam financieel advies?

Onze **financiële planning** levert een glashelder advies
op. Al uw geldzaken overzichtelijk in kaart gebracht, tot en
met uw pensioen. Dat geeft u de vrijheid om verant-
woorde keuzen te maken. Bijvoorbeeld ten aanzien van
korter werken of een eigen huis.

Groen geldbeheer is het specialisme van de Eenhoorn.
Wij bieden u graag de mogelijkheid om maatschappelijk
verantwoord en milieuvriendelijk te beleggen. Ook voor
bijvoorbeeld lijfrentepolissen en bedrijfspensioenen. En
met een uitstekend rendement.

Vraag onze brochure 020-622 99 06

SARPHATIKADE 7 • 1017 WV AMSTERDAM
TELEFOON 020 - 622 99 06 • FAX 020 - 639 20 86 • E-MAIL INFO@EENHOORN.NL

Dorpsweg 6
8274 AE Wilsom
038-3557556

boerengood

alles voor **biologisch tuinieren**, zoals:

- organische meststoffen
- biologisch plantgoed: knoflook, aardappelen, etc.;
- gesteentemelen: lavameel, basaltmeel, etc.;
- akkerbouwzaden, zaden van bijdrachtplanten, groenbemesters;
- kwaliteitsgereedschappen en hulpmiddelen, zoals gaas, folies, etc.;

wij staan met onze producten op de volgende jaarmarkten:

- **Zeist**, donderdag 13 mei, hemelvaartsdag, slot Zeist, tuinmarkt.
- **Almere**, zondag 16 mei, Eksternest, Muiderweg 10, tuinmarkt.
- **Wolfheze**, zaterdag 29 mei, Boschhoeve, Boshoeve 3, meimarkt.
- **Amsterdam**, zondag 30 mei, volkstuinten Duivendrechtse polder, volkstuinmarkt.
- **Boxtel**, zondag 27 juni, Kleine Aarde, het Klaverblad 1, open dag.
- **Winschoten**, zaterdag 3 juli, Rosarium, tuinmarkt.
- **Zuidlaren**, zaterdag 7 augustus, Brink, bijenmarkt.
- **Emmen**, Zondag 29 augustus, Markt, Full Colour Festival.
- **Bussum**, zaterdag 11 september, Huizerweg, bijenmarkt.
- **Mantgum**, zondag 12 september, Mantgum, tuindag.

verzending/bezorging door heel nederland
wederverkopers in diverse plaatsen.

prijslijst wordt op aanvraag gratis toegezonden.

Graanvlokken van de Halm

Al jaren heerlijke biologische
graanvlokken en muesli's van een
schone landbouw

Heeswijk-Dinther, tel. 0413 29 30 90

Begin een goed milieu
in eigen land!

graanpletterij **DE HALM**
Heeswijk-Dinther

20 JAAR LANG

Deskundigheid in top-wijnen uit
betrouwbare ecologische bronnen
VRAAG OM EEN UITGEBREIDE FOLDER

Chateau Prodor
gecontroleerde biologische wijnen

Tel. 0320 24 37 28 Fax 0320 24 17 17
Kempenaar 01-28 8242 BA Lelystad

AURO

NATUURVERVEN

verkrijgbaar bij

DEBUNDEL

winkels voor natuurlijk wonen

Arnhem **Woonwinkel Atrium** Wielakkerstraat 14 - (026) 351 02 04

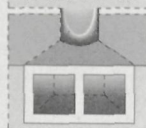
Nijmegen **Atrium** Daalseweg 109 - (024) 323 45 41

Breda **Natuur in vorm** Terheydenstraat 3c - (076) 522 95 17

Rotterdam **Vanbinnen** Mariniersweg 1 - (010) 240 93 79

Amersfoort **Trepein** Bloemendalsestraat 53 - (033) 475 95 65

ECOSTOVE

ZON, HOUT en WATER

ECOSTOVE
ecologische
warmte-systemen
Schoolstraat 8
5866 AX Swolgen
telefoon: 0478-692716
telefax: 0478-691626

SPEKSTEENKACHELS

Een warmtebron in harmonie met mens en milieu

- importeur Spiess accumulatie kachels met c.v. systeem
- importeur Top-Stone speksteenkachels
- MAATWERK in speksteenkachels
- Eigen modellen
- 4 soorten speksteen leverbaar

DEALER NOORDEN:

Piet de Vries, Sellingen
telefoon: 0599-324229/telefax: 0599-324261

NATUURTOCHTEN IN DE BIESBOSCH

Met de fluisterboot "Vissershag"

(een op zonne-energie aangedreven rietaak)

Vroege vogeltochten - Bevertochten Dagtochten

Informatie over afvaarten vanuit Jachthaven "Vissershag" te Hank (N-Br)

Frans en Mirjam Peeters

Tel/fax 0162 - 403 666

jan franssen

bouwbiologisch

binnenhuisarchitect

wonen in een gezond huis,
interieuradvies en ontwerp
van woon- en werkruimten,
advies bij renovatie en ver-
bouwings-plannen, tekeningen
voor bouwvoorstellen.

026 443 75 83

Paterstraat 12 6828 AH Arnhem

HOEVE VERTROUWEN

bollen en knollen uit biologische teelt

Meer dan 100 soorten
voorjaars- en zomerbloeiers.
Aanvraag postordercatalogus:
f 3,00 op giro 836780 t.n.v.
Hoeve Vertrouwen
Medemblikkerweg 17
1771 SC Wieringerwerf

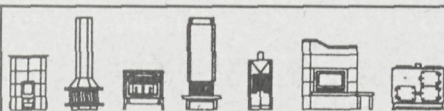

Fraai gelegen boerderij in de mooie natuur in de kop van Drenthe, waar heerlijk gefietst, gewandeld en gezwommen kan worden, biedt de mogelijkheid om:

- te kamperen (SVR camping)
- 2 schitterende pipowagens te huren

In de boerderij: knusse, volledig ingerichte, verwarmde accommodatie voor ± 24 pers. Ook bij ons: paardrijden, buitenritten en/of lessen. Kleine groep individuele aandacht.

Info: Amerika 14, 9342 TC Een
tel: 0592-656736

BOS

OPEN HAARDEN, KACHELS AGA FORNUIZEN

Waalseweg 28, 3999 NS Tüll en 't Waal (bij Nieuwegein Zuid)
tel: 030 601 96 70, fax: 030 601 96 71

Open van di. t/m zat. van 09.00-17.00 uur.

BODEMONDERZOEK

Voor moes- en siertuin,
landbouw en boomverzorging

-Bepaling van voedingsstoffen en biologische activiteit
-Milieuvriendelijk bemestingsadvies vanaf f. 48,-

GAIABODEMONDERZOEK
POSTBUS 148, 3940 AC DOORN TEL. (0343) 531233

WATER- ENERGIEBESPAREND!

- Clivus Multrum recycle / compost toiletten (voor 2 tot 200 personen)
- Grijswater zuiveringsinstallatie
 > riolering overbodig
- Regenwateropvang & zuivering
- Water- & energiebesp. onderdelen voor kranen, douches en toilet
 > 80% drinkwaterbesparing

ECOSAVE

Bel of schrijf voor onze producten:
Noorderbaan 25 Biddinghuizen (NL) 0321 332038
Flierenbos 67 Arendonk, België 014 672004

CAMPING DE ROOS

Schitterend gelegen natuurcamping in
rivierduinlandschap aan de Overijsselse Vecht.
Prachtige ruime, natuurlijke plaatsen.
Harmonieuze sfeer, goede voorzieningen.
Veel (speel)ruimte voor kinderen.
Er is een natuurvoedingswinkel op de camping.
Ook verhuur van bungalows en De Waard tenten.

Vraag de nieuwe folder!

BEERZERWEG 10, 7736 PJ BEERZE-OMMEN
TELEFOON (0523) 251234 FAX (0523) 251903

Duurzaam bouwen met
Finn-Logs.
Wonen in een warme
"Scandinavische" sfeer.
Wij ontwerpen en leveren
deze unieke woningen
geheel naar wens.
Voor informatie bel!
073-5116344
fax 073-5118337

duurzaam bouwen in hout

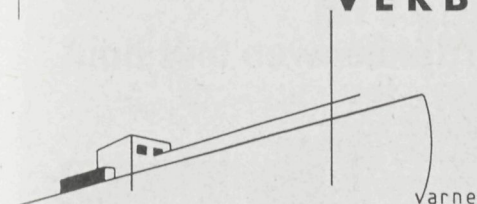
FINN-LOGS

milieuvriendelijk energiebesparend bouwsysteem

MILIEUVRIENDELIJK VERBOUWEN

v.o.f. Varne
Postbus 5093
1380 GB Weesp
Tel.: 0652 975772

Timmerbedrijf Varne verbouwt in en rond uw huis met zo min
mogelijk milieubelastende materialen. Wij leveren degelijk
maatwerk voor een zeer redelijke prijs. Varne heeft een varende
werkplaats, is dus door het hele land inzetbaar en zorgt al 20 jaar
voor een goed alternatief.

Zelf uw afvalwater zuiveren!

ECOFYT

HELOFYTENFILTERS

ONTWERP & AANLEG

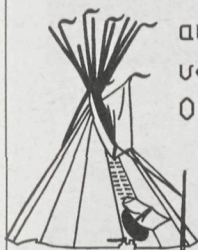
Milieuvriendelijk
Maatwerk
Eenvoudige techniek
Rendabel
Gebruiksvriendelijk
Onderhoudsarm
Zéér laag energieverbruik
Hoge reinigende prestaties

voor meer informatie of brochure:

De Schepen 17 5688 VM OIRSCHOT TEL: 0499-550328 Fax: ~329

WOMIME WAKAN

Verkoop & verhuur van Indiaanse Canvas Tipi's

authentieke stijl
voor informatie bel
0561-481405

zomer 1999 te huur
Tipikamp
8 Tipi's (+/- 50 per.)
voor Families & Groepen

Tipi's met een Ø 4,5 m, Ø 6 m, Ø 7,5 m, Ø 9 m

LA GRANDE COMBE
een gewoon bijzonder verblijf

een plek om heen te gaan,
om thuis te komen.....

Stichting Les Sources - 12480 St. Izair - Frankrijk
Tel.: 0033(0)565994501. Folder en inl.: 020-6458939.

Ja

Graag ontvang ik gratis uitgebreide informatie over
ecologische ☐ keukens ☐ meubels
☐ AURO natuurverven
☐ STOKKE

Naam _____ m/v
Adres _____
Postcode _____
Woonplaats _____
Tel. _____

Vul in en stuur op naar Splinter, Antwoordnummer 3099, 8000 WB Zwolle, tel. (038) 460 13 60.

meubelmakerij
Splinter

Natuurlijk wonen

KEUKENS

Unieke kampeervakantie in de Spaanse Pyreneeën

Op ons landgoed, gelegen in de uitlopers van de Spaanse Pyreneeën, (tussen het meer van Banolas en Olot), vindt U géén modern hotel of verwarmd zwembad. Wél bieden wij een aantal ingerichte bungalowtenten en cabañas (tenthuisjes) buiten gezichtsafstand van overige gasten geplaatst op ons landgoed Manso Coguleras. In de ongerepte natuur, bij het stromende water van onze eigen beek, omgeven door bloemen, kruiden, vlinders en vogels, kunt U helemaal Uzelf zijn. Zonder taalproblemen. Een eigen zwembad hoog in de bergen, een wandeling, onze avonturen-sporten, een rit te paard en de mogelijkheid om te blijven eten maken een verblijf verder tot een unieke belevenis.

Voor f 750,- per cabaña, of f 600,- per bungalowtent per week bent U onze gast. Plaats voor eigen tent f 300,- per week.

Schrijf of bel voor inlichtingen naar: Ineke de Winter Kapelstraat 39, 4817 NX Breda. Tel: 076-5729208

**MANSO
COGULERAS**

UNIEK IN NEDERLAND

DE STOFFELHOEVE ZWITSERSE TEGELKACHELS

Grote collectie Oude en Antieke ZWITSERSE TEGELKACHELS

■ uitstekend geschikt voor ons zeeklimaat

■ aangename stralingswarmte

■ een van de meest rendementsvolle kachels

■ keuze uit 150 stuks van de meeste eenvoudige tot de mooiste versierde kachel.

■ variërend in gewicht van 75-350 kg

DE STOFFELHOEVE
STATIONSWEG 86

5807 AC OOSTRUM-VENRAY (LB)

TELEFOON 0478 580361/585956

VRAAG VRIJBLIJVENDE INFORMATIE

ZATERDAGS GEOPEND OF NA TELEFONISCHE AFSpraak

Mijn leven een dansfeest!

Zomerweek Den Haag

15-20 juli 1999

Euritmie

in ontmoeting met
moderne dans,
flamenco, tai chi
en Egyptische dans.

- Euritmie cursussen
- Demonstraties
- Workshops
- Presentaties
- Concert
- Uitvoering

Vraag de folder aan!

Tel. (070) 355 00 39.

Opleiding docent
dans/euritmie.

Hogeschool Helicon.

Pas verschenen:

Natuurlijk bouwen met hout

Natuurlijk bouwen met hout beschrijft 33 boomsoorten, de eigenschappen van hun hout en hun (mogelijke) rol in de bouw en de architectuur. Natuurlijk bouwen met hout geeft per houtsoort voorbeelden van milieuverantwoorde en architectonisch aantrekkelijke toepassingen in de bouw. Het is een onmisbaar (naslag)werk voor architecten, DuBo-adviseurs, natuurbeheerders, stedenbouwkundigen, wethouders, ambtenaren, houthandelaren, timmerlui en voor iedereen met een hart voor bomen en hout.

auteur: dr. ing. Peter J. Fraanje 448 pag.

f 89,90

meer informatie

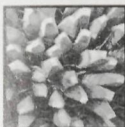
Postbus 356, 5680 AJ Best

Tel: (0499) 33 58 33, Fax: (0499) 33 58 30,

E-mail: mail@aeneas.nl Internet: www.aeneas.nl

Aeneas
Uitgeverij van vakinformatie

Ecologisch bouwen, het kan!

Dubomat

levert milieuvriendelijke en gezonde bouwmaterialen

Dubomat Zuid-Oost
Arno de Laat
tel. 013-5347249

zoals:

- * isolatiemateriaal
- * natuurverf
- * kastanje tuinhout

Autorijden op windenergie 100% emissievrij

- Advies en technische ondersteuning
- Verkoop 1 kW windenergiesysteem
- Verkoop elektrische auto's zoals de VW Golf CityStromer
- Combinatie van windenergiesysteem en CityStromer levert 5000-8000 emissievrije kilometers per jaar op.

HEC adviesbureau
voor Duurzame Energie
en Elektrische Voertuigen

Kritostraat 32
3076 BH Rotterdam
Tel/fax: 010-4329773

KWEKERIJ DE SCHUTSBOOM

Kwekerij van inheemse planten

- * inheemse vaste planten en heesters
- * vlinder- en bijenplanten
- * heesters voor wilde hagen
- * moeras- en waterplanten
- * bollen voor verwilderling
- * biologisch geteeld

Planten te bezichtigen in onze voorbeeldentuin.

Openingstijd: zat. van 13.00-17.00 uur.
Bredestraat 52, 6542 SW Nijmegen, tel. 024-3783299.
Catalogus: f8,- op Bank 13 78 95 739 t.n.v. De Schutsboom.
Lid WILDE WEELDE Kring Vakwerk Natuurlijke Omgeving.

Rijke variatie, onderhoudsarm

Van Kemenade/Tuinen

gespecialiseerd in ecologische tuinaanleg

*Meer informatie in onze gratis nieuwe Tuinbrief
vraag hem aan!*

Zaaiersweg 129, 1097 SR Amsterdam. Tel/fax (020) 692 86 22
E-mail: tuinenvk@xs4all.nl

NJHC-Herberg "Waddencentrum Ameland"
Uniek gelegen in de duinen, achter de vuurtoren, direct bij bos, zee en strand.
Ideaal voor gezinnen met kinderen. Alle kamers eigen douche, toilet en wastafel.
Bel vrijblijvend voor de folder met volledig verzorgde voorjaarsarrangementen in de paas- en meivakantie.
NJHC-Herberg "Waddencentrum Ameland"
Oranjeweg 59, 9161 CB Hollum
Tel: 0519-555353 / Fax 0519-555355

Ter plekke gevlochten wilgeschermen
Losse schermen
poorten
rozenbogen
klimrekken voor planten
ter plekke gevlochten levende haag
van wilgetenen

info en prijsopgave:
De Bleeslat

Houtjeslaan 16 1871 VD Schoorl
tel: 072 - 509 24 51/072 - 572 16 62

Alles voor het zelf maken

voor amateur en vakman

Graanmolen voor: meel, bloem, deeg, brood, steenbakovens, pasta maken, vlees en vis roken, muesli, boter, kaas, yoghurt, ijs, zuurkool, bier, wijn, likeur, alcohol, noten-deegpasta's, kiemen, sappen, wecken, zuiver water, gevatiseerd water, drogen, stomen, pasteuriseren van groente fruit en kruiden, tarwegras-sap, olie persen. Dit alles met gezonde en natuurlijke producten.

Leuk om te geven, leuk om te ontvangen

Natuurlijke Molen

Hilversumstraat 98 6843 DL Arnhem Tel. 026-3812320

Fax 026-3819840 Email adres: natmolen@antenna.nl

Internet: <http://www.antenna.nl/natmolen/>

Heel gelukkig zijn wij met onze grote achtertuin.
Al 35 jaar een karaktervol kampeerterrein, waar respect voor de natuur en voor elkaar de gemoedelijke sfeer bepaalt.
Kunt u dat waarderen, vraag dan onze folder, waarin wij u uitgebreid informeren over onze speelvijver, de kinderasruimte, de zomerhuisjes en stacaravans, het schitterende landschap, onze centrale ligging, de natuurvoedingswinkel en de vele recreatieve mogelijkheden in de omgeving.

ZONNEHEUVEL

Jon en Frank Siebbeles - Asserstraat 25 - 9451 AB ROLDE - Tel.: 0592-241362

Het rijke tuinleven nu in milieu-vriendelijk Robinia Europees hardhout

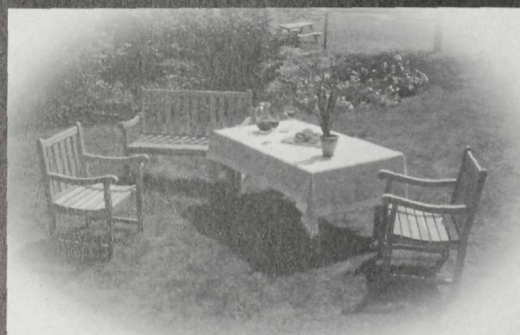
Stoelen, tafels en banken nu in zelfbouwpakketten in diverse stijlen en maten. Voorgevormde, comfortabele, stevige zitmeubelen, eenvoudig in elkaar te zetten Europese kwaliteitsproducten.

Garantie: 10 jaar op rot, zelfs al staan de meubelen altijd buiten.

Bijv. Stoel Aruba consumenten prijs f 340,--

Bank tweezits Aruba consumenten prijs f 560,--

Vraag ook informatie over Robinia: tuin-, constructiehout en speelelementen.

ACACIA-ROBINIA

VERANTWOORDE VERVANGING VAN TROPISCH HARDHOUT

Havik 76 4872 WG Etten-Leur tel/fax 076-503 60 37
w.w.w.acacia-robinia.nl winkelen in: www.robinia-shop.nl

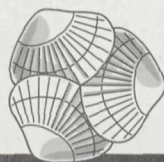
KOU..? VOCHT..?

Elk gebouw voor eeuwig droog en goed geïsoleerd met ISOSCHELP[®], de beste start van duurzaam bouwen.

Zowel bij nieuwbouw als renovatie, onder beton- of houten vloeren.

Boven een droge ISOSCHELP[®]-laag is ventilatie niet nodig.

Ondersteunende en bevestigende rapportages beschikbaar van o.a.: TNO, DHV AIB bv, W/E adv. dubo, IVAM, SEV.

isoschelp[®]

natuurlijk goed

ISOSCHELP postbus 150 4400 AD Yerseke
Tel. 0113 572626 Fax 0113 573430

BLAAUW

Kamperen en bungalows

Kom eens naar Friesland

NATUURKAMPEERTERREIN BLAAUW

Temidden van de Friese Meren ligt het landgoed Eysinga-State. Natuurkampeerterein Blaauw ligt in de bossen van dit landgoed.

Grote, oude eiken, dennen en beuken omzomen dit terrein en geven het een karaktervolle sfeer. Het is hier nog echt natuurlijk kamperen. Blaauw: Een groen, beschut terrein voor de sportieve kampeerder. Fiets-, kano-, roei-, en wandelmogelijkheden bij uitstek. Ook is er op het landgoed een algemeen kampeerterein met een speeltuin, zwembad en (in het hoogseizoen) kinderactiviteiten.

Tevens enkele bungalows te huur.

Bij BLAAUW is er ALTIJD PLAATS.

BLAAUW - Langweerderweg 4 - 8521 NE - St. Nicolaasga
Tel. 0513-431361 Fax 0513-432631
www.digiskar.nl/eysinga

Naaktslakken
richten veel schade aan
als u er niets
tegen onderneemt!

Er is nu een natuurlijke bestrijder van naaktslakken.
Onschadelijk voor huisdieren en het milieu.

BRIMEX

Natuurlijke milieuvriendelijke producten

Postbus 4784, 4803 ET Breda
Tel. 076 - 565 67 59, fax 076 - 560 01 88

**Een kip in de wei,
geeft smaak aan het ei.**

Daarom lopen de Graskippen in het groen van ruime weiden en pikken ze veel sappig gras.
Iedere Graskip heeft gemiddeld 2,5 m2 weide tot haar beschikking en in de stal nog eens 1/7 m2 leefruimte.

Graskippen krijgen alle ruimte en het sappigste Gras.

Heerlijk voor de Graskippen en voor u een heerlijk Gras Ei met een kipvriendelijke smaak.

Gunt u ze ook een kipvriendelijk buitenleven?
Steun Stichting Gras Keurmerk© en wordt donateur.
Stort f 45,- op de bankrekening van
het Grasdier Fonds te Borger (Bankrek. nr. 65.32.44.541)
Postbus 110, 9530 AC BORGER Tel. 0599 - 512 675
© Gras Ei, Graskip, Grasdier

Kip in de wei®

Uw zonnewarmte-batterij in speksteen

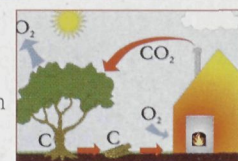
ZONNEWARMTE : In deze houtkachel uit natuursteen stook je gemiddeld 2 uur voor 24 uur accumulatie-warmte. De in het hout geconcentreerde zonne-energie wordt omgezet tot zalige stralingswarmte. De echte zonnewarmte van TULIKIVI rijkt gelijkmatig tot ver in de kamer en schept een aangenaam binnenklimaat.

ECOLOGIE : Het hout wordt nagenoeg volledig verbrand bij extreme temperaturen, met een minimum aan rook. Het hoge rendement betekent een enorme houtbesparing. In harmonie met de natuurlijke kringlopen en bij duurzame bosbouw wordt zure regen vermeden en is er geen bijdrage tot het broeikas-effect. Integratie met andere bronnen van zonne-energie kan.

GEZONDHEID : De vitaliserende stralingswarmte verhoogt de weerstand tegen infectieziekten. Minimale stofbewegingen en een stabiele luchtvochtigheid bieden verademing aan astma-patiënten. TULIKIVI is veilig voor kinderhandjes en schoorsteenbrand.

MODULARITEIT : Maar liefst 40 TULIKIVI-basismodellen en ontelbare opties zoals CV-aansluiting en elektrische weerstanden; bakoven, een warme zitbank of knuffelzuil, ingelegde gekleurde steendecoraties, zandstraaltekeningen,...tot de individuele creatie op computer.

VAKMANSCHAP : DIN en ISO 9001 gekeurd, van in de steengroef tot bij U thuis. Stijlvol en nagenoeg onverslijtbaar.

TULIKIVI
De wereld van speksteen

Importeur
Altech/Nedar B.V.
Postbus 156
NL-1670 AD Medemblik
Tel: 0227/542 106
Fax: 0227/541 396
www.altech-nedar.nl

altech
nedar

Uw accumulerende houtkachel uit speksteen ?

Graag informatie en het adres van mijn regionale dealer:

DKA 3/99

Naam :

Straat, nr :

Gemeente en postcode :

Tel.:

Koffie!

Kunstenares Aagje Pel maakt sfeervolle, ruimtelijke composities die in alle opzichten gekenmerkt worden door een grote vindingrijkheid. 'Aagje zoekt niet, maar vindt', lezen we in een toelichting. 'Elk opgeraapt stuk ervaart zij als een dierbare vondst'. Pel verzamelt alles, van stukjes verweerd hout en fragmenten geroest ijzer tot afgedankte huis-, tuin- en keukenspullen. De verborgen geschiedenis achter deze voorwerpen prikkelt haar fantasie.

Aagje Pels tuin heeft een speciale bewaarhoek. Daar laat Pel haar bijzondere *objets trouvés* rusten tot zij de tijd rijp acht om ze nieuw leven in te blazen. Zo poetste zij het gedeukte imago van een oude koffiepot op met een oude theedoek. Trots treden beide samen voor het voetlicht in een oud luidsprekerkastje.

Marina de Bekker

Aagje Pel, Burg, de Roocklaan 21, 4611 LB Bergen op Zoom, tel. 0164-233673. Werk van Aagje Pel is onder andere te zien op de Art Fair, die van 2 tot 6 april plaatsvindt in het Haagse Congresgebouw.

